क१४

॥ इदं पुस्तकं किरात निळकंठस्यश्री ॥

॥श्रीगणेशाय नमः॥ ॥श्रियः कुरूणामधिपस्य पालिनीं प्रजासु वृत्तिं यमयुंक्त वेदितुं॥ सवर्णि
लिंगी विदितः समाययौ युधिष्ठिरं द्वैतवने वनेचरः॥१॥ कृतप्रणामस्य महीं महीभुजे जितां सप
त्नेन निवेदयिष्यतः॥ न विव्यथे तस्य मनो न हि प्रियं प्रवक्तुमिच्छंति मृषा हितैषिणः॥२॥ द्विषां वि
घाताय विधातुमिच्छतो रहस्यनुज्ञामधिगम्य भूभृतः॥ स सौष्ठवौदार्यविशेषशालिनीं
विनिश्चितार्थामिति वाचमाददे॥३॥ क्रियासु युक्तैर्नृप चारचक्षुषो न वंचनीयाः प्रभवोनुजीवि
भिः॥ अतोर्हसि क्षंतुमसाधु साधु वा हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः॥४॥ स किंसखा साधु न शास्ति
योधिपं हितं न यः संशृणुते स किंप्रभुः॥ सदानुकूलेषु हि कुर्वते रतिं नृपेष्वमात्येषु च सर्वसंपदः॥५॥
निसर्गदुर्बोधमबोधविक्लवाः क्व भूपतीनां चरितं क्व जंतवः॥ तवानुभावोयमवेदि यन्मया नि
गूढतत्वं नयवर्त्म विद्विषां॥६॥ विशंकमानो भवतः पराभवं नृपासनस्थोपि वनाधिवासिनः॥
दुरोदरछद्मजितां समीहते नयेन जेतुं जगतीं सुयोधनः॥७॥

तथापि जिह्मः स भवज्जिगीषया तनोति शुभ्रं गुणसंपदा यशः॥ समुन्नयन्भूतिमनार्यसंगमाद्
वरं विरोधोपि समं महात्मभिः॥८॥ कृतारिषड्वर्गजयेन मानवीमगम्यरूपां पदवीं प्रपित्सुना॥ विभ
ज्य नक्तंदिवमस्ततंद्रिणा वितन्यते तेन नयेन पौरुषं॥९॥ सखीनिव प्रीतियुजोनुजीविनः समा
नमानान्सुहृदश्च बंधुभिः॥ स संततं दर्शयते गतस्मयः कृताधिपत्यामिव साधु बंधुतां॥१०॥
असक्तमाराधयतो यथायथं विभज्य भक्त्या समपक्षपातया॥ गुणानुरागादिव सख्यमीयिवा
न्न बाधतेस्य त्रिगणः परस्परं॥११॥ निरत्ययं साम न दानवर्जितं न भूरि दानं विरहय्य सत्क्रियां॥
प्रवर्तते तस्य विशेषशालिनी गुणानुरोधेन विना न सत्क्रिया॥१२॥ वसूनि वांछन्न वशी न मन्युना
स्वधर्म इत्येव निवृत्तकारणः॥ गुरूपदिष्टेन रिपौ सुतेपि वा निहंति दंडेन स धर्मविप्लवं॥१३॥
विधाय रक्षान्परितः परेतरानशंकिताकारमुपैति शंकितः॥ क्रियापवर्गेष्वनुजीविसात्कृताः कृत

कि॰

क्रियापवर्गेष्वनुजीविसात्कृताः कृतज्ञतामस्य वदंति संपदः ॥१४॥ अनारतं तेन पदेषु लंभिता वि-
भज्य सम्यग्विनियोगसत्क्रियां ॥ फलंत्युपायाः परिबृंहितायतीरुपेत्य संघर्षमिवार्थसंपदः ॥
॥१५॥ अनेकराजन्यरथाश्वसंकुलं तदीयमास्थाननिकेतनाजिरं ॥ नयत्ययुग्मछदगंधि-
रार्द्रतां भृशं नृपोपायनदंतिनां मदः ॥१६॥ सुखेन लभ्या दधतः कृषीवलैरकृष्टपच्या इव सस्य-
संपदः ॥ वितन्वति क्षेममदेवमातृकाश्चिराय तस्मिन्कुरवश्चकासति ॥१७॥ उदारकीर्तेरुद-
यं दयावतः प्रशांतबाधं दिशतोभिरक्षया ॥ स्वयं प्रदुग्धेस्य गुणैरुपस्नुता वसूपमानस्य वसू-
नि मेदिनी ॥१८॥ महौजसो मानधना धनार्चिता धनुर्भृतः संयति लब्धकीर्तयः ॥ न संहतास्त-
स्य न भिन्नवृत्तयः प्रियाणि वांछंत्यसुभिः समीहितुं ॥१९॥ महीभुजां सच्चरितैश्चरैः क्रियाः स वे-
द निःशेषमशेषितक्रियः ॥ महोदयैस्तस्य हितानुबंधिभिः प्रतीयते धातुरिवेहितं फलैः ॥२०॥

॥२॥

न तेन सज्यं क्वचिदुद्यतं धनुः कृतं न वा कोपविजिह्ममाननं ॥ गुणानुरागेण शिरोभिरुह्यते नरा-
धिपैर्माल्यमिवास्य शासनं ॥२१॥ स यौवराज्ये नवयौवनोद्धतं निधाय दुःशासनमिद्धशासनः ॥ म-
खेष्वखिन्नोनुमतः पुरोधसा धिनोति हव्येन हिरण्यरेतसं ॥२२॥ प्रलीनभूपालमपि स्थिरायति
प्रशासदावारिधि मंडलं भुवः ॥ स चिंतयत्येव भियस्त्वदेष्यतीरहो दुरंता बलवद्विरोधिता ॥२३॥
कथाप्रसंगेन जनैरुदाहृतादनुस्मृताखंडलसूनुविक्रमः ॥ तवाभिधानाद्व्यथते नताननः स
दुःसहान्मंत्रपदादिवोरगः ॥२४॥ तदाशु कर्तुं त्वयि जिह्ममुद्यते विधीयतां तत्र विधेयमुत्तरं ॥ पर-
प्रणीतानि वचांसि चिन्वतां प्रवृत्तिसाराः खलु मादृशां गिरः ॥२५॥ इतीरयित्वा गिरमात्तसत्क्रिये
गतेथ पत्यौ वनसंनिवासिनां ॥ प्रविश्य कृष्णा सदनं महीभुजस्तदाचचक्षेनुजसंनिधौ वचः ॥२६॥
निशम्य सिद्धिं द्विषतामपाकृतीस्ततस्ततस्त्या विनियंतुमक्षमा ॥ नृपस्य मन्युव्यवसायदीपि-

3

कि०१

जगाद१ अकुटिलमतीन्५ पण्डितेषु१ समाचारः२ मनःपीडाः२ तिरस्कारइव१ नियोगवत्
पालिता२ स्तः१ प्रेरयंति२ न सन्ति तंतनुत्राणाच्छादितांगान्५ वशपांप मदस्राविणा३ अनवच्छिन्नं२ अपकारिणः॥

नीरुदाजहार द्रुपदात्मजा गिरः॥२७॥ भवादृशेषु प्रमदाजनोदितं भवत्यधिक्षेप इवानुशासनं। तथापि वक्तुं व्यवसाययंति मां निरस्तनारीसमया दुराधयः॥२८॥ अखंडमाखंडलतुल्यधामभिश्चिरं धृता भूपतिभिः स्ववंशजैः॥ त्वया स्वहस्तेन मही मदच्युता मतंगजेन स्रगिवापवर्जिता॥२९॥ व्रजंति ते मूढधियः पराभवं भवंति मायाविषु ये न मायिनः॥ प्रविश्य हि घ्नंति शठास्तथाविधानसंवृतांगान्निशिता इवेषवः॥३०॥ गुणानुरक्तामनुरक्तसाधनः कुलाभिमानी कुलजां नराधिपः॥ परैस्त्वदन्यः क इवापहारयेन्मनोरमामात्मवधूमिव श्रियं॥३१॥ भवंतमेतर्हि मनस्विगर्हिते विवर्तमानं नरदेव वर्त्मनि॥ कथं न मन्युर्ज्वलयत्युदीरितः शमीतरुं शुष्कमिवाग्निरुच्छिखः॥३२॥ अवंध्यकोपस्य विहंतुरापदां भवंति वश्याः स्वयमेव देहिनः॥ अमर्षशून्येन जनस्य जंतुना न जातहार्देन न विद्विषादरः॥३३॥ परिभ्रमंल्लोहितचंदनोचितः पदाति

शंपरागतानां४ प्रज्वालितः२ स्नेहः१ सफलः३ दंसः इति शेषः २ अर्पितः२ अनुकूलसहायवान्५ निष्कोपेन२ रक्तानां
अभिमानिनां३ निंदिते३ निग्रहानुग्रहसमर्थस्य२ नप्रदीपयति३ उद्दीपितः३

जनाः४ ॥३॥ रक्तः१

२ ॥३॥

पल्लवं२ दत्तवान्२ निपमा४ रथचारी१ हैमरोर्ध्वदिक२ न तापयुति२ सकुं४ गं प्राप्नुतिप बहुलो
संतोषौ४ देशान्२ नकुलसहदेवौ४ नप्रवर्तसे४ केशैः व्याप्तौ२

रंतर्गिरिरेणुरूषितः॥ महारथः सत्यधनस्य मानसं दुनोति नो कच्चिदयं वृकोदरः॥३४॥ विजित्य यः प्राज्यमयच्छदुत्तरान्कुरूनकुप्यं वसु वासवोपमः॥ स वल्कवासांसि तवाधुना हरन्करोति मन्युं न कथं धनंजयः॥३५॥ वनांतशय्याकठिनीकृताकृती कचाचितौ विष्वगिवागजौ गजौ॥ कथं त्वमेतौ धृतिसंयमौ यमौ विलोकयन्नुत्सहसे न बाधितुं॥३६॥ इमामहं वेद न तावकीं धियं विचित्ररूपाः खलु चित्तवृत्तयः॥ विचिंतयंत्या भवदापदं परां रुजंति चेतः प्रसभं ममाधयः॥३७॥ पुराधिरूढः शयनं महाधनं विबोध्यसे यः स्तुतिगीतिमंगलैः॥ अदभ्रदर्भामधिशय्य स स्थलीं जहासि निद्रामशिवैः शिवारुतैः॥३८॥ अनारतं यो मणिपीठशायिनावरंजयद्राजशिरःस्रजां रजः॥ निषीदतस्तौ चरणौ वनेषु ते मृगद्विजालूनशिखेषु बर्हिषां॥३९॥ पुरोपनीतं नृप रामणीयकं द्विजातिशेषेण यदेतदंधसा॥ तदद्य ते वन्यफ

शायिनौ३ कुरुणां१ परचक्र१ पर्यंकं बहुमूल्यं अमंगलैः३ रक्षिते३ निरंतरं३ ओदनान्नेन१
आवितं१ मनोहरत्वं१ निधनः२ द्विजानुत्कायष्टितेन१

बलात् ॥ छिन्ना२

५

स्वीकुर्वते५ सामान्नानी कृभालंत२ परिध्यौ? अवगाप्यूर? परावर्तं६ शत्रुकृतं४
ज्ञानाति६ संतोषं५ अंगीकुरु गतः५ अभिमानिता५

कि०१ ॥ मू०१

काशिनः परंपरैति कोर्थ्यं यशसा समं वपुः ॥४०॥ द्विषन्निमित्ता यदियं दशा ततः समूलमुन्मू-
लयतीव मे मनः ॥ परैरपर्यासितवीर्यसंपदां पराभवोप्युत्सव एव मानिनां ॥४१॥ विहाय शांतिं
नृप धाम तत्पुनः प्रसीद संधेहि वधाय विद्विषां ॥ व्रजंति शत्रूनवधूय निस्पृहाः शमेन सिद्धिं मु-
नयो न भूभृतः ॥४२॥ पुरःसरा धामवतां यशोधनाः सुदुःसहं प्राप्य निकारमीदृशं ॥ भवादृ-
शाश्चेदधिकुर्वते रतिं निराश्रया हंत हता मनस्विता ॥४३॥ अथ क्षमामेव निरस्तविक्रमश्चि-
राय पर्येषि सुखस्य साधनं ॥ विहाय लक्ष्मीपतिलक्ष्म कार्मुकं जटाधरः सन् जुहुधीह पावकं ॥
॥४४॥ न समयपरिरक्षणं क्षमं ते निकृतिपरेषु परेषु भूरिधाम्नः ॥ अरिषु हि विजयार्थिनः क्षिती-
शा विदधति सोपधि संधिदूषणानि ॥४५॥ विधिसमयनियोगाद्दीप्तिसंहारजिह्मं शिथिल-
वसुमगाधे मग्नमापत्पयोधौ ॥ रिपुतिमिरमुदस्योदीयमानं दिनादौ दिनकृतमिव लक्ष्मीस्त्वां

॥४॥

कुर्वंति२ परिपालनं३ कारणं४ तापनं? अपकारतत्परेषु३ चिह्नं४ दैवं२ कालः२ नियमः सूर्यमिव१ ग्लानय? मग्नं कुरु४ राज्यं१
लीनं१ सकपटं यथा स्यात्२ अपकारः एव प्रधानं२ निरस्य उपनं२ प्रतापस्य संक्षेपेण? लीनं२ गतं२

आगच्छतु१ उक्तो२ मनोहरां२ कुबेरात४ आश्रित्य उदाहरति५ अल्पाश्चर्ये६ युक्तियुक्तं२ उर्जितार्थे यस्मिन्२

समभ्येतु भूयः ॥४६॥ ॥ इति श्रीकिरातार्जुनीये महाकाव्ये लक्ष्म्यंके भारवीकृतौ प्रथमः सर्गः ॥
॥१॥ छ ॥ विहितां प्रियया मनःप्रियामथ निश्चित्य गिरं गरीयसीं ॥ उपपत्तिमदूर्जिताश्रयं नृपमू-
चे वचनं वृकोदरः ॥१॥ यदवोचत वीक्ष्य मानिनी परितः स्नेहमयेन चक्षुषा ॥ अपि वागधिपस्य
दुर्वचं वचनं तद्विदधीत विस्मयं ॥२॥ विषमोपि विगाह्यते नयः कृततीर्थः पयसामिवाशयः ॥
स तु तत्र विशेषदुर्लभः सदुपन्यस्यति कृत्यवर्त्म यः ॥३॥ परिणामसुखे गरीयसि व्यथकेस्मिन्व-
चसि क्षतौजसां ॥ अतिवीर्यवतीव भेषजे बहुरल्पीयसि दृश्यते गुणः ॥४॥ इयमिष्टगुणाय रो-
चतां रुचिरार्था भवतेपि भारती ॥ ननु वक्तृविशेषनिस्पृहा गुणगृह्या वचने विपश्चितः ॥५॥ च-
तसृष्वपि ते विवेकिनी नृपविद्यासु निरूढिमागता ॥ कथमेत्य मतिर्विपर्ययं करिणी पंकमि-
वावसीदति ॥६॥ विधुरं किमतः परं परैरवगीतां गमिते दशामिमां ॥ अवसीदति यत्सुरैर

द्रौपदी३ गुरुः५ साधुः५ २

नरपतिः२ नीरूपं४ बलं४ द्वितीयपक्षे स्त्रीता? व्यथकेदुःखकरके४ परिपाके सुखहेतौ५ विरुद्धः३
मनोहरः३ कष्टं२ सामर्थ्यं४ प्रसिद्धि आसा२ गर्हितां२ प्राप्ता२ आश्रिते मतिः२ आविवेकतां२

साधुशक्तुयान२ मनोहर४ शांतिकरानु२ इदत्स्य नत्यक्ता५ उन्मत्तं गजमिव२ हस्व४ विक्रि
प्रमाता बाधः४ आक्रांत३ अनंगकर्ष अनुनेतुं२ अशुभवाहः२ कोपगृहः१ विकारः२

हेतारस्तेन वानुलान्नूद्विषतां कः शांतमन्युतेजसः॥२३॥ स्वकृतं सततं वैरिकृत
स्य चेतसि॥ विदधातु मनीषि चेतरो रिपुनारीनयनांबुसंततिः॥२४॥ इति दर्शितविक्रियं सुतं
मरुतः कोपपरीतमानसं॥ उपसांत्वयितुं महीपतिर्द्विरदं दुष्टमिवोपचक्रमे॥२५॥ अपवर्जित
विप्लवे शुचौ हृदयग्राहिणि मंगलास्पदे॥ विमलातव विस्तरे गिरां मतिरादर्श इवाभिद
श्यते॥२६॥ स्फुटता न पदैरपाकृता न च न स्वीकृतमर्थगौरवं॥ रचिता पृथगर्थता गिरां न
च सामर्थ्यमपोहितं क्वचित्॥२७॥ उपपत्तिरुदाहृता बलादनुमानेन न चागमः क्षतः॥ इदमीदृ
गनीदृगाशयः प्रसभं वक्तुमुपक्रमेत कः॥२८॥ अवितृप्ततया तथापि मे हृदयं निर्णयमेव धा
वति॥ अवसाययितुं क्षमाः सुखं न विधेयेषु विशेषसंपदः॥२९॥ सहसा विदधीत न क्रियाम
विवेकः परमापदां पदं॥ वृणुते हि विमृश्यकारिणं गुणलुब्धाः स्वयमेव संपदः॥३०॥ अभिव

अनुसरति२ विशारदार्थं५ कर्तव्यार्थे४ कर्तव्यार्थे पुरु२ अवांतरभेदरूपमनः२ नानिशास्त्रं नहनः४
नश्येऽभिप्रायः२ अवसाययितुं२ रजांते१ विचार्य५ अस्तं२ अखंडुष्टतयाउ कश्चित्सुमानसो२ इदं वचनं४

संयतीते२ संप्रक्षनु२ कृत्यवत्साने२ शांतेः२ भूषण२ कार्यभ्यानापुरु५
साधयेति२ संप्रदायशुद्धः२ देवकृतानर्थोऽपि५ आच्छादिते दुर्विज्ञाने२ शांतेः२
संपादिता३ कार्यनाशः२

र्षति योऽनुपालयन्विधिबीजानि विवेकवारिणा॥ स सदा फलशालिनीं क्रियां शरदं लोक इ
वाधितिष्ठति॥३१॥ शुचि भूषयति श्रुतं वपुः प्रशमस्तस्य भवत्यलंक्रिया॥ प्रशमाभरणं परा
क्रमः स नयापादितसिद्धिभूषणः॥३२॥ मतिभेदतमस्तिरोहिते गहने कृत्यविधौ विवेकिनां॥
सुकृतः परिशुद्ध आगमः कुरुते दीप इवार्थदर्शनं॥३३॥ स्पृहणीयगुणैर्महात्मभिश्चरिते वर्त्म
नि यच्छतां मनः॥ विधिहेतुरहेतुरागसां विनिपातोऽपि समः समुन्नतेः॥३४॥ शिवमौपयिकं गरी
यसीं फलनिष्पत्तिमदूषितायतिं॥ विगणय्य नयंति पौरुषं विजितक्रोधरया जिगीषवः॥३५॥ अपने
यमुदेतुमिच्छता तिमिरं रोषमयं धिया पुरः॥ अविभिद्य निशाकृतं तमः प्रभया नांशुमताप्युदीय
ते॥३६॥ बलवानपि कोपजन्मनस्तमसो नाभिभवं रुणद्धि यः॥ क्षयपक्ष इवैंदवीः कलाः सक
ला हंति स शक्तिसंपदः॥३७॥ समवृत्तिरुपैति मार्दवं समये यश्च तनोति तिग्मतां॥ अधितिष्ठति

अज्ञानं२ देवकारणं५ अपराधानां५ प्रापयंति४ मृदुत्वं१ तीक्ष्णतां१ पि२
अक्षता४ चतुरं वचनं उत्साहशाः२ मोहस्य२ नानगरनाशयति२ आक्रांतिं२ पुरुषकारं४ अनुकूले उपाये५
राज्ञा प्रथमं३

सुधनं२ बलेन१ प्राप्तं त्यक्त्वा२ पुंसः२ अधिकः३ भने कथा ३२ ऐश्वर्याणि वैः कृत३ विस्तारयन्नार२
कामक्रोधादीनानियमंति४ हत्वा२ उत्पादयंति४ आभुः४ उद्धृतिं४ समयपालः२ मू०२

लोकमौढसौसविघस्वानिवमेदिनीपतिः॥३८॥ क्षांतिरायपरिग्रहरुःश्रियाक्षचदुष्टेंद्रियवाजि
वश्यता॥ शरदभ्रचलाश्चलेंद्रियैरसुरक्ष्या हि बहुच्छलाः श्रियः॥३९॥ किमसामयिकं वितन्वता म
नसःक्षोभमुपात्तरंहसः॥ क्रियते पतिरुच्चकैरपां भवता धीरतयाधरीकृतः॥४०॥ श्रुतमप्य
धिगम्य ये रिपून्विनयंते न शरीरजन्मनः॥ जनयंत्यचिराय संपदामयशस्ते खलु चापलाश्र
यं॥४१॥ अतिपातितकालसाधना स्वशरीरेंद्रियवर्गतापिनी॥ जनवन्न भवंतमक्षमा
नयसिद्धेरपनेतुमर्हति॥४२॥ उपकारकमायतेर्भृशं प्रसवः कर्मफलस्य भूरिणः॥ अनपायि
निबर्हणं द्विषां न तितिक्षासममस्ति साधनं॥४३॥ प्रणतिप्रवणान्विहाय नः सहजस्नेहनिबद्ध
चेतसः॥ प्रणमंति सदा सुयोधनं प्रथमे मानभृतां न वृष्णयः॥४४॥ सुहृदः सहजास्तथेतरे मत
मेषां न विलंघयंति ये॥ विनयादिव यापयंति ते धृतराष्ट्रात्मजमात्मसिद्धये॥४५॥ अभियोगइ

चिताशकं२ नजायितुं४ क्षांतिसज्जं२ स्थिरफलहेतुः४ उत्तरकालस्य४ कारणं४ बाधावाः२ प्रकृतस्य४ कृत्रिमस्नेहः२
यादवाः२ अतिक्रांतानिषिद्धयादीनि५ अग्रेसराः२ कालेगमिष्यंति२ प्राणामपरान्२ पितामाहबसाः२ वृष्णि२
अनुकूल्यादव१

(margin: नू०२ शार्याः४ ॥२॥ एतेषां१ पुरुषाः४ शांतिः५ ॥२॥ अकृत्रिमः२ सलग्नं२ यादवाः२ अभिमानः१)

जद्योगान्२ राजसमूहः२ संपदः४ करिष्यति२ मू०२ क्रोधस्य परागयुक्तः५ अपमानसहते२
वर्धयितुं४ वर्धयितुं४ महादवमानं४ कालः१ नेतृत्वानि२ अहंकरः४ उपसन्न१ उन्मूलितः५ नमुंचंति४

मान्महीभुजो भवता तस्य ततः कृतावधेः॥ प्रविघाटयिता समुत्पतन्हरिदश्वः कमलाकरानि
व॥४६॥ उपजापसहान्विलंघयन्स विधाता नृपतीननंतरान्॥ क्षमते न जनोप्यधःक्रियां कि
मुलोकाधिकधामराजकं॥४७॥ असमापितकृत्यसंपदां हतवेगं विनयेन तावता॥ प्रभवंत्यभि
मानशालिनां मदमुत्तंभयितुं विभूतयः॥४८॥ मदमानसमुद्धतं नृपं न वियुंक्ते नियमेन मूढ
ता॥ अतिमूढमुदस्यते नयान्नयहीनादपरज्यते जनः॥४९॥ अपरागसमीरणेरितः क्रमशी
र्णाकुलमूलसंततिः॥ सुकरस्तरुवत्सहिष्णुना रिपुरुन्मूलयितुं महानपि॥५०॥ अणुरप्युपहं
ति विग्रहः प्रभुमंतःप्रकृतिप्रकोपजः॥ अखिलं हि हिनस्ति भूधरं तरुशाखांतनिघर्षजोनलः॥५१॥
मतिमान्विनयप्रमाथिनः समुपेक्षेत समुन्नतिं द्विषः॥ सुजयः खलु तादृगंतरे विपदंताह्यविनी
तसंपदः॥५२॥ लघुवृत्तितया भिदां गतं बहिरंतश्च नृपस्य मंडलं॥ अभिभूय हरत्यनंतरः शि

विरोधः३ रिपुरितिशेषः१ अजितादिषु१ जेदः सहनशीलेन४ हन्तुं३ आक्रम्य२ अयं तनिघर्षितः२ दुर्जनस्य२
आत्मानोदिषुः२ विजयोभवति४ वृद्धिं२ मूलादुद्धर्तुं४ शत्रु२
दुर्नीतत्वात् ३

(margin: प्रतोद्धतः२ कारिणां४ सुलभा४ शिथिलाः२ स्वलेन२ अवरुद्ध दूषण५ युग्मं४)

थिलं कुलमिवापगा रयः ॥५३॥ अनुशासतमित्यथ मा कुलं नयवर्त्माकुलमर्जुनाग्रजं ॥ स्वयमं
र्थ इवाभिवांछितस्तमभीयाय पराशरात्मजः ॥५४॥ मधुरैरवशानि लंभयन्नपि तिर्यंचि शमं नि
रीक्षितैः ॥ परितः पटु बिभ्रदेनसां दहनं धाम विलोकनक्षमं ॥५५॥ ॥ सहसोपगतः सवि
स्मयं तपसां सूतिरसूतिरेनसां ॥ ददृशे जगतीभुजा मुनिः स वपुष्मानिव पुण्यसंचयः ॥५६॥
अथोच्चकैरासनतः परार्ध्यादुद्यन्स धूतारुणवल्कलाग्रः ॥ रराज कीर्णाकपिशांशुजालः शृंगात्सुमे
रोरिव घर्मरश्मिः ॥५७॥ अवहितहृदयो विधाय सोर्हामृषिवदृषिप्रवरे गुरूपदिष्टां ॥ तदनुम
तमलंचकार पश्चात्प्रशम इव श्रुतमासनं नरेंद्रः ॥५८॥ व्यक्तोदितस्मितमयूखविभासितो
ष्ठस्तिष्ठन्मुनेरभिमुखं स विकीर्णधाम्नः ॥ तन्वंतमिद्धमभितो गुरुमंशुजालं लक्ष्मीमुवाह सक
लस्य शशांकमूर्तेः ॥५९॥ छ ॥ ॥ इति श्रीकिरातार्जुनीये भारविकृतौ द्वैपायनागमनो नाम

चंद्रमसः १ अंशुमतः ४ दीप्तिमंतं २ प्रकटोदितैः ३ आभिमुखं २ शोभां वहति स्म २

॥ ८ ॥

द्वितीयः सर्गः ॥ २ ॥ श्री ॥ ॥ ततः शरच्चंद्रकराभिरामैरुत्सर्पिभिः प्रांशुमिवांशुजालैः ॥ बि
भ्राणमानीलरुचं पिशंगीर्जटास्तडित्वंतमिवांबुवाहं ॥१॥ प्रसादलक्ष्मीं दधतं समग्रां वपुःप्रकर्षे
ण जनातिगेन ॥ प्रसह्य चेतस्सु समासजंतमसंस्तुतानामपि भावमार्द्रं ॥२॥ अनुद्धताकारत
या विविक्तां तन्वंतमंतःकरणस्य वृत्तिं ॥ माधुर्यविस्रंभविशेषभाजा कृतोपसंभाषमिवेक्षितेन ॥३॥
धर्मात्मजो धर्मनिबंधिनीनां प्रसूतिमेनःप्रणुदां श्रुतीनां ॥ हेतुं तदभ्यागमने परीप्सुः सुखोपविष्टं
मुनिमाबभाषे ॥४॥ कलापकं ॥ ॥ अनाप्तपुण्योपचयैर्दुरापा फलस्य निर्धूतरजाः सवित्री ॥ तुल्या
भवद्दर्शनसंपदेषा वृष्टेर्दिवो वीतबलाहकायाः ॥५॥ अद्य क्रियाः कामदुघाः क्रतूनां सत्याशिषः
संप्रति भूमिदेवाः ॥ आसंसृतेरस्मि जगत्सु जातस्त्वय्यागते यद्बहुमानपात्रं ॥६॥ श्रियं विकर्षत्य
पहंत्यघानि श्रेयः परिस्नौति तनोति कीर्तिं ॥ संदर्शनं लोकगुरोरमोघं तवात्मयोनेरिव किं न ध

॥ श्री ॥

दूरीकरोति १ आसीत् २ पुरुषार्थं स्रवति २ निर्गताः ३ अकृतः ४ अहं २ संग्रहो ४ दुर्लभा ४ फलप्रदाः ३ सफलीदानयोग्य २ श्रेयस्करी ४ किं न करोति आत्मयोनि २

कर्मणां५ स्वाविष्णाः१ उच्छ्वासं प्राप्नोति१ त्वदीयैः४ चेद्गमसि१ त्वाननेन२ सुखेन प्राप्तं१ सुखं२ उक्तं४ उचितं५ वैविध्यं२ सुप्रसन्नदृशा२ खिन्ने१ संग्रहानुरक्ततां४ अपेक्ष्य२

ने॥७॥ श्रोतुं न्म पूरवेपि हिमघुनौमे न निर्वृतं निर्वृतिमेति चक्षुः॥ समुच्छिन्नज्ञातिवियोगखेदं त्वत्संनिधावुद्यतीव चेतः॥८॥ निरास्पदं प्रश्नकुतूहलित्वमस्मास्वधीनं किमु निस्पृहाणां॥ तथापि कल्याणकरीं गिरं ते मां श्रोतुमिच्छा मुखरीकरोति॥९॥ इत्युक्तवानुक्तिविशेषरम्यं मनः समाधाय जयोपपत्तौ॥ उदारचेता गिरमित्युदारां द्वैपायनेनाभिदधे नरेंद्रः॥१०॥ चिचीषतां जन्मवतामलघ्वीं यशोवतंसामुभयत्र भूतिं॥ अभ्यर्हिता बंधुषु तुल्यरूपा वृत्तिर्विशेषेण तपोधनानां॥११॥ तथापि निघ्नं नृप तावकीनैः प्रह्वीकृतं मे हृदयं गुणौघैः॥ वीतस्पृहाणामपि मुक्तिभाजां भवंति भव्येषु हि पक्षपाताः॥१२॥ सुता न यूयं किमु तस्य राज्ञः सुयोधनं वा न गुणैरतीताः॥ यस्त्यक्तवान्वः स यथा बलाद्वा मोहं विधत्ते विषयाभिलाषः॥१३॥ जहातु नैनं कथमर्थसिद्धिः संशय्य कर्णादिषु तिष्ठते यः॥ असाधुयोगा हि जयांतरायाः प्रमाथिनीनां विपदां पदानि॥१४॥ पथश्च्युतायां समितौ रिपूणां ध

वदधास्वं वर्तते४ कामदानां२ आवर्जितं४ दुःखोत्पादकानां२ विरक्तानां४ संदेहप्राप्य२ सनाथाय२ सोद्भु
संसर्गाः१ विधाता१ व्यापारयतीत्यर्थः॥७ चेष्टापोसरार्थं२

आप्तं१ घत्ते१ स्वस्यैव नाशहेतुः२ अतिशयं३ आत्माधीनं४ कपटेन२ गरीयान्३ तयेत्यर्थः॥२ प्रकटीकृतं२ स्नेहः१ रोत्यादिषु१ लक्ष्यं ते२ नसाधुअनुष्ठितं१ प्रकर्षः२ उपायः३ यः२

र्म्यां दधानेन धुरं चिराय॥ त्वया विपत्स्वप्यविपत्तिरम्यमाविष्कृतं प्रेम परं गुणेषु॥१५॥ विधाय विध्वंसनमात्मनीनं शमैकवृत्तेर्भवतश्छलेन॥ प्रकाशितत्वन्मतिशीलसाराः कृतोपकारा इव विद्विषस्ते॥१६॥ लभ्या धरित्री तव विक्रमेण ज्यायांश्च वीर्यास्त्रबलैर्विपक्षः॥ अतः प्रकर्षाय विधिर्विधेयः प्रकर्षतंत्रा हि रणे जयश्रीः॥१७॥ त्रिःसप्तकृत्वो जगतीपतीनां हंता गुरुर्यस्य स जामदग्न्यः॥ वीर्यावधूतः स्मतदा विवेद प्रकर्षमाधारवशं गुणानां॥१८॥ यस्मिन्ननैश्वर्यकृतव्यलीकः पराभवं प्राप्त इवांतकोपि॥ धुन्वं धनुः कस्य रणे न कुर्यान्मनो भयैकप्रवणं स भीष्मः॥१९॥ युग्मं॥ सृजंतमाजाविषुसंहतीर्वः सहेत कोपज्वलितं गुरुः कः॥ परिस्फुरल्लोलशिखाग्रजिह्वं जगज्जिघत्संतमिवांतवह्निं॥२०॥ निरीक्ष्य संरंभनिरस्तधैर्यं राधेयमाराधितजामदग्न्यं॥ असंस्तुतेषु प्रसभं भयेषु जायेत मृत्योरपि पक्षपातः॥२१॥ यथा समासादितसाधनेन सुदुश्चरामाचरता तपस्यां॥ एते दुरापं समवाप्य वीर्यमु

समूहान्३ परिचयः२ आस्फालयन्सन्४ आर्त्तं१ क्रोधं३ कर्त्तुं३ निर्विकारत्वं उन्मुखत्वं४ अपरित्यक्तेषु२ असमर्थत्वं४ नाशयंतं३ धुंचंतं४ नवहं२
१ पाशुपतास्त्ररूपेणैवंविधेन१ दैवी अपेक्षितं पं२

म्मलितारः कपिकेतनेन ॥२२॥ महत्त्वयोगाय महत्महिम्नामाराधिनीं तां नृपदेवतानां ॥ दा
तुं प्रदानोचितभूरिधाम्नीमुपागतः सिद्धिमिवास्मि विद्यां ॥२३॥ युग्मं ॥ इत्यब्रुवंतं तमुवाच स धर्ययेति
प्रमाणयन्वाक्यमजातशत्रोः ॥ प्रसेदिवांसं तमुपाससाद वसन्निवांते विनयेन जिष्णुः ॥२४॥ निर्या
य विद्याथ दिनादिरम्यात् बिंबादिवार्कस्य मुखान्महर्षेः ॥ पार्थाननं वह्निकणावदाता दीप्तिः स्फुरत्प
द्ममिवाभिपेदे ॥२५॥ योगं च तं योग्यतमाय तस्मै तपःप्रभावाद्वितताः स घः ॥ येनास्य तत्त्वेषु कृतेव
वभासे समुन्मिमीलेव चिराय चक्षुः ॥२६॥ आकारमाशंसितभूरिलाभं दधानमंतःकरणानुरू
पं ॥ नियोक्ष्यति त्वयि पुण्यदृष्टिं तपःसमाधौ मुनिरित्युवाच ॥२७॥ अनेन योगेन विवृद्धतेजा
निजां परस्मै पदवीमयच्छन् ॥ समाचराचारमुपात्तशस्त्रो जपोपवासाभिषवैर्मुनीनां ॥२८॥ क
रिष्यसे यत्र सुदुश्चराणि प्रसत्तये गोत्रभिदस्तपांसि ॥ शिलोच्चयं चारुशिलोच्चयं तमेष क्षणा

न्नेष्यति गुह्यकस्त्वां ॥२९॥ इति ब्रुवाणेन महेंद्रसूनुं महर्षिणा तेन तिरोबभूवे ॥ तं राजराजानुचरोस्य सा
क्षात्प्रदेशमादेशमिवाधितस्थौ ॥३०॥ कृतानतिर्व्याहृतसांत्ववादे जातस्पृहः पुण्यजनः स जिष्णौ ॥
इयाय सख्याविव संप्रसादं विश्वासयत्याशु सतां हि योगः ॥३१॥ अथोष्णभासेव सुमेरुकुंजान्विही
यमानान्मुदया ययतेन ॥ वहत्युनीनुः ख कृतात्मलीनं तमः शनैः पांडुसुतान्प्रपेदे ॥३२॥ असंशयालो
चितकार्यनुन्नः प्रेम्णा समानीय विभज्यमानः ॥ तुल्याद्विभागादिव तन्मनोभिर्दुःखातिभारोपि लघुः
स मेने ॥३३॥ धैर्येण विश्वास्यतया महर्षेस्तीव्रादरातिप्रभवाच्च मन्योः ॥ वीर्यं च विद्वत्सु सुते मघोनः
स तेषु न स्थानमवाप शोकः ॥३४॥ ताञ्भूरिधाम्नश्चतुरोपि दूरं विहाय यामानिव वासरस्य ॥ एकौघ
भूतं तदशर्म कृष्णां विभावरीं ध्वांतमिवाभिपेदे ॥३५॥ तुषारलेखाकुलितोत्पलाभे पर्यश्रुणी मंगल
भंगभीरुः ॥ अगूढभावापि विलोकने सा न लोचने मीलयितुं विषेहे ॥३६॥ अकृत्रिमप्रेमरसाभिरामं
रामार्पितं दृष्टिविलोभि दृष्टं ॥ मनःप्रसादांजलिनानिकामं जग्राह पाथेयमिवेंद्रसूनुः ॥३७॥ धैर्या

वसारेनहेतेप्रसादात्वन्यादिपेनेवनिद्राघासिंदुपुः॥ निराकृबाष्पोदयसंततंकं समुवाचकृष्णादि
तिराजपुत्री॥३८॥ मन्नोद्विषन्मनिपंकल्तेतेसंभावनीकृतिमिवोध्दरिष्यन्॥ ओधिद्विषामातप
सांप्रसिद्धेरस्मद्विनीमात्तथामुन्मनीनः॥३९॥ यशोधिगंतुंसुखलिप्सयावामनुष्यसंख्यामतिवर्ति
तुंवा॥ नेनुत्सुकानामभियोगभाजांसमुत्सुकेवांकमुपैतिसिद्धिः॥४०॥ लोकंविधात्राविहितस्य
गोप्तुंक्षत्रस्यमुष्णन्वसुजैत्रमोजः॥ तेजस्विनायाविजयैकवृत्तेर्निघ्नन्प्रियंप्राणमिवाभिमानं॥
॥४१॥ व्रीडानतैराप्तजनोपनीतःसंशय्यकृछ्रेणनृपैःप्रपन्नः॥ वितानवन्तंविततंपृथिव्यांयशःस
मूहन्निवदिग्विकीर्णं॥४२॥ वीर्यावदानेषुकृतावमर्षस्तन्वन्नभूतामिवसंप्रतीतिं॥ कुर्वन्प्रकाम
क्षमयामितानामकौशलंपापकृत्वावशेषैः॥४३॥ प्रसह्ययोस्मासुपरैःप्रयुक्तोवक्तुंनशक्यःकिमुता
भिकर्तुं॥ नवीकरिष्यत्युपशुष्यदार्द्रःसत्वद्विनामेहृदयंनिकारः॥४४॥ प्राप्तोभिमानव्यसनाद

स्पष्टंहतीवदंतव्यसनोद्धिकारं॥ द्विषन्निनावांतरितोरुतेजाः शारदघनाकीर्णइवादिरहः॥४५॥
सख्योऽसमंदैरिवनिष्क्रियत्वान्नात्यर्थमस्त्रैरवसीदतस्ते॥ प्रयासःस्यात्क्षीणजलार्णवाभत्वम
न्यमाकारमिवाभिपन्नं॥४६॥ दुःशासनामर्षरजोविकीर्णैरेभिर्विनाथैरिवभाग्यनाथैः॥ के
शैःकदर्थीकृतवीर्यसारैःकच्चित्सएवासिधनंजयस्त्वं॥४७॥ सक्षात्रियस्त्राणसहःसतांयस्तत्का
र्मुकंकर्मसुयस्यशक्तिः॥ वहन्द्वयीमप्यफलेर्थजातेकरोत्यसंस्कारहतामिवोक्तिं॥४८॥ वीतौजसः
सन्निधिमात्रशेषाभवत्कृतांभूतिमपेक्षमाणाः॥ समानदुःखाइवनस्त्वदीयाःसरूपतांपार्थगु
णाभजंते॥४९॥ आक्षिप्यमाणंरिपुभिःप्रमादान्नागैरिवालूनसटंमृगेन्द्रं॥ त्वांधूरियंयोग्यतनु
याभिरूढादरीभ्यादिनश्रीरिवधर्मरश्मिं॥५०॥ करोतियःशेषजनातिरिक्तांसंभावनामर्थवतीक्रि
याभिः॥ संसत्सुजातेपुरुषाधिकारेनपूरणीतंसमुपैतिसंख्या॥५१॥ प्रियेषुयैःपार्थविनोपपन्नै
र्विचिंत्यमानैःक्षणमप्यमेतिचेतः॥ तवप्रयातस्यजपायतेषांक्रियोदयानामघवाविघातं॥५२॥ मा

कि॰ सप्तानीकुर्वती २ सीयमानेन २ प्रस्वेदोद्भवेन ४ बालातपेवर्षि ३ स्पर्श क्षिप्ता लोचनकान्त्या ४ रूनकत्सवेष ५ ४
फणि कराली कृत्य ५

ततो मिलितं शिथिलत्वमायतीशनैः शनैः शान्तरयेण वारिणा ॥ निरीक्ष्य रेमे स समुद्रयोषितां तरंगितं क्षौमविपांडु सैकतं ॥ ६ ॥ मनोरमं प्रीपितमंतरं भ्रुवोरलंकृतं केसररेणुनाणुना ॥ अलक्तताम्राधरपल्लवश्रिया समानयंतीमिव बंधुजीवकं ॥ ७ ॥ नवातपालोहितमाहितं मुहुर्महानिवेशौ परिनःपयोधरौ ॥ चकासयंतीमरविंदजं रजः परिश्रमांभःपुलके नसर्पिनी ॥ ८ ॥ कपोलसंश्लेषि विलोचनत्विषा विभूषयंतीमवतंसकोत्पलं ॥ सुतेन पांडोः कलमस्य गोपिकां विलोक्य मेने शरदः कृतार्थता ॥ ९ ॥ उपारताः पश्चिमरात्रिगोचरादपारयंतः पतितुं जवेन गां ॥ तमुत्सुकाश्चक्रुरवेक्षणोत्सुकं गवां गणाः प्रस्नुतपीवरौधसः ॥ १० ॥ परीतमुक्षावजये जयश्रिया नदंतमुच्चैः क्षततसिंधुरोधसं ॥ ददर्श पुष्टिं दधतं स शारदीं सविग्रहं दर्पमिवाधिपं गवां ॥ ११ ॥ विमुच्यमानैरपि तस्य मंथरं गवां हिमानीविशदैः कदंबकैः ॥ शरन्नदीनां पुलिनैः कुतूहलं गलद्दुकूलैर्जघनैरिवादधे ॥ १२ ॥ गतान्पशूनां सहजन्मबंधुतां गृहाश्रयं प्रेम
॥ १२ ॥ ॥ १२ ॥
नियन्त्रणा ४ दृष्ट्वितनिमांसलानि २ वृषभं २ असकृन्तं ४ धावितुं ४ चक्रे १ नदं २ वत्सपुलकोत्थिताः ४ मुखैः २ वृषस्कंधराणां ५
अलंकारमिव १ हलकृष्ट नाव्या नवनीतं ४ वृषभाणां परागवेष्टिन ३ पतितं न धोःतरंपेन ३

अनुविद्धः ३ मंथराणां ५ शब्दः ५ गोष्ठप्रांगणेषु ४ उपलक्षिताः २ प्रीतिः १ शोभितानि २ तुल्यै १ स्फुटं २ केशाः २ कामानि मेरधुरस्य
कंपितेषु ५ भ्रमतोः ५ पाणोः विक्षेपेन मनोहरैः ४ स्थिताः ३ मेघस्य ४ विकसितानि ३ चंचलाः ५ संवलितनितंबाः ३ गुणाकृष्टौ ३
मधुराणां ४ उन्मार्जितकूर्चं ३

वनेषु विन्यस्तः ॥ ददर्श गोपानुपधेनु पांडवः कृतानुकारानिव गोभिरार्जवे ॥ परिभ्रमन्मूर्धजषट्पदाकुलैः स्मितोदयादर्शितदंतकेसरैः ॥ मुखैश्चलत्कुंडलरश्मिरंजितैर्नवातपामृष्टसरोजचारुभिः ॥ १४ ॥ निबद्धनिःश्वासविकंपिताधरा लता इव प्रस्फुरितैकपल्लवाः ॥ व्यपोढपार्श्वैरपवर्तितत्रिका विकर्षणैः पाणिविहारहारिभिः ॥ १५ ॥ व्रजाजिरेष्वंबुदनादशंकिनीः शिखंडिनामुन्मदयत्सु योषितः ॥ मुहुःप्रणुन्नेषु मथां विवर्तनैर्नदत्सु कुंभेषु मृदंगमंथरं ॥ १६ ॥ स मंथरावल्गितपीवरस्तनीः परिश्रमक्लांतविलोचनोत्पलाः ॥ निरीक्षितुं नोपरराम वल्लवीरभिप्रनृत्ता इव वारयोषितः ॥ १७ ॥ ॥ कपोलैः के ॥ पपातपूर्वां जहतो विजिह्मतां वृषोपभुक्तांतिकसस्यसंपदः ॥ रथांगसीमंतितसांद्रकर्दमान्प्रसक्तसंपातपृथक्कृतान्पथः ॥ १८ ॥ जनैरुपग्राममनिंघकर्मभिर्विविक्तभावेंगितभूषणैर्वृताः ॥ भृशं ददर्शाश्रममंडपोपमाः सपुष्पहासाः स निवेशवीरुधः ॥ १९ ॥ ततः स संप्रेक्ष्य शरद्गुणश्रियं शरद्गुणा

जगाम ३ वर्षासंमंथिनी ३ विलोकयितुं ४ नविरराम ४ गोपाङ्गनाः ४ म हलर्त्वाद्भिः रथांगचक्रैः निविडाः २ अधिष्ठिताः २ संततानाः ३ सञ्चाराः ३
श्रियः २ त्यजतः ३ वक्रतां ३ वृषभैः २ निकटस्य २ एकार्थानि २ निष्पाद्य वेष्टितं २
पुष्पविकासैः सहिताः २ ... २ ... २

14

कि०

समुत्पतितुमिच्छतः३ पल्लवः१ निबिडैः१ शकलैः१ फूत्कारैः४ शोणः४ सकाशात्२ दंतिकरिणः२
अतिचः श्रमः५ उच्छलितैः३ आघ्राय२ आतिवेगयुक्तैः४ सलीलाः५ दृष्ट्वा३
प्रेरितं४ आघ्राय संगतः सन्१ उपस्थिताः२ स्थिताः५

शुचिरप्सु विद्रुमलताविटपस्तनुसांद्रफेनलवसंवलितः। स्मरदायिनः स्मरयति स्म भृशं दयिता-
धरस्य दशनाभिहतः॥१३॥ उपलाहतोच्चलतरंग[illegible]तं मदगंधमुत्थितवतां पयसः। प्रतिदंति-
नामिव स संबुबुधे करियादसामभिमुखान्करिणः॥१४॥ स जगाम विस्मयमुदीक्ष्य पुरः सहसा
समुत्पिपतिषोः फणिनः। प्रहितं दिवि प्रजविभिः श्वसितैः शरदभ्रविभ्रममपां पटलं॥१५॥ स
ततार सैकतवतीरभितः शफरीपरिस्फुरितचारुदृशः। ललिताः सखीरिव बृहज्जघनाः सुर-
निम्नगामुपयतीः सरितः॥१६॥ अधिरुह्य पुष्पभरनम्रशिखैः परितः परिष्कृततलां तरुभिः।
मनसः प्रसत्तिमिव मूर्ध्नि गिरेः शुचिमाससाद स वनांतभुवं॥१७॥ अनुसानु पुष्पितलताविति-
तिः फलितोरुभूरुहविविक्तवनः। धृतिमाततान तनयस्य हरेस्तपसेऽधिवस्तुमचलामचलः॥
॥१८॥ प्रणिधाय तत्र विधिनाथ धियं दधतः पुरातनमुनेर्मुनितां। श्रममादधावसुकरं न तपः

मनसः प्रसादं३ तततिः४ फलितानि२ गिरेः४ अर्जुनस्य२ अग्राणि४ अकृतं स्वरूपं४ संतनयोः३
निर्वाणस्थितां३ नियम्य२ अर्जुनस्य२ तपश्चर्यार्थं अधिष्ठातुं२ न चकार१

॥२०॥ स०६ ॥२०॥

प्रतिकूलं किं अस्ति१ सोपद्रवं३ चंद्रवत्१ मुख्यं१ पुष्पाणि४ बजार४ ध्यानेन२
चित्तवृत्तिं२ सेवमानः४ रतिं३ ४ नैसर्गिकः स्नानेन५
पवित्रः४

किमिवावसादकरमात्मवतां॥१९॥ शमयन्धृतेंद्रियशमैकसुखः शुचिभिर्गुणैरघमयं स तमः।
प्रतिवासरं सुकृतिभिर्ववृधे विमलः कलाभिरिव शीतरुचिः॥२०॥ अधरीचकार च विवेकगुणादगु-
णेषु तस्य धियमस्तवतः। प्रतिघातिनीं विषयसंगरुचिं निरुपप्लवः शमसुखानुभवः॥२१॥ मनसा ज-
पैः प्रणतिभिः प्रयतः समुपेयिवानधिपतिं स दिवः। सहजेतरौ जयशमौ दधती बिभराम्बभूव यु-
गपन्महसी॥२२॥ शिरसा हरिन्मणिनिभः स वहन्कृतजन्मनोऽभिषवणेन जटाः। उपमां ययावरुण-
दीधितिभिः परिमृष्टमूर्धनि तमालतरोः॥२३॥ धृतहेतिरप्यधृतजिह्ममतिश्चरितैर्मुनीनधरयन्शु-
चिभिः। रजयांचकार विरजाः स मृगान्कमिवेशते रमयितुं न गुणाः॥२४॥ अनुकूलपातिन-
मचंडगतिं किरता सुगंधिमभितः पवनं। अवधीरितार्तवगुणं सुखतां नयता रुचां निचयमंशुम-
ता॥२५॥ नवपल्लवांजलिभृतः प्रचये बृहतस्तरून्गमयतावनतिं। स्तृणता तृणैः प्रतिनिशं मृदु-

रमयामास३ व्याप्तं४ रजोगुणरहितः३ तिरस्कृतः२ आयुधानि४ वसावर्ते३ प्रापयता२ अधः कुर्वन्सन्४
प्रवर्तयता२ पुष्पाणां छेदने प्रापयता२ न समर्था भवंति३ आच्छादयता२ अनुकूलं वहति३

वि.

शायनस्थानुकृतां२ असतं२ सेवया२ अनुगृहीतः२ जितेन्द्रियाणां२ विद्युतानि२ अंगीकृताः४
शांततामुपयती१ वनेचराः५ ज्ञात्वा४ गताः२ कृताः५ प्रापुः४ शैलरक्षाणस्य५ अनुष्ठाने५ स६

त्रिः शमनीयतामुपयतीव वसुधां॥२६॥ पतितैरपेतजलदान्नभसः पृषतैरपां शमयता च रजः॥
स दयालुनेव परिगाढकृशः परिचर्ययानुजगृहे तपसा॥२७॥ ॥विशेषकं॥ ॥महते फलाय तद
वेक्ष्य शिवं विकसन्निमित्तकुसुमं स पुरः॥ न जगाम विस्मयवशं वशिनां न हि हंति धैर्यमनुभाव
गुणाः॥२८॥ तद्भूरिवासरकृतं सुकृतैरुपलभ्य वैभवमनन्यभवं॥ उपतस्थुरास्थितविषादधियः
शतयज्वनो वनचरा वसतिं॥२९॥ विदिताः प्रविश्य विहितानतयः शिथिलीकृतेऽधिकृतकृत्यवि
धौ॥ अनपेतकालमभिरामकथाः कथयांबभूवुरिति गोत्रभिदे॥३०॥ शुचिवल्कवीततनुरन्य ॥२२॥
तमस्तिमिरच्छिदामिव गिरौ भवतः॥ महते जयाय मघवन्ननघः पुरुषस्तपस्यति तपञ्जगतीं॥३१॥
स बिभर्ति भीषणभुजंगभुजः पृथुविद्विषां भयविधायि धनुः॥ अमलेन तस्य धृतसच्चरिताश्च
रितेन चातिशयिता मुनयः॥३२॥ मरुतः शिवा नवतृणा जगती विमलं नभो रजसि वृष्टिरपां॥

अनतिक्रांतकालं यथा स्यात्तथा४ मर्यादानां२ जयंकरं२ ज्ञाता२ ज्ञानं२ नाशयन्सन्२ आच्छादितां४
लघुकृताः१ अनुकूला वतिः१ सर्वतो१ द्वितीयवर्षविश्वितः४

॥२२॥

विचार्य५ अनुकूलतां प्रापितः१ शोभितोपि२ परिचर्या१ पुष्पावचये२ अन्योन्येषां अद्रोहेण१ महदंतःसारं२ कथितुं४
शिष्यादयः२ कथयतीव३ अपूर्वदर्शने३ सर्थीनोवर्ततो२ प्रभावसंप्रापकं२ नसमर्थाः४ अयोग्यं वचनं५
तपोरूपं५

गुणसंपदानुगुणतां गमितः कुरुतेस्य भक्तिमिव भूतगणः॥३३॥ इतरेतरानभिभवेन मृगास्तमुपा
सते गुरुमिवांतसदः॥ विनमंति चास्य तरवः प्रचये परवान्स तेन भवतेव नगः॥३४॥ उरु सत्त्वमाह वि
परिश्रमता परमं वपुः प्रथयतीव जयं॥ शमिनोपि तस्य नवसंगमने विभुतानुषंगि भयमेति जनः॥३५॥
ऋषिवंशजः स यदि दैत्यकुले यदि वान्वये महति भूमिभृतां॥ चरतस्तपस्तव वनेषु सदा न वयं निरूपयि मिरू४
तुमस्य गतिं॥३६॥ विगणय्य कारणमनेकगुणं निजयाथवा कथितमल्पतया॥ असदप्यदः सहितु
मर्हसि नः क्व वनेचराः क्व निपुणा मतयः॥३७॥ उपलभ्य गुह्यकगणादिति तन्मनसः प्रियं प्रि
यसुतस्य तपः॥ निजुगोप हर्षमुदितं मघवा नयवर्त्मगाः प्रभवतां हि धियः॥३८॥ प्रणिधाय चित्त
मथ भक्ततया विदितेप्यपूर्व इव तत्र हरिः॥ उपलब्धुमस्य नियमस्थिरतां सुरसुंदरीरिति वचोभि
दधे॥३९॥ सुकुमारमेकमणु मर्मभिदामतिदूरगं युतममोघतया॥ अविपक्षमस्त्रमपरं कतमं अस्ति१

आज्ञापयेदिति स्म३ परीक्षितुं१ ज्ञात्वा४ प्रज्ञाणां३ अवस्थाप्य२ उक्तवान्२
अविदितवत्२ अर्जुने२ अस्त्राणां मध्ये१ युक्तं सफलतया१

(17)

कि॰

नागसंभवैः५ दीप्यमानैः२ धर्मस्य४ संपादयामास१ श्रमजलं१ मंडनं२ अवगता४ आक्षिप्तं३ नानीयेषु४ कार्येषु५
निकषपाषाणरेखा तद्वत् रुचिरैः३ मध्यबंधनच्छिन्नैः५ अतिशयेन३
नाडीच्छिन्नैः५ प्राप्तः४ प्राप्ता२

स॰२

क्रोपुते च्छेतिलके पु मौक्तिकाकुलाः संपेदे श्रमजलैः सलिलोद्गमो विभूषां रम्याणां विकृतिरपि श्रियं तनोति ॥५॥ रात्रिंदिवं पथि मरुतामक्लिन्नरूपैरुल्काचिस्फुरद्गतिभिर्ध्रियमाणकानां ॥ तेजोभिः कनकनिकाषराजिगौरैरायामः क्रियत इव स्म सातिरेकः ॥६॥ रामाणामवजितमाल्यसौकुमार्ये संप्राप्ते वपुषि सहत्वमातपस्य ॥ गंधर्वैरधिगगनं प्रयोगवीणां स्वेदार्द्रैः कल्याणीविधिषु विनिचयनां विधातुं ॥ सिंदूरैः कृतरुचयः सहेमकक्ष्याः स्रोतोभिस्त्रिदशगजा मदं क्षरंतः ॥ सादृश्यं ययुरुरुणांशुरागभिन्नैर्वर्षद्भिः स्फुरिततडिल्लतैः पयोदैः ॥८॥ अत्यर्थं दुरुपसदादुपेत्य दूरं पर्यंता दहिममयूखमंडलस्य ॥ आशानामुपरि चितानिर्वैककवेणीरम्भोभिस्त्रिदशगजानदीपधूर्वलीनि ॥९॥

॥२३॥

आमत्तभ्रमरकुलाकुलानि धुन्वन्नुद्धूतग्रथितरजांसि पंकजानि ॥ कांतानां गगननदीतरंगशीतः संतापं विरमयति स्म मातरिश्वा ॥१०॥ संछिन्नैरिव तुरगावगाहनेन प्राप्यौवरत्नुपदवीविमा

रूपमंडलस्य प्रांता३ मिश्रितैः४ अंतरिक्षस्य१ गुफितानि३ छिन्नानि३ आलोडनं१ प्राप्य४ त्रिदशावनितानां सेनया३
शमयामास१ वायुः१ मार्गः१

॥२३॥

गलितानि३ वक्रे१ पातिताः२ चक्रिरे३ अप्रतिघातं यथा२ भूमागां१ प्रासं२ उल्लंघ्य वंतः३
आसक्तानां४ पाठं कुर्वत्स्वपि दंतैः३ पुरुषेषु४ नेमिच्छिन्नैः२ आनंदं३

नपंक्तीः ॥ तत्पूर्वं प्रतिविदधे सुरापगायाः श्रांतस्खलनविवर्तनं पयोभिः ॥११॥ कांतानां गुह्यचरितानि सयोरथ्यानामक्षाग्रक्षतनुरवेश्मवेदिकानां ॥ निःसंगं प्रधिभिरुपर्युदंतिदंतैः संपादश्चिन्नितं जलेषु तोयदेषु ॥१२॥ तप्तानामुपदधिरे विषाणभिन्नाः प्रह्लादं सुरकरिणां घनाः क्षरंतः ॥ युक्तानां खलु महतां परोपकारे कल्याणीं भवति रुजत्स्वपि प्रवृत्तिः ॥१३॥ संप्राप्तानामुद्धरश्मिकेन तान्यमाने दिव्यस्त्रीजघनवरांशुके विवृत्तिं ॥ पर्यस्यत्स्पृथुमणिमेखलांशुजालं संजज्ञे युतकमिवांतरीयमूर्वोः ॥१४॥ प्रत्यासन्नतिलकफारपारपातैः प्रह्लादं शमितपरिश्रमादिशंतैः ॥ कांतानां बहुमतिमाययुः पयोदैर्नाल्पीयान्बहुसुकृतं हिनस्ति दोषः ॥१५॥ यातस्य ग्रथिततरंगसैकताके विच्छेदं विपयसि वारिवाहजाले ॥ आतेनुश्चिरदशवधूजनोगनाङ्गसंवानं सुरिपनुषः प्रजामणीनां ॥१६॥ संसिद्धाविति करणीयसंनिबद्धैरालापैः पिपतिषतां विलंघ्य वीथिं ॥ आ

मध्यं४ त्रुटितं२ मेघैः सम्यक् ह२ विस्तारयामासुः२ पक्षिणां मार्गं१ असंलग्नत्वं२ उत्तीर्य१ अधोंऽशुभूमिव५
बाहुल्येन३ संन्मानं२ प्रारब्धकार्यसिद्धौ१ उपकार३ मार्गविदैः४ वर्तमानस्य३ बभूव५ रदतः४

सं०
प्रचार १ शुश्रुषते ३ असंकुचिताभिः २ सेनयाः ३ आच्छादिताः २ जंजरं यथार्थ २ गच्छंतीसति २ आपयामास ३ आरूढाः ३
आकुंचिताः प्रोथाः ४ नष्टेन ४ उच्चैस्तानिः २ छंदेः ३ आदरात् ३ मत्ताः गजाः ४ पार्श्वे पोः ४
पालितवंसति ३ उदकविषये ५ स्वर नघान्४ तः २ प्राप्तुः ५

सं०७

सं देशो देत्रानलोचनं घूडितन्याः भ्रूमुनेः प्रविहितं सानुरिह कालः॥१७॥आकीर्णा मुखनलिनैर्विलासिनीनामुद्भूतस्फुटविशदातपत्रफेना॥सातूर्यध्वनिरवतारमाप्यमाना तीरक्षत्रनुः स्मितरसितं जानदीव रेजे॥१८॥सेतुत्वं दधति पयोमुचां वितानैः संरंभादभिपततोरथानुवेन॥आतिन्युर्नियमित रश्मिकृग्नघोणाः कृच्छ्रेण क्षितिमवनामिनस्तुरंगाः॥१९॥नाहेदं न गजभासितः करेणु वर्याः पर्यन्तस्थितजलदादिवः पतनः॥सा दृष्यं निलयननिःप्रकंपपक्षैराक्रम्य भुर्त्तेलनिधिशाप्यस्त्रिर्नगेन्द्रैः॥२०॥
ऽत्सग्नैस्तमभिविषमेसमं हि मार्दः कांतानामिव पदन्यिपातलाघवेन॥आमूलादुपनदि सैकतेषु लेनेसाम ग्रंगवुरपदवीतुरंगमाणां॥२१॥संध्यानैर्निपतितनिर्झरासु मंद्रैः संमूर्छ्य निनदैः॥२४॥ रघिस्यकासु॥उत्फ्रावैर्घनरवशंकया मयूरैः सोत्कंठं ध्वनिरुपशुश्रुवेरथानां॥२२॥संक्लिन्नामविरलपातिन्निर्मयूखैर्नरलीना नृशमुपमेखलं मणीनां॥विच्छिन्नामिव वनिता नजो नतराळे
नम्येी४
॥२४॥
मूर्छि ४ संपर्णता ३ श्रेणी २ गछता ४ सत्छंयथा २ संचारस्य ४ गंभीरैः यथा ३ निर्दि प्रतिध्वानेः ३
ऊर्ध्वनिषु २ निरंतरप्रसारितैः १ एकरूप ४ सरा यथा २ वर्द्धमानः २ युक्ता २

कदोदकधारा १ ददृशुः २ आरूढ २ सानिरूढा २ मार्गा १ इछाचक्रुः २ अछिसाक्षीत्योः २ पत्राणां १
व्याप्तं ५ सकपर्द यथा २ सविवाः ५ योग्यं ४ सांद्राः ५ व्यापः ३ पुष्पफलप्रधानानिज्ञालीरत्यानि २ ग्रीष्मांते प्रावट्काळे २
=आऽजनयामास ५ घनिविडं २ अवैराग्य १

वैश्यांजस्फूतिमवलोकयांबभूवुः॥२३॥आसन्नं द्विपपदवीमदानिलानामुध्येतोधियमवमस्य भूंगितानां॥सेव्यान्नं निजककाशितोल्लिसन्ने रितेनाः प्रस्थानं सुरकरिणः कथंचिदापुः॥२४॥नीरंध्रं पथिषु रजोरथांगधूतं पर्यस्यन्नवसलिलारुणं वहंती॥आतेनेवनगहनानिवाहिनी साघर्मात्तरक्तजितेन्द्र ळेव जहुकन्या॥२५॥संभोगक्षममुगहनामथोपगंगं विभ्राणं ज्वलितमणीनि सैकतानि॥अध्यूष्यातकुंभु मार्चितं सहायं रत्नारे रविरलशाद्वलां धरित्रीं॥२६॥भूमनुः समधिकमादधे नरेन्द्राः श्रीमत्ताहरिसखवाहिनी निवेशाः॥संसक्तौ किमसुलभं महोदयानामुछ्रायं नयति यदृच्छयापि योगः॥२७॥सामोदाः कुसुमतरुश्रियो विविक्ताः संपत्तिः किसलयशालिनीलतानां॥साफल्यं ययुरमराङ्गनोपभुक्ताः सा लक्ष्मीरुपकुरुते यथा परेषां॥२८॥क्लांतोपि त्रिदशवधूजनः पुरस्तालीनाहिरवसितं विलोलपल्लवानां॥सेव्यानां हतविनयैरिवावृतानां संपर्कं परिहरतिस्म
सुंदरतां ४ =एते पदार्थाः २ =यासः =४ =सम्यक् परिचर्या सत्यां ४ =महालतां ४ =पल्लवैः २ =उत्कर्ष प्रयाति ४ =दैवात्
=उपकारि २ एकांतप्रदेशाः ३ =दृष्टैः १ =आंतोपि २ अग्रतः १ =त्यजति स्म २
वेष्टितानां २

कि०

नगणपति रूप५ उन्नामिताः धृताः सर्वे कंबलाश्च ह नु॰ भूभुग्भिः२ गजशिक्षा यंतृभिः१ स नपंथा५ उद्धृतानि२ उत्सुकाः२ गजस्यापस्थाने२ आनीतानि२ उपविष्टः२ उत्थानेन कुलितं२ क्षिप्तवान्२ सक्तैः२ हस्तीपकं
हस्तीपकात्५ गमनेन

वंदनानां॥२९॥ उत्सृष्टध्वजकुथकंकणा धरित्रीमानीता विदितनयैः श्रमं विनेतुं॥ आक्षिप्तद्रुमगह
नायुगांतवातैः पर्यस्ता गिरय इवाद्विपा विरेजुः॥३०॥ प्रस्थानश्रमजनितां विहाय निद्रामामुक्ते गजप
तिना सदानपंके॥ शय्यांते कुलमलिनां क्षणं विलीनैः संलेभे रुचितमिव श्रृंखलं चकाशे॥३१॥ आ
यस्तः सुरसरिदोघरुद्धवर्त्मा संप्राप्तुं वनगजदानगंधिरोधः॥ मूर्धानं निहितशितांकुशं विधुन्वन्यं
तारं न विगणयांचकार नागः॥३२॥ आरोढुः समवनतस्य पीतशेषे साशंके पयसि समीरिते करे
ण॥ संमार्जन्नरुणमदस्रुती कपोलौ सस्यंदे मद इव शीकरः करेणोः॥३३॥ आघ्राय क्षणमतितृ
ष्यतापि रोषादुत्तीरं निहितविवृत्तलोचनेन॥ संपृक्तं वनकरिणां मदांबुसेकैर्नाचेमे हिममपि वारि
वारणेन॥३४॥ प्रश्च्योतन्मदसुरभीणि निम्नगायाः क्रीडंतो गजपतयः पयांसि कृत्वा॥ किंजल्क्य
वहितताम्रदानलेखैरुत्तेरुः सरसिजगंधिभिः कपोलैः॥३५॥ नीतं नोन्मथितसरोजरेणुपिंगं कै

आच्छादिताः२ नीरे३ निक्षिप्तः२ सुगंधीनि२ भवंते४ पर्वकायै५ मदधाराभिः२ शीलकमपि न पीतं२
निर्गताः२

॥२५॥ ॥२५॥ कंपयन्५ खुंडेन५

कि०

निबिडं२ सेनाक्षोभैः१ संकुचितौ पश्चिमपदाग्रौ२ उत्पादितानि च२ संप्रापे२ प्रमथ्य नि२ स२
जलश्राविताः२ चंचलाभ्य२ तिरस्कृतः४ सांगविक्षेपं यथा२ तत्संबंधिनं३
नादिभिः२

र्कीर्णं बलरजसा घनारुणेन क्षोभैः सपदि तरंगितं नटेषु॥ मातंगोन्मथितसरोजरेणुपिंगं कौशेय
वसनमिवांबु निर्बभासे॥३६॥ आमंद्रैर्नियमितकंवरपिधानैः ससक्तैरगुरुतवनेषु सांगहारं॥ संपेदे श्र
सितमदांबुभिर्गजेंद्रैः प्रस्यंदि प्रचलितगंडशैलशोभा॥३७॥ निःशेषप्रशमितरेणुवारणानां स्रोतोभि
र्मदजलमुत्सृजतामजस्रं॥ आमोदं व्यवहितभूरिपुष्पगंधं भिन्नैलासुरभिमुवाह गंधवाहः॥३८॥ सा
दश्रयंद्धतिगर्जितमेघघोषे रुन्निद्रस्फुरितमृगाधिपश्रुतानि॥ आतेनुश्चकितचकोरनीलकंठान्क
च्छांतानमरमहेभबृंहितानि॥३९॥ शाखावसक्तकमनीयपरिच्छदानामध्वश्रमातुरवधूजनसेविता
नां॥ जज्ञे निवेशनविभागपरिष्कृतानां लक्ष्मीः पुरोपवनजा वनपादपानां॥४०॥ ॥श्री॥ ॥इति श्रीकि
राताऽर्जुनीये महाकाव्ये लक्ष्म्यंके भारविकृतौ सुरांगनाप्रस्थानो नाम सप्तमः सर्गः॥ ॥७॥ ॥श्री॥
अथ स्वमायाकृतमंदिरोज्ज्वलं ज्वलन्मणि व्योमसदां सनातनं॥ सुरांगना गोपतिचापगोपुरं पुरं व

आवासनिकरस्थानानां२ गर्जितानि४ प्रबुद्धा५ आकर्णितानि५ हर्षपुलकाश्च कुः२ शीलाश्च५ जलप्रापदराः५
गंधर्वाणां२ अलंकृतानां२ आरोपिताः२ अभिरामाद्रयः४ इदस्य२

दि३

क्रि॰

विहर्तुमिच्छया१ सर्वजनरूपतां२ नभश्चरैः१ दीप्यमानकृताः१ शैलाः१ अपूपरागाः२ प्रसाधिताः३
विधुनानाः२ संतोषं३ जगाम४ संचाराः२ जवंति४ वनसंबंधिनः भ्रमराः५ आकृष्टाः५ स॰७
नक्षत्र४ सम्प्रहाएव५ उन्नरजनूरं४

नानाविहारेषयोज्ञक्रमः॥१॥ यथायथं ताः सहिता नभश्चरैः प्रभाभिरुद्भासितशैलवीरुधः॥ वनं विशंत्यो वनजायतेक्षणाः क्षणद्युतीनां दधुरेकरूपतां॥२॥ निवृत्तवृत्तोरुपयोधरक्लमः प्रवृत्तनिर्ह्रादिविभूषणारवः॥ नितंबिनीनां भृशमादधे धृतिं नभःप्रयाणादवनौ परिक्रमः॥३॥ घनानि कामं कुसुमानि बिभ्रतः करप्रचेयान्यपहाय शाखिनः॥ पुरोभिसस्रे सुरसुंदरीजनैर्यथोत्तरेच्छा हि गुणेषु कामिनः॥४॥ तनूरलक्तारुणपाणिपल्लवाः स्फुरन्नखांशूत्करमंजरीभृतः॥ विलासिनीबाहुलता वनालयो विलेपनामोदहृताः शिषेविरे॥ निपीयमानस्तबकाः शिलीमुखैरशोकयष्टिश्चलबालपल्लवा॥ विडंबयंती ददृशे वधूजनैरमंददष्टौष्ठकरावधूननं॥६॥ करौ धुनाना नवपल्लवाकृती वृथा कृथा मानिनि मा परिश्रमं॥ उपेयुषी कल्पलताभिशंकया कथं न्वितस्त्रस्यति षट्पदावली॥७॥ जहीहि कोपं दयितोनुगम्यतां पुरानुशेते तव चंचलं मनः॥ इति प्रियं कांचिदुपैतुमिच्छतीं पुरोनुनिन्ये निपुणः सखीजनः॥८॥ समुन्नतैः काशदुकूलशालि

॥२६॥ ॥२६॥

कूजाः४ अग्रे२

करकंपनं३ भ्रमरैः४ फलं पेया शाखा४ चित्तज्ञाः२ युग्मं२ तिरस्कुर्यंती४ गमिष्यनेः२
वक्ष्यमाणप्रकारेण१ अंगनानां२ कंपयती३ प्रसादपामास१ मा कुरुष्व२ नर्तुः२ उपगतावर्तमाना३
सकाशात्२

रहिताः१ प्राप्ताः२ तटप्रदेशैः१ श्रोणिः नद्यः१ कुंजसंगरव२ वननद्यः१
छिनाः३ स्थामीसतानि४ प्राप्त५ उर्ध्वभूमीः प्राप्तवतीनां४

भिः परिक्वणत्सारसपंक्तिमेखलैः॥ प्रतीरदेशैः स्वकलत्रचारवो विभूषिताः कुंजसमुद्रयोषितः॥९॥ विदूरपातेन भिदामुपेयुषश्च्युताः प्रवाहादभितः प्रसारिणः॥ प्रियांकशीताः शुचिमौक्तिकत्विषो वनप्रहासा इव वारिबिंदवः॥१०॥ सखीजनं प्रेमगुरूकृतादरं निरीक्ष्यमाणा इव नम्रमूर्तयः॥ स्थिरद्विरेफांजनशारितोदरैर्विकासिभिः पुष्पविलोचनैर्लताः॥११॥ उपेयुषीणां बृहतीरधित्यकामनांसि जह्रुः सुरराजयोषितां॥ कपोलकाषैः करिणां मदारुणैरुपाहितश्यामरुचश्च चंदनाः॥१२॥ ॥चातुर्भिः श्लोकैः कलापकं॥ ॥स्वगोचरे सत्यपि चित्तहारिणा विलोभ्यमानाः प्रसवेन शाखिनां॥ नभश्चराणामुपकर्तुमिच्छतां प्रियाणि चक्रुः प्रणयेन योषितः॥१३॥ प्रयच्छतोच्चैः कुसुमानि मानिनी विपक्षगोत्रं दयितेन लंभिता॥ न किंचिदूचे चरणेन केवलं लिलेख बाष्पाकुललोचना भुवं॥१४॥ प्रियेऽपरा यच्छति वाचमुन्मुखी निबद्धदृष्टिः शिथिलाकुलोच्चया॥ समादधे नांशुकमाहितं वृथा विवेद पुष्पेषु न पाणिपल्लवं॥१५॥ सलिल

प्रसवे४ ह४

नीवीबंधः१ सांत्वनया२ दत्ताः३ आकृष्यमाणाः४ पुष्पदानेन४ सपत्नीनामधेयं प्रापिता२
पतितः१ नवबंधः२ निहितः१ भर्तरि२ ददति२

२२

कि०

किसलयाः१ शिरसि निक्षिप्तवत्याः२ कुन्तः१ प्रकटहकृतं कक्षाप्रदेशं प्रियः१
अशाकुवर्तः५ गृहीत्वा४ अनिलान्दोलासहितं यथा४ चञ्चलाः३ आकर्ष्य ६ दूरीकर्तुं४
दीर्घीकृतनयनवता२ अलोपाः ३ उपलक्षितया२

मासंकुलत्वां तं दूषणं संमासडंल्यां कुसुमावतंसकं ॥ रक्तनोपपीडं नुनुदे नितंबिना घनेन कश्चिज्जघनेन कांतया ॥१६॥ कंठत्रं कारेणौ जिलोलनावीनागल्लदुकूलस्तनशालिनोरसा ॥ वलिव्यपायस्फुटरोमराजिनानिरायनत्वादुदरेण तांम्यता ॥१७॥ विलंबमानाकुलकेशपाशया यया चिदाविष्कृतबाहुमूलया ॥ तरुप्रसूनान्यपदिश्य सादरं मनोधिनाथस्य मनः समाददे ॥१८॥ ॥युग्मं॥ ॥व्यपोहितुं लोचनतोमुखानिलैरपारयंतं किल पुष्पजं रजः ॥ पयोधरेणोरसि काचिदुन्मनाः प्रियं जघानोन्नतपीवरस्तना ॥१९॥ इमान्यमूनीत्यपवर्जिते शनैर्यथाभिरामं कुसुमाग्रपल्लवं ॥ विहाय निःसारतयेव भूरुहः पदं वनश्रीर्वनितासु संदधे ॥२०॥ प्रवालशोभा इव पादपल्लवः पराग पांडूकृतपीवरस्तनः ॥ महीरुहः पुष्पसुगंधिरादधे वपुर्गुणोच्छ्रायमिवांगनाजनः ॥२१॥ वरोरुभिर्वारणहस्तपीवरैश्चिराय खिन्नान्नवपल्लवश्रियः ॥ समेऽपि यातुं चरणाननीश्वरान्मदादिव प्रस्खलितः पदे पदे ॥२२॥ विकासिकांचीमणि

समस्थलेऽपि१ चक्रे२ अवाचितत्वात्४ दे१
लब्धवानिव२ उत्कर्षं२ अशक्तान्१

॥२३॥ ॥२३॥

उपलक्षितानि२ आघा२ एताः पदार्थाः भवर्णितः५ निर्गच्छंतीनां४ अवलोकनेकौतुकं५
व्यासानि४ विकसिताम्बुजं२ नविकसितानि४
शक्रो२

रश्मिलक्ष्मया मनोहरोच्छ्रायनितंबशोभया ॥ स्थितानि जित्वा नवसैकतद्युतिं श्रमातिरिक्तैर्जघनानि गौरवैः ॥२३॥ समुत्सुकेव स्फुटकुंकुमालेरुपाहितं श्रीरुपपत्नीविनानि सिक्तैः ॥ दधे निमग्नेषु वलीविभंगिषु स्तनातिभारादुदरातिनम्रतां ॥२४॥ समानकांतीनि तुषारभूषणैः सरोरुहैरस्फुटपत्रपंक्तिभिः ॥ चितानि घर्मांबुकणैः समंततो मुखान्यनुत्फुल्लविलोचनानि च ॥२५॥ विनिर्ययुर्नीनां परिखेदमंथरं सुरांगनानामनुसानुवर्त्मभिः ॥ सविस्मयं रूपयतो नभश्चरान्विवेश तत्पूर्वमिवेक्षणादरः ॥२६॥ ॥कुलकं॥ ॥अथ स्फुरन्मीनविधूतपंकजा विपंकतीरस्खलितोर्मिसंहतिः ॥ पयोवगाढुं कलहंसनादिनी समाजुहावेव वधूः सुरापगा ॥२७॥ प्रशांतघर्माभिभवः शनैर्विवान्विलासिनीभ्यः परिमृष्टपंकजः ॥ ददौ भुजालंबमिवात्तसीकरस्तरंगमालांतरगोचरोऽनिलः ॥२८॥ गतैः सहावैः कलहंसविक्रमं कलत्रभारैः पुलिनं नितंबिभिः ॥ मुखैः सरोजानि च दीर्घलोचनैः सुरस्त्रियः सा

स्पर्शितानि२ आकारयामासेव३ गृहीताः१ शांतकृतः२ बाधा२ वाति३ आलोड्यितुं४
विलासं२ जघनभारैः१ गमनैः२ उल्लसैः सहिताः२

विस्तारः४ निरुध्यन्के१ विस्तला२ नष्टश्रान्तान्१ पर्यवृत्तिविक्षाः१ विलासिनीभिः२ दुस्पर गंधकर्णा३
विक्लिन्नाः२ निरस्य३ प्रविष्टमत्रिसलिलं२ मनःक्षोभं४ महताकष्टेन२ मनःक्षोभः५
विशीर्णमाला३

क्रि०

स्य गुणान्निरासिरे ॥२९॥ विलोलनेत्रान्तविगाहमानया स्खलत्पयोधरवगाढाः सचिवैर्मरुद्भवैः ॥ कथंचिदापः
सुरसुन्दरीजनैर्विषादिश्लिष्टयमंसपेदिरे ॥३०॥ विगाढमात्रे रमणीभिरम्भसि प्रयत्नसंवाहितपीवरोरु
भिः ॥ विभिद्यमाना विससार सारसानुदस्यतीरेषु तरङ्गसंहतिः ॥३१॥ शिलाघनैर्नाकसदामुरःस्थलै
र्बृहन्निवेशैश्च वधूपयोधरैः ॥ तटाभिनीतेन विभिन्नवीचिना रुषेव भेजे कलुषत्वमम्भसा ॥३२॥ वि
धूतकेशाः परिलोलितस्रजः सुराङ्गनानां परिलुप्तचन्दनाः ॥ अतिप्रसङ्गाद्विहितागसो मुहुः प्रकं
पमीयुः सभयादिवोर्मयः ॥३३॥ विपक्षचित्तोन्मथना नखव्रणास्तिरोहिता विभ्रममण्डनेन ये ॥ हृतं
स्य शेषाणि वकुङ्कुमस्य तानि कल्हनीन्दैयोरन्यथाक्षिपः ॥३४॥ प्रियेण संग्रथ्य विपक्षसन्निधावु
पाहितां वक्षसि पीवरस्तने ॥ स्रजं न काचिद्विजहौ जलाविलां वसन्ति हि प्रेम्णि गुणा न वस्तु
नि ॥३५॥ असंशयं न्यस्तमुपान्तरक्ततां यदेव रोद्धुं रमणीभिरञ्जनं ॥ हृतेऽपि तस्मिन्सलिलेन शु

॥२८॥

प्रायः४

॥२८॥

नितिक्षिप्ताः२ क्षिप्तान्२ श्लाघनायान्३ धुः२ अपनेतुं१ प्रदिताः२ विरिच्य३ क्षालितस्य४
शृङ्गारस्य४ कृतं अपराधः५

तत्याज१ शोकतां२ अतिशयेन गौरवर्णाः५

क्लतां निरासे रागो नयनेषु न श्रियं ॥३६॥ द्युतिं वहन्तो वनितावतंसका हृताः प्रलोभादिव वेगिभिर्जलैः ॥
उपप्लुतास्तत्क्षणशोचनीयतां च्युताधिकाराः सचिवा इवाययुः ॥३७॥ विपत्रलेखा निरलक्तकाधरा हृता
ञ्जनाक्षीरपि बिभ्रतीं श्रियः ॥ निरीक्ष्य रामा बुबुधे नभश्चरैरलंकृतं तद्वपुषैव मण्डनं ॥३८॥ तथानु
पूर्वं कृतभूषणादरः प्रियानुरागेण विलासिनीजनः ॥ यथाञ्जनार्द्रेन नखमण्डनश्रिया ददाह दृष्टीः
प्रतिपक्षयोषितां ॥३९॥ शुभाननाः साम्बुरुहेषु भीरवो विलोलहाराश्चलफेनपङ्क्तिषु ॥ नितान्तगौर्यो
हृतकुङ्कुमेषु केन लेभिरे ताः परभागमूर्मिषु ॥४०॥ हृदाम्भसि व्यस्तवधूकराहते रवं मृदङ्गध्वनिधीर
मुज्झति ॥ मुहुस्तनैस्तालसमं समाददे मनोहरं नृत्यमिव प्रवेपितं ॥४१॥ श्रिया सखेदिङ्गिकमल्लानि सस्मि
तैरलंकृतांबुः प्रतिमागतैर्मुखैः ॥ कृतानुकूल्याः सुरराजयोषितां प्रसादसाफल्यमवाप जाह्नवी ॥४२॥
परिस्फुरन्मीनविघट्टितोरवः सुराङ्गनास्त्रासविलोलदृष्टयः ॥ उपाययुः कम्पितपाणिपल्लवाः सखीज
मुंचति२ प्रतिबिम्बितैः२ गुणोत्कर्षं४ अनुकूलत्वं२ करकम्पनं स्वीकृतं३
ताडिताः२

(२५)

वेगात् २ उत्सादितैः २ आलिंग्य १ रंपीतैः २ अर्थ्यंतं २
कृत्रिमचेष्टितैः २ मीनेन २ सख्याः ४ संशय ५

क्रि०

नस्यापि विलोकनीयतां ॥४३॥ इयादि वाश्लिष्य संषां हते जसि प्रियं मुदा नंदयति स्म मानिनी ॥
अकृत्रिमप्रेमरसाहितैर्मनो हरंति रामाः कृतकैरपीहितैः ॥४४॥ तिरोहितांतानि नितांतमाकुलै
पां विगाहाद्दलकैः प्रसारिभिः ॥ ययुर्वधूनां वदनानि तुल्यतां द्विरेफवृंदांतरितैः सरोरुहैः ॥४५॥
सख्याः ४ सरोजपत्रे परिलीनषट्पदे विलोलदृष्टेः स्विदमू विलोचने ॥ शिरोरुहाः स्विन्नतपक्ष्मसंततेर्द्वि
फवृंदं नु निशब्दनिश्चलं ॥४६॥ अगूढहासस्फुटदंतकेसरं मुखं स्विदेतद्विकचं नु पंकजं ॥ इति प्र
लीनां नलिनीवने सखीं विदांबभूवुः सुचिरेणयोषितः ॥४७॥ ॥युग्मं॥ ॥ करौ धुनाना नवपल्ल
॥२९॥ वाकृती पयस्यगाधे किल जातसंभ्रमा ॥ सखीषु निर्वाच्यमधार्ष्ट्यदूषितं प्रियांगसंश्लेषमवाप ॥२९॥
मानिनी ॥४८॥ प्रियैः सलीलं करवारिवारितः प्रवृद्धनिःश्वासविकंपिताधरः ॥ सविभ्रमाधूतकरा
ग्रपल्लवो यथार्थतामाप विलासिनीजनः ॥४९॥ उदस्य धैर्यं दयितेन सादरं प्रसादितायाः करवारि

मिथ्या ३ नयं २ सखीनांमध्ये ३ अनिंद्यं ३ नम्री आलिंगनं ३
निरस्य १ धैर्येण ३ सलीलयथा २

त्रिर्यक् २ विलासिन्याः १ कंपः २ ६ ८ १ २ वक्रोक्ति गलितः नावीबंधः २ प्रबद्धः स्नेहैः ४
नलाक्षारसं ३ पश्चात् ४ विकारः ६ स्नानि ३ प्रपसमीपं ५

वारितं ॥ मुखं निमीलन्नयनं नतभ्रुवः श्रियं सपत्नीवदनादिवाददे ॥५०॥ विहस्य पाणौ विधृते धृ
ताम्भसि प्रियेण वध्वा मदनार्द्रचेतसः ॥ सखीव कांची पयसा घनीकृता बभार वीतोच्चयबंधमंशुकं ॥५१॥
निरंजने साचि विलोकितं दृशावयावकं वेपथुरोष्ठपल्लवं ॥ नतभ्रुवो मंडयति स्म विग्रहे बलिक्रिया
चातिलकं तदास्पदं ॥५२॥ प्रियेण सिक्ता चरमं विपक्षतश्चुकोप काचिन्न तुतोष सांत्वनैः ॥ जनस्य रू
ढप्रणयस्य चेतसः किमप्यमर्षोनुनये भृशायते ॥५३॥ निमीलदाकेकरलोलचक्षुषां प्रियोपकं
ठं कृतगात्रवेपथुः ॥ निमज्जतीनां श्वसितोद्धतस्तनः श्रमो नु तासां मदनो नु पप्रथे ॥५४॥ इत्थं वि
हृत्य वनिताभिरुदस्यमानं पीनस्तनोरुजघनस्थलशालिनीभिः ॥ उत्सर्पितोर्मिचयलंघिततीरदे
शमौत्सुक्यनुन्नमिव वारिपुरः प्रतस्थे ॥५५॥ तीरांतरेषु मिथुनानि रथांगनाम्नां नीत्वा विलोलित
सरोजवनश्रियस्ताः ॥ संरेमिरे सुरसरिज्जलधौतहारास्तारावितानतरला इव यामवत्यः ॥५६॥ रात्रपद्य २
संक्रांतचंदनरसाहितवर्णभेदं विच्छिन्नभूषणमणिप्रकरांशुचित्रं ॥ बद्धोर्मि नाकवनितापरिभु

उक्तं याप्र रितमिवाश्रितं ५ स्नानपानं ४ अश्रुमिरे २ कंपिताः २ लग्नहाः १ प्रसरताः ४ प्राकटोबक्षः ५ क्रीडिता ५
निविडाः १ उत्सादितं १ उद्धृतानि २ रचितः १ उपलिताः २ विलुलिताः

(२९)

कि०

शोभमानाः४ तासां प्रियं कर्तुं२ मकरंदं५ श्रमगतया४ अल्पतिक्रमेण४ गृहीतानि२
प्रसक्तां४ प्राप्ते सति४ आस्वाद्य५ मत्तां५

॥ ३० ॥

न्मुक्तमिंदिवोर्वन्वारसलिलं शायतीयलक्ष्मीं ॥५७॥ ॥ इति श्री किरातार्जुनीये महाकाव्ये लक्ष्म्यंके नारवास्कृतौ वनिताविहारो नामाष्टमः सर्गः ॥८॥ ॥ छ ॥ ॥ वीक्ष्य रंतुमनसः सुरनारीस्तैश्च चित्रपरिधानविभूषाः ॥ तत्प्रियार्थमिव यातुमथास्तं भानुमानुपपयोधि ललंबे ॥१॥ मध्यमोपलनिभे लसदंशावेकतश्च्युतिमुपेयुषि भानौ ॥ द्यौरुवाह परिवृत्तिविलोलां हारयष्टिमिव वासरलक्ष्मीं ॥२॥ अंशुपाणिभिरतीव पिपासुः पद्मजं मधु भृशं रसयित्वा ॥ क्षीबतामिव गतः क्षितिमेष्यन् लोहितं वपुरुवाह पतंगः ॥३॥ गम्यतामुपगते नयनानां लोहितायति सहस्रमरीचौ ॥ आससाद विरहय्य धरित्रीं चक्रवाकहृदयान्यभितापः ॥४॥ मुक्तमूललघुरुज्झितपूर्वः पश्चिमे नभसि संभृतसांद्रः ॥ सामि मज्जति रवौ न विरेजे खिन्नजिह्म इव रश्मिसमूहः ॥५॥ कांतदूत्य इव कुंकुमताम्राः सायमंडनमभि त्वरयंत्यः ॥ सादरं ददृशिरे वनिताभिः सौधजालपतिता रविभासः ॥६॥ अग्रसानुषु नितांतपिशंगैर्भूरुहान्मृदु

॥ ३० ॥ ॥ ३० ॥

नानुभुक्ते२ संतापः३ दर्शनीयतां५ उन्नरकं४ अस्यंतौ एकत्र जातः२ विहाय४
दुःखेन हीनः२ उद्दिश्य त्वरयंत्यः२ अर्द्धास्तमिते सति२
टीका

किरणैः२ निश्चलीकृतत्वात्३ संध्यारागः२ बन्धवः३ तस्त्यां संध्यायां आहितं५ समूहः४
आक्रांतः४

करैरवलंब्य ॥ अस्तशैलगहनं नु विवस्वानाविवेश जलधिं नु महीं नु ॥७॥ ॥ क्षेपकः ॥ ॥ नो रविर्न चतमो न तमिस्रा न द्युतिर्ग्रहगणो न च संध्या ॥ यादृशं प्रथमतः किल सृष्टेस्तादृगेव गगनं श्रियमूहे ॥८॥ आकुलश्चलपतत्रिकुलानामारवैरनुदितौषसरागः ॥ आययावहरिदश्वविपांडुस्तुल्यतां दिनमुखेन दिनांतः ॥९॥ आस्थितः स्थगितवारिदपंक्त्या संध्यया गगनपश्चिमभागः ॥ सोर्म्मि विद्रुमवितानविभासा रंजितस्य जलधेः श्रियमूहे ॥१०॥ प्रांजलावपि जनेन तमर्चिः प्रेमतत्परवणेन नताविहिता ॥ संध्ययानुविदधे विरमंत्या चापलेन सुजनेतरमैत्री ॥११॥ औषसातपभयादिव लीनं वासरच्छविविरामपटीयः ॥ सन्निपत्य शनकैरथ निम्नादंधकारमुदवाप समानि ॥१२॥ एकतामिव गतस्य विवेकः कस्य चिन्न महतोप्युपलेभे ॥ भास्वता निदधिरे भुवनानामात्मनीव पतितेन विशेषाः ॥१३॥ इच्छतां सह वधूभिरभेदं यामिनीविरहिणां विहगानां ॥ आपुरेव मिथुनानि वियोगं लंघ्यते न खलु कालनियोगः ॥१४॥ आका२

प्रौढः३ आगत्य३ चक्रवाकानां छन्नाः२ यानरः३ छन्नानि३ अस्तमिते न२ आतपस्य नाशात्४
निहिताः२ अधरादपः२ पर्वतादेः पदार्थस्य भेदः न प्राप३

(26)

क्रि० दृष्टाति सनितिः २ सावर्ण्ये कृताः २ लोकः ४ तमोपं २ आच्छिन्नानि ३ प्रापितेस्मर त्यक्तविकाशे २
लुप्ताः २ कर्पूरस्य ५ प्राविनाः ५ निरंधिदेशे आपः ४ आच्छिन्नं २ सन्नीकृता २ दुर्लभिदं २ सर्ग ९
चंद्रमसा ४ यत्सूति २

यच्छति प्रति मुखं दयिताये वाचमंतिकगतेपि शकुंतौ॥ नीयते स्म नतिमुज्झितहर्षं पंकजं मुखमिवांबुरुहिण्या॥१५॥ रंजिता नु विविधा स्तरुशैला नामितं नु गगनं स्थगितं नु॥ पूरिता नु विषमेषु धरित्री संहृता नु ककुभस्तिमिरेण॥१६॥ रागिरागु मच्छिन्नानि विकाशं पंकजानि रहयंति विहाय॥ स्पष्टतारकमियाय नभःश्रीर्वस्तुमिच्छति निरापदि सर्वः॥१७॥ व्यानशे शशधरेण विमुक्तः केतकीकुसुमकेसरपांडुः॥ चूर्णमुष्टिरिव लंछितकांतिर्वासवस्य दिशमंशुसमूहः॥१८॥ उस्रुतांशुचयमिंशुतमिस्रा मंतिकं घनलतिताः रकराढे॥ दिक्प्रसादगुणमंडनमूहे रश्मिहासविशदं मुखमैंद्रा॥१९॥ नीलनीरजनिभे हिमगौरं शैलरुद्धवपुषः सितरश्मेः॥ खेरराजनिपतत्करजालं वारिधेःपयसि गांगमिवांभः॥२०॥ घ्रांनि रुंधदतिनीलघनानां ध्वांतमुद्यतकरेणपुरस्तात्॥ क्षिप्यमाणमसितेतरभासा शंभुनेव करिचर्म चकासे॥२१॥ अंतिकांतिकगतेंदुविसृष्टे जिह्मतां जहतिदीधितिजाले॥ निःसृतस्तिमिरभारनिरोधादुच्छ्व
उदयाचलेनातिरोहितं २ निर्गतः २ आशानां अग्रभागं ४ कमलेसदृशं ४

नगः २ उदयं प्राप २ सांद्रे २ दूरावके २
न प्रापिता ५ निःशोषितं ३

सितिवत्पराजदिगंतः॥२२॥ लेखया विमलविद्रुमभासा संततं तिमिरमिंदुरुदासे॥ दंष्ट्रया कनकटंकपिशंग्या मंडलं भुव इवादिवराहः॥२३॥ दीपयन्नथ नभःकिरणौघैः कुंकुमारुणपयोधरगौरः॥ हेमकुंभ इव पूर्वपयोधेरुन्ममज्ज शशनैस्तुहिनांशुः॥२४॥ उद्गते दुमति निलीनतमिस्रां पश्यति स्म रजनीमवितृप्तः॥ व्यंशुकस्फुटमुखीमतिजिह्मां व्रीडया नववधूमिव लोकः॥२५॥ न प्रसादमुचितं गमिता द्यौर्नोद्धृतं तिमिरमद्रिवनेभ्यः॥ दिङ्मुखेषु न च धाम विकीर्णं भूषितैव रजनी हिमभासा॥२६॥ मानिनीजनविलोचनपातानुष्णबाष्पकलुषान्प्रतिगृह्णन्॥ मंदमंदमुदितः प्रययौ खं भीतभीत इव शीतमयूखः॥२७॥ श्लिष्यतः प्रियवधूरुपकंठं तारकास्ततनकरस्य हिमांशोः॥ उद्धमन्नभिरराज समंताद्रागरागइव लोहितरागः॥२८॥ प्रोषितःशशधरेण करौघः संहतान्यपि नुनोद तमांसि॥ क्षीरसिंधुरिव मंदरभिन्नः काननान्यविरलोच्चतरूणि॥२९॥ शारतां गमितया शशिपा
करक्षानं ४ निम्नान् ४ प्रसारितानां ३ तथापि अवश्यं कृतेव चकार ५
आलिंगनतः ३ पीततारा २ उत्सर्पन् ३ प्रेरयति स्म २

वि०

स्फुटं५ पुष्पाद्युपहारैः१ विकिरन्सन्२ उत्क्षिप्तः४ इष्टतं पयामास३

स१९

दैः छायया विटपिनां प्रतिपेदे॥ न्यस्तशुक्लबलिभिश्चितमन्तःशल्यतां वसति वेश्म महीभिः॥३०॥
आतपेऽरुतिमता सह वध्वा यामिनीविरहिणा विहगेन॥ सेहिरे न किरणा हिमरश्मेर्दुःखिते मनसि
सर्वमसह्यं॥३१॥ गंधमुद्धतरजःकणवाही विक्षिपन्विकसतां कुमुदानां॥ आदुधाव परिलीनविहं
गा यामिनीमरुदपां वनराजीः॥३२॥ संविधातुमभिषेकमुदासे मन्मथस्य लसदंशुजलौघः॥ या
मिनीवनितया ततचिह्नः सोत्पलो रजतकुंभ इवेंदुः॥३३॥ तेजसापि खलु नूनमनूनं नासहायमुप
याति जयश्रीः॥ यद्विभुः शशिमयूखसखः सन्नाददे विजयि चापमनंगः॥३४॥ सद्मनां विरचना
हितशोभैरागतप्रियकथैरपि दूत्यं॥ सन्निकृष्टरतिभिः सुरदारैर्भूषितैरपि विभूषणमीषे॥३५॥
न स्रजो रुरुचिरे रमणीभ्यश्चंदनानि विरहे मदिरा वा॥ साधनेषु हि रतेरुपधत्ते रम्यतां प्रियसमा
गम एव॥३६॥ प्रस्थिताभिरधिनाथनिवासं ध्वंसितप्रियसखीवचनाभिः॥ मानिनीभिरपहस्ति

रुताः२ प्राप्तप्रियजनवचनैः२ आसन्नसुरतैः३ कुर्वते१ केलिगतानां मंडनानि४
खंडितानि१ निराकृतानि अग्निलिलेषे२

॥३२॥ नाय ॥३२॥

मुद्रिता१ मानंत्यक्तं नपि१ स्तीकृताः१ विरुद्धाचरणमादि२ ग्रा रंवल्लभान्वेषणपरानाभिः१ प्राप्तं२ गतवत्याः२ रोमांचेन२
उपनिस्थ्य२ यथाश्च२ रतिरविषये४

न धैर्यः सादयन्नपि मदो बलमलंबे॥३७॥ कांतवेश्म बहु संदिशतीभिर्यातमेव रतये रमणीभिः॥ मन्म
थेन परिलुप्तमतीनां प्रायशः स्खलितमप्युपकारि॥३८॥ आशु कांतमभिसारितवत्या योषितः पुल
करुद्धकपोलं॥ निर्जिगाय मुखमिंदुमखंडं खंडपत्रतिलकाकृति कांत्या॥३९॥ श्लोकद्वयेन सखी नायि
कसंवादमाह तत्र नायिकामाह॥ ॥अथ सखी आह॥ ॥उच्यतां स वचनीयमशेषं नेश्वरे परुषता
सखि साध्वी॥ आनयैनमनुनीय कथं वा विप्रियाणि जनयन्ननुनेयः॥४०॥ किं गतेन न हि युक्तमुपैतुं कः प्रि
ये सुभगमानिनि मानः॥ योषितामिति कथासु समेतैः कामिभिर्बहुरसा धृतिरूहे॥४१॥ ॥युग्मं॥ ॥
योषितः पुलकरोधि दधत्या घर्मवारि नवसंगमजन्म॥ कांतवक्षसि बभूव पतंत्या मंडनं लुलितमंडन
तैव॥४२॥ शीधुपानविधुरासु निगृह्णन्मानमाशु शिथिलीकृतलज्जः॥ संगतासु दयितैरुपलेभे का
मिनीषु मदनो नु मदो नु॥४३॥ द्वारि चक्षुरधिपाणि कपोलौ जीवितं त्वयि कुतः कलहोऽस्याः॥ कामिना

विकलासु२ कोपं१ गृहीतः४ संतोषं वहति स्म४ कृष्यते स्म२
दृष्टागमने मार्गे वर्तते२

पं२

(28)

कि॰

याजेन२ अकूकरणं२ विरताश्चकूह२ त्रियक्रूपयार निक्षिप्ताः२ अयज्ञाताः२ नायकायः अभि
रुरोध२ बलात्कारेण५ सापराधं२ कथयामास२ खित्ताय१ स०

मितिवचः पुनरुक्तमप्रीतयेनवनवत्वमियाय ॥४४॥ सा विलोचनयुगं नमयंती रुंधती दयितवक्षसि पा
तं ॥ सुभ्रुवोर्जनयति स्म विभूषां संगतावुपरराम च लज्जा ॥४५॥ सव्यलीकमवधीरितखिन्नं प्रस्थि
तं सपदि कोपपदेन ॥ योषितः सुहृदिव स्म रुणद्धि प्राणनाथमभिबाष्पनिपातः ॥४६॥ शंकिताय
कृतबाष्पनिपातामीर्ष्यया विमुखितां दयिताय ॥ मानिनीमभिमुखाहितचित्तां शंसति स्म घनरोम
विभेदः ॥४७॥ लोलदृष्टि वदनं दयितायाश्चुंबति प्रियतमे रभसेन ॥ व्रीडया सह विनीवि नितंबा
दंशुकं शिथिलतामुपपेदे ॥४८॥ ह्रीनया गलितनीवि निरस्यन्नंतरीयमवलंबितकांचि ॥ मंडली
कृतपृथुस्तनभारं सस्वजे दयितया हृदयेशः ॥४९॥ आदृतौ नखपदैः परिरंभाश्चुंबनानि घनदंत
निपातैः ॥ सौकुमार्यगुणसंभृतकीर्त्तिर्वाम एव सुरतेष्वपि कामः ॥५०॥ पाणिपल्लवविधूननमंतः सी
त्कृतानि नयनार्द्धनिमेषाः ॥ योषितां रहसि गद्गदवाचामस्त्रतामुपययुर्मदनस्य ॥५१॥ पातुमाहि

सीत्कारः१ आलिंगितः२ उपार्जिताः२ करुणवर२ सत्तानि२ वस्त्रं४ घनाः४ आलिंगनानि२
एतेपरायाः१ अस्पष्टाः१ अभिमानिनाः२

॥३३॥

कृताराणो२ तृष्णाकारिता१ स्वादो१ आस्वादनं२ परिचर्याकुरुत२ कृतः संधानं२ आस्वाघ४
अकारि४ अपर्व२ मधुपानस्य आवृत्तिः४

तरतीन्यभिलेषुस्तर्षयंत्यपुनरुक्तरसानि ॥ सस्मितानि वदनानि वधूनां सोत्पलानि च मधूनि युवानः ॥
॥५२॥ कांतसंगमपराजितमन्यौ वारुणीरसरसेन शांतविवादे ॥ मानिनीजन उपाहितसंधौ संदधे ध
नुषि नेषुमनंगः ॥५३॥ कुप्यताभ्रुकुटिताः ननु चिह्नाः कोपितोश्रुवदिव स्यते यूनः ॥ इत्यनेकमुपदे एषपं२
शमिव स्म स्वाद्यते युवतिभिर्मधुवारं ॥५४॥ अर्द्धितः प्रणयसंभ्रमदत्तां वारुणीमतिरसां रसपीतां ॥
ह्रीविमोहविरहादुपलेभे पाटवं ननु हृदयं नु वधूभिः ॥५५॥ स्वादितः स्वयमथैधितमानं लंघितः प्रि
यतमैः सह पीतः ॥ आसवः प्रतिपदं प्रमदानां नैकरूपरसतामिव भेजे ॥५६॥ भ्रूविलाससुभगा
ननुकर्तुं विभ्रमानिव वधूनयनानां ॥ आददे मदविलोलपलाशैरुत्पलैश्चषकवीचिषु कंपः ॥५७॥
ओष्ठपल्लवविदंशरुचीनां हृद्यतामुपययौ रमणानां ॥ फुल्ललोचनविलोलसरोजैरंगनास्यचष
कैर्मधुवारः ॥५८॥ प्राप्यते गुणवतापि गुणानां व्यक्तमाश्रयवशेन विशेषः ॥ तत्तथा हि दयिता

समानेकर्तुमिव२ भक्षणे२ प्रियतमः२ पटुत्वं ज्ञानसामर्थ्यं५ अनेकस्वादुत्वं४ अपिब४ वर्द्धितबहुमानं यथा भवति४
वारः४ पत्राणि२ नेत्रैः२ पानपात्रेषु२ पा कंपः४

कि

व्याघ्रजातेन१ स्वादस्य२ अधरलाक्षारागहारिणः२ प्रतिबिंबितां१ स्तनानि१

बिलक्षोवरूप४ शोभां४ स९

ननदत्तं यानसेन मधुरसातिशयेन ॥५९॥ वीक्ष्यरत्नचषकेष्वतिरिक्तां कांतदंतपदमंडनलक्ष्मी॥
जज्ञिरेबहुमताः प्रमदानामोष्ठयावकनुदो मधुवाराः॥६०॥ लोचनाधरकृताहृतरागा वासि
ताननविशेषितगंधा॥ वारुणी परगुणात्मगुणानां व्यत्ययं विनिमयं नु वितेने॥६१॥ तुल्यरू
पमसितोत्पलमक्ष्णोः कर्णगं निरुपकारि विदित्वा॥ योषितः सुहृदिव प्रविभेजे लंभितेक्षणरु
चिर्मदरागः॥६२॥ क्षीणयावकरसोप्यतिपानैरार्द्रदंतपदलंभितशोभः॥ आययावतितरामि

॥३५॥ वव धाः सांद्रतामधरपल्लवरागः॥६३॥ रागकांतनयनेषु नितांतं विद्रुमारुणकपोलतलेषु॥ स ॥३४॥
र्वगापि ददृशे वनितानां दर्पणेष्विव मुखेषु मदश्रीः॥६४॥ बद्धकोपविकृतीरपि रामाश्चारुताभि
मतामुपनिन्ये॥ वश्यतां मधुमदो दयितानामात्मवर्गहितमिच्छति सर्वः॥६५॥ वाससां शिथिल
तामुपनाभि ह्रीनिरासमपदे कुपितानि॥ योषितां विदधती गुणपक्षे निर्ममार्ज मदिरा वचनानि

प्राप१ स्पाग१ अस्थाने१ वल्कलैः२ निवेशापंती१ अतिशयेन४ स्फेटयामास१ गाल्लुस्वानि४ निरां२

अनुकूलतां२

मत्तता२ स्पृष्टतानां२ देहान्१ प्रेरितानां१ मदनः३ आलिंगने२ आकृतस्य२ रागः१

प्रापितेनु९ अचपला४ बुभुजे५ अनुचक्रे३ अन्नंग४ लंघितौ२ मदनस्यसमयः५ उत्पादितेनु४ विलासं२

नवरागहताः१

यां॥६६॥ अर्ल्पषूपसाखनिक्षिपतीनामास्तनः स्फुटमदोघमितानां॥ अंग्याविपक्ष्यावनितानांनास्थि ५१
तंनविगतंहृदयेषु॥६७॥ रुंधतीनयनवाक्यविकासं सादितोभयकरा परिरंभे॥ व्रीडितस्य ललि
तंवनितानां क्षीबताबहुगुणोरुपलहे॥६८॥ योषिदुद्धतमनोभवरागा मानवत्यपि युयोदयितां
कं॥ कारयत्यनिभृतागुणदोषे वारुणी खलु रहस्यविभेदं॥६९॥ आहितेनु मधुना मधुरत्वे चेष्टितस्य
गमितेनु विकाशं॥ आबभौ नवरवोद्धतरागः कामिनीष्ववसरः कुसुमेषोः॥७०॥ मांगमन्मदवि
मृदबिंबयोनः प्रौल्यंस्तु मितिशंकितनाथः॥ योषितो न मदिरां भृशमीषुः प्रेम पश्यति भयान्यपदे
पि॥७१॥ चित्तनिर्वृतिविधायिविविक्तं मन्मथो मधुमदः शशिभासः॥ संगमश्च दयितैः स्म नयंति
प्रेमकामपि नुवं प्रमदानां॥७२॥ धार्ष्ट्यलंघितयथोचितभूमौ निर्दयं विलुलितालकमाल्ये॥
मानिनीरतविधौ कुसुमेषुर्मत्तमत्तरवविभ्रममाप॥७३॥ सीधुपानविधुरेषु वधूनां निघ्नतामुप

श्रृंगारावस्थां२ विसृज्य४ मदनः१ एते पदार्थाः२ एकांतप्रदेशः नपपुः४ विक्लीति१ प्रणयिनि स्मरे२

सुखकारके२ पराधीनतां२ नातिपुसत्स्नु१

गच्छंतु५

(३०)

वेष्टितं१ गंधर्वाः१ प्रभुः३ व्यक्तविषयस्थानं२ वैतालिकानां२ ज्ञापितः प्रभातसमयः३ निद्रा१

कि० शरीरमर्दनं कर्तुमिच्छवः५ अपनीतः२ दर्पं१ भ्रमाः२ पुर१ आपुरिव४ सुरतसंमर्दे५ दीर्घीकृतं२ स८

गतेषु वपुष्षु गाईहितं रतिरसाहितं गावं वीतलज्जमपि कामिरेजे॥७४॥ अन्योन्यरक्तमनसामथ विभ्र
तीनां चेतोभुवः सुरसखाः सरसानि देशुः॥ वैबोधिकध्वनिविभावितपश्चिमार्धा सा संहृतेव परि
वर्तिमियाय रात्रिः॥७५॥ निद्राविनोदितनितांतरतिक्लमानामायामिमंगलनिनादविबोधिता
नां॥ रामासु जातिविरहाकुलितासु यूनां तत्पूर्वतामिव समादधिरे रतानि॥७६॥ कांताजनं सु
रतखेदनिमीलिताक्षं संवाहितुं समुपयानिव मंदमंदं॥ हर्म्येषु माल्यमदिरापरिभोगगंधाना
विश्चकार रजनीपरिवृत्तिवायुः॥७७॥ आमोदवासितचलाधरपल्लवेषु निद्राकषायितविपाटल ॥३५॥
॥३५॥ लोचनेषु॥ व्यामृष्टपत्रतिलकेषु विलासिनीनां शोभां बबंध वदनेषु मदावशेषः॥७८॥ गतव
ति नखलेखालक्ष्यतामंगरागे समददयितपीतातानाम्रबिंबाधरेष्ठ्याः॥ विरहविधुरमिष्टा सत्सखीवां
गनानां हृदयमवललंबे रात्रिसंभोगलक्ष्मीः॥७९॥ ॥छ॥ ॥इति श्रीकिरातार्जुनीये महाकाव्ये

प्रकटयितस्म४ गलितानि२ आगच्छन्निव५ ईशिताः२ विह्वलं२ अविकसितानि४
धारयामास२

कौटके५ मदंक्षितं४ दर्पदिनी५ वल्लीसख्याः५ विनवाः२ संभोगजां१ मोहनाय२ क्षुद्रघंटिकानां५
मार्गः४

लक्ष्यं केनारिविकृतौ निशाविहारो नाम नवमः सर्गः॥९॥ ॥छ॥ ॥अथ परिमलजामवाप्य लक्ष्मी
मवयवदीपितमंडना श्रियस्ताः॥ वसतिमभिविहाय रम्यहावाः सुरपतिसूनुविलोभनाय जग्मुः॥१॥
द्रुतपदमभियातुमिच्छतीनां गमनपरिक्रमलाघवेन तासां॥ अवनिषु चरणैः पृथुस्तनीनामलघु
नितंबतयाचिरं निषेदे॥२॥ विहितनवरसयावकैर्बभासे चरणतलैः कृतपद्धतिर्वधूनां॥ अविरलवि
नतेव शक्रगोपैररुणितनीलतृणोलपा धरित्री॥३॥ ध्वनिरगविवरेषु नूपुराणां पृथुरशनागुणसि
जितानुपातैः॥ प्रतिरवविततो वनानि चक्रे मुखरसमुत्सुकहंससारसानि॥४॥ अवचयपरिभो
पुष्पानि४ गवंति हिंस्रैः सहचरितान्यमृगाणि काननानि॥ अभिदधुरभितो मुनिं वधूभ्यः समुदितसाध्वसवि
क्लवं च चेतः॥५॥ नृपतिमुनिपरिग्रहेण सा भूः सुरसचिवाप्सरसां जहार चेतः॥ उपहितपरमप्रभा
व धाम्नां नहि जयिनां तपसामलंघ्यमस्ति॥६॥ सचकितमिव विस्मयाकुलाभिः शुचिसिकतास्व
तिमानुषाणि ताभिः॥ क्षितिषु ददृशिरे पदानि जिष्णोरुपहितकेतुरथांगलांछनानि॥७॥ अतिशयि

विह्वलं२ मीलितः५ स्वीकारेण२ उदकानि प्रक्षिप्तानि५ अभिमुखसमीपं४ पुष्पादिच्छेदनं५ जयेन४
विह्वलं२ व्याघ्रादिभिः४ सर्वे आसाधं२ सरूपमिव२ स्वयमासुः४ विन्यस्तानि२ रथांगानि२

कि॰ तिरस्कृताः२ वंचलानि२ लवनेपि२ अवदिहेन४ लताः१ नगाः२ अनुगम्य...

कुर्वंतः५ पीडाः दि२ यमः अहिंसादिभिः नियमः स्वाध्यायादिभिः२ समर्नैं स२०

तवनांतरयुवतीनां फलकुसुमावचयेपि तद्विधानां ॥ ऋतुरिव तरुवीरुधां समृद्ध्या युवतिजनैर्जगृहे
मुनिप्रजावः ॥ ८ ॥ मृदितकिसलयः सुरांगनानां ससलिलवल्कलभारभुग्नशाखः ॥ बहुमतिम
धिकांययावशोकः परिजनतापि गुणाय सद्गुणानां ॥ ९ ॥ यमनियमकृशीकृतस्थिरांगः परिद दृष्टानि२
दृशे विधृतायुधः स ताभिः ॥ अनुपमशमदीप्ततागरीयान्कृतपदपंक्तिरथर्वणेव वेदः ॥ १० ॥ सुर
सरिति परं तपोधिगच्छन् विधृतपिशंगबृहज्जटाकलापः ॥ हविरिव विततः शिखासमूहैः सम
भिलषन्नुपवेदि जातवेदाः ॥ ११ ॥ शशधर इव लोचनाभिरामैर्गगनविसारिभिरंशुभिः परीतः ॥ शि
॥३६॥ खरनिचयमेकसानुसद्मा सकलमिवापि दधन्महाधरस्य ॥ १२ ॥ सदृशमतनुमाकृतेः प्रयत्नं तद ॥३६॥
नुगुणामपरैः क्रियामलंघ्यां ॥ दधदलघुतपःक्रियानुरूपं विजयवतीं च तपःसमां समृद्धिं ॥ १३ ॥
चिररतिनियमकृशोपि शैलसारः शमनिरतोपि दुरासदः प्रकृत्या ॥ ससचिवइव निर्जनेपि तिष्ठन्मु वने२

प्रयत्नानुरूपं२ कर्तुमशक्यां२ दुर्धर्षः१ महांतं२ दशो१ व्याप्तः४

तेषुवर्यरहितेपि२ नेनिरे२ कर्तुमिच्छोः४ महातेजस्त्वानेदर्शनं२ तिरस्कृते२ सुकार्ये अधिकारे३ दानवान्२

समर्थां२ आरुह्य३ उत्पन्नानी२ कुर्वंतः२ प्रकटीबभूव४

युवतीनां५ मनोहरा५ कृत्रिमं४

निरपि तुल्यरुचिस्त्रिलोकभर्तुः ॥ १४ ॥ ॥ आदिकुलकं ॥ तनुमवजितलोकसारधाम्नीं त्रिभुवनगु
प्तिसहां विलोकयंत्यः ॥ अवययुरमरस्त्रियोस्ययत्नं विजयफले विफलं तपोधिकारे ॥ १५ ॥ मुनिदनुतनयान्
विलोभ्य सद्यः प्रतनुबलान्यधितिष्ठतस्तपांसि ॥ अलघुनि बहु मेनिरे च ताः स्वं कुलिशभृता विहितं पदे
नियोगं ॥ १६ ॥ अथ कृतकविलोभनं विधित्सौ युवतिजने हरिसूनुदर्शनेन ॥ प्रसभमवततार चित्तज
न्मा हरति मनो मधुरा हि यौवनश्रीः ॥ १७ ॥ सपदि हरिसखैर्वधूनिदेशाद्ध्वनितमनोरमवल्लकीमृदंगैः ॥
युगपदृतुगणस्य संनिधानं वियति वने च यथायथं वितेने ॥ १८ ॥ सजलजलधरं नभो विरेजे विवृति
मियाय रुचिस्तडिल्लतानां ॥ व्यवहितरतिविग्रहैर्वितेने जलगुरुभिः स्तनितैर्दिगंतरेषु ॥ १९ ॥ परिसु
रपतिसूनुधाम सद्यः समुपदधन्मुकुलानि मालतीनां ॥ विरलमपजहार बद्धबिंदुः सरजसतामवने
रपांनिपातः ॥ २० ॥ प्रतिदिशमभिगच्छताभिमृष्टः ककुभविकाससुगंधिनानिलेन ॥ नवइव विबभौ

आश्रमं प्रति२ आविर्भावः४ निरास्कृतः२ आलिंगितः१ गर्जितैः२ रविताः१ भूमिः२ विलसनं४

जनयंस्तन्२ अर्जुनवृक्षाणां१ रमयामास२

32

नस्ततोन२ संतोषः१ कंकणानि४ अपास्तसांद्रनः१ परिपक्व१
वरेण्यवर्षत्ऋतुना५ शरदि५ पराजयं प्राप्तवनिता स्त्र१०

स्त्र१०

सचित्तरुन्मागतधूतिरा कुळित श्यळीवलोकं॥२३॥ व्यथितमपि न्हशं मनो हरंति परिणतडंबुफलोपरागहृष्टाः॥ परभृतयुवतिः स्वनं वितेनेनवनवयोजितकंठरागरम्यं॥२२॥ अभिसवति मनः कदंबवायौ मदमधुरे च शिखंडिनां निनादे॥ जनइव न धृते श्च चालतिछुर्न हि महतां सुकरः समाधिभंगः॥२३॥ धृतबिसवलयावळी वहंती कुमुदवने कदुकूळमात्तबाणा॥ शरदमळतळे सरोजपाणौ घनसमयेन वधूरिवाललंबे॥२४॥ समदशिखि रुतानि हंसनादैः कुमुदवनानि कदंबवृक्षर्थ्या॥ श्रियमतिशयनी समेत्य जग्मुर्गुणमहतां महते गुणाय योगः॥२५॥ सरजसमपहाय केतकीनां प्रसवमुपांतिकनीपरेणुकीर्णं॥ प्रियमधुरसनानि षट्पदाळी मळिनयति स्म विनीलबंधनानि॥२६॥ मुकुलितमतिशय्य बंधुजीवं धृतजलबिंदुषु शाद्वलस्थलीषु॥ अविरलवपुषः सुरेंद्रगोपा विकचपलाशवनश्रियं समीयुः॥२७॥ अविरलफलिनीवनप्रसूनैः कुसुमि

पुष्प४

॥३२॥

॥३२॥

स्तूकानि१ संपदा४ अधिकं४ मालिता४ अतिक्रम्य२ प्रियंगुपुष्पाणि३ तत्रउपविष्टा सखि मंकरोति स्म
प्रसवः२ कदंबकुसुमानि३ प्रियंगुवनानां१

पुष्पलतानां२ वायुः१ उत्पादयति स्म१ उत्कंठा२ अल्पहिमं३ हेमंतकालः१ उपचयमनैः१
वसंतस्य आगमनं४ शारदितं५ विकासितानि३ निदघे५ विकसितानि निर्गुंडी पुष्पाणि२

तकुंदसुगंधिगंधवाहैः॥ गुणमसमयजं चिराय लेभे विरळतुषारकणास्तुषारकालः॥२८॥ निचयिनि लवलीलताविकाशे विदधति लोध्रसमीरणे वहंती॥ विरूतिमुपययौ न पांडुसूनुश्च लति न पान्नजिगीषतां हि चेतः॥२९॥ कतिपयसहकारपुष्परम्यस्तनुतुहिनोल्पविनिद्रसिंधुवारः॥ सुरभिमुखहिमागमांतशंसी समुपययौ शिशिरः स्मरैकबंधुः॥३०॥ कुसुमनगवनान्युपैतुकामा किसलयिनीमवलंब्य चूतयष्टिं॥ क्वणदळिकुलनूपुरं निरासे नलिनिवनेषु पदं वसंतलक्ष्मीः॥३१॥ विकसितकुसुमाधरं हसंतीं कुरबकराजिवधूं विलोकयंतं॥ ददृशुरिव सुरांगना निषण्णं सशरमनंगमशोकपल्लवेषु॥३२॥ श्वसनचलितपल्लवाधरोष्ठे नवविहिते व्यमिवाव धूनयंती॥ मधुसुरभिणि षट्पदेन पुष्पे मुखइव शाललतावधूः श्चुचुंबे॥३३॥ मुहुरनुपतता विधूयमानं विरचितसंहति दक्षिणानिलेन॥ अळिकुळमळकाकृतिं प्रपेदे नाजिनमुरयांत विसर्पि पंकजि

ऋतु४

४४

कमळिन्याः१

मकरंदेन२ सुगंधिनि२ दक्षिणा४ वायुना३ सादृश्यं१ रुतः कोपो२ स्थितं४
श्रेणी१ कंपयंति३

(३३)

अर्जुनेः२ नवाङ्कीतिः२ वसंतः२ कृतः३ फक्कुं वारीतिः५ हलतेस्मद्व३ प्रतिष्ठा२ नविष्यति२
उत्सुकं५ अवगाणितस्य३ कुणागायनं कृतं५ मनोहराः५ वसंतादिषड्ऋतवश्च५

कि०

स१०

न्याः॥३४॥प्रनृत्यतिनितदापरो विलेतुंन्त्यतिज्ञितें दियतायदास्मरक्षा॥अवज्ञितनुवनस्तथाहिले
नेसितंतुरगेविलयेनपुष्पमासः॥३५॥ ॥अथग्रीष्म॥ ॥कथमिवतववसेन्नतिर्न विश्वासमन्कनुति
मुनिनाचधारितस्य॥इतिविरचितंमल्लिकाविकासः स्मयतइवस्मंमधुंनिषेदोकाळः॥३६॥ बळवद
पिबळमिथोविरोधिप्रनृत्यतिनैवविपक्षनिर्जयाय॥तुवनपरिन्हवीनपत्तदानीतमनुगताःक्षणमु
न्मनीचकार॥३७॥ऋतिसुखमुपवीतितेंसहायैरविरललोहनहरितांश्चकांक्षा॥अविहितहरिस
नुविश्रियाणिश्रिदशावधूषुमनोत्रवंधितेनु॥३८॥नदलतिनिचयेनथोसज्जानांनचविषमहृदकुं
दयूथिकासु॥अजिरतिमुपलेभिरेयथासोहरितनयाववेषुलोचनानि॥३९॥मुनिर्मन्तिमुखवतां
नेनीषवोयाःसमुपययुःमकेनोपतागुणेन॥मदनमुपदधेसरवतासांदुरधिगमाहिगतिःप्रयोजनानां॥४०॥प्रसृतंमन्तिससारनाभिनेयंप्रविकसदंगुलिपाणिपल्लवंवा॥प्रथममुपहितंविलासिच

एतेपदार्थाः ॥३८॥

नेतुमिष्टंत्यः२ प्रातिः३ एतानिवस्तूनि४ अप्सरसां३ विकसति४ दुर्ज्ञेया२ अंकना५ चरयतां३
कर्तुंउपक्रांतं३ अर्जुनंइंद्रिय२ सौंदर्यनाश३ रसनार्थसंदीजं कं२ जनयामास२ प्रथमप्रवेशोन्यस्तंसत२ सप्तपर्णाः कुंदाः मल्लिकाश्च४
रसनानां दीकं

प्रावृतिस्म२ अनुरागान५ रसकावादिकंचेष्टासुर्वं२ नमः२ अनुरागः४ उद्वर्तनेन२ प्रकंपयति४
प्रसन्नाः३ संमुखं४ लाक्षारागंवहंतिस्मेव३ वल्गाफारेण५ सात्विकतेनसंलेनपुरं
गोपनमेव५ प्रीति४ समर्थः५
च२

क्षुःसिततुरगेनवालनर्तकीनां॥४१॥अनिनयमनसःसुरांगनायानिहितमलक्तकवर्तनाभिता
मं॥चरणमन्तिपपातषट्पदाली धृतनवलोहितपंकजाभिशंका॥४२॥अविरलमलसेषुनर्तकी
नांद्रुतपरिषिक्तमलक्तकंपदेषु॥सवपुषमिवचित्तरागमूहुर्नमितशिखानिकदंबकेसराणि॥४३॥
नृपसुतमन्तितःसमन्मथायाःपरिजनगात्रतिरोहितांगयष्टेः॥स्फुटमन्तिलषितंबभूववध्वावदति
हिसंवृतिरेवकामितानि॥४४॥अनिमुनिसहसाहृतेपरस्यावनमरुताजघनांशुकैकदेशे॥चकित
तमवसनोरुसक्तपाणाःप्रतियुवतीरपिविस्मयंनिनाय॥४५॥धृतबिसवलयेनिधायपाणौमुखमु
मधिरुषितंपांडुगंडलेखं॥नृपसुतमपरास्मराभितापादमधुमदालसलोचनंनिदध्यौ॥४६॥स
खिदयितमिहानयेतिसामांप्रहितवतीकुसुमेषुणाभितप्ता॥हृदयमहृदयानतामपूर्वंन्यवेडुप
कंठमुपागतंविवेद॥४७॥चिरमपिकलितान्यपारयंत्यापरिगदितुंपरिशुष्यतामुखेन॥गतघृणनिर्दया

तिर२

प्राप्तं२ वसनसहिते४ ऊरुषु त्याः४ सपत्नीरपि४ बुध्यायोजितानिवचनानि२ शोकंगच्छता पश्यतिस्म२ नपसन्नमः५
चंदनादिरेचिते३ प्रेषयामास२ गर्कुंअशक्नुवंत्या२ त्वत्समीप२

35

वि

कयाचित्सख्या२ काम्यरहिताः१ नयनैः साकं१ क्लिन्नत्वं१ एव्हत१ आर्द्रवेर्तते स्वयमेव प्राप्तं स्त्रक्४
प्रापितानि१ तिरस्कुर्वंति५ दुःखं२ निष्प्राणत्वं३
चतुरं यथा५

स१०

गंमितानि सत्सखीनां नयन युगैः सम मार्द्रतां मनांसि॥४८॥ अंचकमतं सपल्लवां च स्त्री मृदु सुरभि विरहय्य पुष्पशय्यां॥ कृशमंगरतिम वाप्नुत न्नवास्यास्तव सुखशात मुपैतु मंकमिच्छा॥४९॥ तदनघ तनुरस्तु सा सकामा व्रजति पुरा हि परासुतां त्वदर्थे॥ पुनरपि सुलभं तपोनुरागी युवतिजनः खलु नाप्यते नुरूपः॥५०॥ इति हि कठिनतां प्रयच्छ वाचं ननु करुणा मृदु मानसं मुनीनां॥ उपगतमवेधीरत्वयैव जव्याः सा निपुणा मेत्य कयापि चिरेवमूचे॥५१॥ ॥पंचभिः कुलकं॥ ॥इंगमनाक्लांगस्पर्शिकत्स्यो त्सागरत्किबैता रतिः॥ हत्याणामदर्भ छ्रीतात्यनंगरसाहशा॥१॥ टीकाया श्लोकः॥ सललितवलितत्रिकाभिरामाः शिरसिज संयमनाकुलैकपाणिः॥ सुरपतितनयेपरा परिशेते मनसिजजैत्रशरविलोचनार्द्धैः॥५२॥ कुसुमितमवलंब्य चूतमुच्चैस्तनु भिलिकुञ्जष्ठ युक्तनाननतांगी॥ ईनेक्षि मुरवमगनैं चापयष्टिं विसितं गुणेव सम्मुन्नना मे काचित॥५३॥ संरचसंम वल्लोलेनीलमन्यां विगालित

त्रुटितः१ बंधने३ ससंभ्रमं यथा१ विसस्तर्द३
अंग-नगं चकार१

॥३५॥ ॥३५॥ श्री

सम्ताप र्माण स्य५ रक्तं वस्त्रं१ पुनिंगं तु१ शब्दास्यः२ प्रियाः२ प्रसारितः५ बक्राख्यं१ नचचाल१ असंपूर्तो न५
आचार्यादयः आत्मा मानः ॠ ऽस्ताश्च४ स्वहस्तेन४ कुटिलीकृते२ उक्तौ२ पश्यति स्म५ न प्रयच्छति२ मत्सरेण३
अवज्ञाताः४

नी विविलोलमंतरीयं॥ अभिपतितु मनाः स साध्वसेव च्युतरसना गुण संयतावतस्थे॥५४॥ यदि मनसिशमः किमंग चापं शठ विषयास्तव वल्कलानि मुक्तिः॥ भवतु दिशति नान्यकामिनी भ्यस्तव हृदयं हृदयेश्वरावकाशं॥५५॥ इति विषमितचक्षुषाभिधाय स्फुरदधरोष्ठमसूयया कयाचित्॥ अगणितगुरुमानलज्जयासः स्वयमुरसि श्रवणोत्पलेन जघ्ने॥५६॥ ॥युग्मं॥ ॥सविनयमपरा भिरत्य सा चिस्मितसुतगौकलसत्कपाललक्ष्मीः॥ श्रवणनियमितेन तं निदध्यौ सकलमिवास्तकलेन लोचनेन॥५७॥ करुणमभिहितं त्रपानिरस्तात दभिमुखं च विमुक्तमश्रुताभिः॥ प्रकुपितमभिसारणोनुनेतुं प्रियमियती ह्यबलाजनस्य भूमिः॥५८॥ असकलनयनेक्षितानिलज्जागतमलसं परिपाडुता विषादः॥ इति विविधमियाय यस्य सुलूषां प्रभवति मंडयितुं वधूरनंगः॥५९॥ अलसदपेमनोरमं प्रकृत्सौलितकरुहंसवधू गतिप्रयातं॥ स्थितमुरुजघनस्थलातिभाराद्दुदितपरिश्रमजिह्मितेक्षणं वा॥६०॥ नृशकुसुमशरेषु पातमोहादनवहितार्थपदाकुलाभिलाषः॥ अधिकवितलोचनं

समागमविषये४ इहनवाप्तिः३ नानाचेष्टितं२ उक्तं५ गमनं२ आच्छादितानि२ अपूर्णानि४ ग्लाने२
मंदं२

ति३

क्रि०

वंगः३ छोनं२ निर्वि स२०
शत्रूणां वधेन४ उपलक्षिताः कोरे१

वधूनामयुगकुपेजन्नमितेन्नुवीक्षितं वा॥६१॥ रुचिकरमपिनार्थवद्बभूव स्तिमितसमाधिशुचौ पृथातनूजे॥ ज्वलयति महतां मनांस्यमर्षे नहि लभतेवसरं सुखाभिलाषः॥६२॥ ॥ [illegible]कं॥ ॥स्वयं संसोढितैः प्रणयविहति ध्वस्तरुचयः सगंधर्वा धामत्रिदशवनिताः स्वं प्रतिययुः॥ ॥६३॥ ४ राध्येनाथात मथ मखंडेन तपसा परोछित्याल ब्ध्वा मत्निलषति लक्ष्मी हरिते॥ [illegible]॥ ॥इति श्रीकिरातार्जुनीये महाकाव्ये लक्ष्म्यंके नारविकृतौ दशमः सर्गः॥ ॥१०॥ ॥अथामर्षान्निसर्गाच्च जितेंद्रियतया तया॥ आजगामाश्रमं जिष्णोः प्रतीतः पाकशासनः॥१॥ मुनिरूपोनुरूपेण सूनुना ददृशे पुरः॥ द्राघीयसा वयोतीतः परिक्रांतः किलाध्वना॥२॥ जटानां कीर्णया केशैः संहत्या परितोसितैः॥ पृक्तयेंदुकरैरह्नः पर्यंत इव संध्यया॥३॥ विशदभ्रूयुगच्छन्नवलितापांगलोचनः॥ प्रालेयवतति म्लानपलाशाब्ज इवेहृदः॥४॥ आसक्तभरनीकाशैरंगैः परिकृशैरपि॥ आधूनः सद्गृहिण्येव प्रायो यष्ट्यावलंबितः॥५॥ गूढोपि वपुषा राजन्धाम्ना लोकाभि ॥५०॥

दर्शनायोग्येन४ उपलक्षितः३ अतिदीर्घेण४ वृद्धः४ पक्वालिये२ हृष्टः स्नूः५ श्रोणाय मानैः१ व्याप्तया४
औदारिकाः१ हिमस्पर्शं हताः व्याप्तया३ दिवसस्य३ प्रकृष्टाः१ संलग्नः नारोयुनि तानि तैः सदृशानि२

पादविषुरीकंपस्यात२ अतिकृता२ नड:खड्जनकं३ समर्थैः५ रम्यावर्तने५ अनन्यसामान्या२
श्रेष्ठां५ उपक्रांतं कृतं४ चर्यंत४ पुत्रः३ पुत्रास्नेहवर्त्तके२ बंधोपि४

भाविना॥ अंशुमानिवतन्वभ्रपटलच्छन्नमंडलः॥६॥ ॥आदिकुलकं॥ ॥जरतीमपि बिभ्राणस्तनुमप्राकृताकृतिः॥ चकाराक्रांतलक्ष्मीकं ससाध्वसमिवाश्रमं॥७॥ अभितस्तं पृथासूनुः स्नेहेन परितस्तरे॥ अविज्ञातेपि बंधौ हि बलात्प्रह्लादते मनः॥८॥ आतिथ्येमित्थमासाद्य सुतादपचितिं हरिः॥ विश्रम्य विष्टरे नाम व्याजहारेति भारतीं॥९॥ त्वया साधु समारंभि नवे वयसि यत्तपः॥ ह्रियते विषयैः प्रायो वर्षीयानपि मादृशः॥१०॥ श्रेयसीं तव संप्राप्ता गुणसंपदमाकृतिः॥ सुलभा रम्यता लोके दुर्लभं हि गुणार्जनं॥११॥ शरदंबुधरच्छायागत्वर्यो यौवनश्रियः॥ आपातरम्या विषयाः पर्यंतपरितापिनः॥१२॥ अंतकः पर्यवस्थाता जन्मिनः संततापदः॥ इति त्याज्ये भवे भव्यो मुक्ताबुत्तिष्ठते जनः॥१३॥ ॥युग्मं॥ चित्तवानसि कल्याणी यत्त्वां मतिरुपस्थिता॥ विरुद्धः केवलं वेषः संदेहयति मे मनः॥१४॥ युयुत्सुनेव कवचं किमामुक्तमिदं त्वया॥ तपस्विनो हि वसते केवलाजिनवल्कले॥१५॥ प्रपित्सोः

गुणसंपादनं४ भवति प्रतिरोध्या२ इव चंचलाः४ प्राप्ता२ तत्कालरम्याः४ उपुक्तेः२ आवर्सेन४
प्रशस्ताचित्तोसि२ गृहीतं१ तेजवतः२ संसारे भवादृशः३ तथापि तव एकः२

36

कि०

पुष्टीकरोतिस्म५ विपत्साहारिताः४ नप्रतिपादयति२ आहत्तकस्य१ अपकर्षः३ शत्रुपुत्रिवेद्यैः सर्व२१
दुर्वारो५ पंकवत्करोति४ उपार्जयन्१५ अस्थिराः५ मोक्षः३

किंचते मुक्तिं निस्पृहस्य कलेवरे ॥ गृहेषु धीधनुर्ज्जी मंस्कृता ना मं नन्दि दुहः ॥१६॥ नयंकरः प्राणान्नृतो
मत्योके द्ध द्वापरः ॥ असिस्तवतपस्थस्य न समर्थ्यते श्रमं ॥१७॥ ॥युग्मं॥ ॥उपमन्त्रन्त्वान्वेन मरा
तिषञ्जिलापुकः ॥ क्रोधलक्ष्मक्षमावंतः क्षायुधं धृत पोधनाः ॥१८॥ यः करोति वधोदर्कौ निःश्रेय
संकराः क्रियाः ॥ ग्लानिदोषछिदः स्वच्छा आपः पंकयते पुमान् ॥१९॥ मूलं दोषस्य हिंसादेरर्थकामौ
स्म मा पुषः ॥ तौ हि तत्वावबोधस्य दुरुच्छेदावुपप्लवौ ॥२०॥ अभिद्रोहेण भूतानामर्ज्जयन् गत्वरीः श्रियः ॥
उदन्वानिव सिंधूनामापदामेति पात्रतां ॥२१॥ या गम्याः सत्सहायानां यासु खेदो भयं यतः ॥ तासां
॥४१॥ किं यन्न दुःखाय विपदामिव संपदां ॥२२॥ दुरासदानरीनुग्रान्धृतेर्विश्वासजन्मनः ॥ भोगान्भोगा ॥४१॥
निवाहेयानध्यास्यापन्नदुर्लभा ॥२३॥ नांतरज्ञाः श्रियो जातु प्रियैरासां न भूयते ॥ आसक्तास्तास्व
मी मूढा वामशीला हि जंतवः ॥२४॥ कोपवाहस्त्वतिपदेपदे शीलेषु चंचलाः ॥ साधुष्वन्नापि क्षयानि

सर्पसंमर्धिनः२ नदीनामर्ण्णवं यथा एति३ सज्जनः छत्रानलं प्रसीदन्ते४ न अनुरज्जंते२ मणियुक्तान् फणान्१
उरसाभावाः१ सापुरुषस्य२ कानिंदाः१ नभवंति२ त्यक्तुं योग्यान्३ निंद्यपदमेव१

इष्टवस्तुनाशे४ हसोसि४ मुक्तोसि४ दृष्टांतरेषु१ दुःखितं चकार१ वियोगः१
साधुकर्म५ आपत्२ नक्रियतां४

क्षिपंत्येव संपदः ॥२५॥ ॥कुलकं॥ ॥कृतवाननन्यदेहेषु कर्ता च विधुरं मनः ॥ अप्रियैरिव संयोगो वि
प्रयोगः प्रियैः सह ॥२६॥ शून्यमाकीर्णतामेति तुल्यं व्यसनमुत्सवैः ॥ विप्रलंभोपि लाभायसति प्रिय
समागमे ॥२७॥ तदा रम्याण्यरम्याणि प्रियाः शल्यं तदासवः ॥ तदेकाकी सबंधुः सन्निष्टेन रहितो यदा ॥२८॥
युक्तः प्रमाद्यसि हितादपेतः परितप्यसे ॥ यदि नेष्टात्मनः पीडा मा संज्ञि भवता तने ॥२९॥ जन्मिनोस्य स्थि
तिं विद्वाल्लक्ष्मीमिव चलाचलां ॥ भवान्मास्म वधीन्न्याय्यं न्यायाधारा हि साधवः ॥३०॥ विजिहीहि
रणोत्साहं मा तपः साधु नीनशः ॥ उच्छेदं जन्मनः कर्तुमेधि शांतस्तपोधन ॥३१॥ जीयंतां दुर्ज्जया देहे
रिपवश्चक्षुरादयः ॥ जितेषु ननु लोकोयं तेषु कृत्स्नस्त्वया जितः ॥३२॥ परवानर्थसंसिद्धौ नीचवृत्ति
रपत्रपः ॥ अविधेयेंद्रियः पुंसां गौरिवैति विधेयतां ॥३३॥ श्वस्त्वया सुखसंवित्तिः स्मरणीयाधुना
तनी ॥ इति स्वप्नोपमान्मत्वा कामान्मागास्तदंगतां ॥३४॥ श्रद्धेया विप्रलब्धारः प्रिया विप्रियकारि

निर्लज्जः२ नाशितानि२ मानाश्रय४ प्रेष्यतां२ तव४ विश्वसितुं योग्याः१ अल्पव्यवहारा दोः३ धान्यवहनादि३
घातुकाः२ अनुभवः२ दुःखजनकाः१

कि॰

वर्तते२ दोषरहितं४ निकृते२ कृत्रिमाः१ स्वतंत्रमिव४ विजने१ विकेर२ विनयेन२

वेदवचनेन तुल्यं५ विश्वव्यापि४ असंकीर्णं४ उक्त्वा तूष्णींस्थिते सति२ प्रतिवादिनां अप्रसारव्याप्तया४

ताः॥ सुदुस्त्यजास्त्यजंतोपि कामाः कष्टा हि शत्रवः॥३५॥ विविक्तेस्मिन्नगे भूयः प्लाविते जह्नुकन्यया॥
प्रत्यासीदति मुक्तिस्त्वां पुरा मा भूरुदायुधः॥३६॥ व्याहृत्य मरुतां पत्याविति वाचमवस्थिते॥ वचः प्र
श्रयगंभीरमथोवाच कपिध्वजः॥३७॥ प्रसादरम्यमोजस्वि गरीयो लाघवान्वितं॥ साकांक्षं निरु
पस्कारं विष्वग्गति निराकुलं॥३८॥ न्यायनिर्णीतसारत्वान्निरपेक्षमिवागमे॥ अप्रकंप्यतयान्ये
षामाम्नायवचनोपमं॥३९॥ अलंघ्यत्वाज्जनैरन्यैः क्षुभितोदन्वदूर्जितं॥ औदार्यादर्थसंप
त्त्याः शांतं चित्रमृषेरिव॥४०॥ इदमीदृग्गुणोपेतं लब्धावसरसाधनं॥ व्याकुर्यात्कः प्रियं वाक्यं योव
क्ता नीदृगाशयः॥४१॥ ॥चतुर्भिः श्लोकैः कुलकं॥ ॥ न ज्ञातं तात यत्नस्य पौर्वापर्यममुष्य ते॥ शा ॥४२॥
सितुं येन मां धर्मं मुनिभिस्तुल्यमिच्छसि॥४२॥ अविज्ञातप्रबंधस्य वचो वाचस्पतेरपि॥ व्रजत्यफ ॥४२॥
लतामेव नयद्रुह इवेहितं॥४३॥ श्रेयसोप्यस्य ते तात वचसो नास्मि भाजनं॥ नभसः स्फुटतारस्य

उपोगम्य१ सुरुकं४ पूर्वापरसंबंधः१ अंगीकारं५ व्याहरेत४ अस्य३ निरर्थकत्वं२

दिवसः२ क्रीडनां३ एतानि वस्तूनि३ चलारोञ्चीतरः३ सम्यक्कुरु२ राज्यान्निरस्तस्य१

संप्राप्तलक्ष्मीन्५ अस्मान्५ दीर्घाः४ धूर्तैर्हृतानि३ अशासयन्५ निहितवान्५

रात्रेरिव विपर्ययः॥४४॥ क्षत्रियस्तनयः पांडोरहं पार्थो धनंजयः॥ स्थितः प्रास्तस्य दायादैर्भ्रा
तुर्ज्येष्ठस्य शासने॥४५॥ कृष्णद्वैपायनादेशाद्बिभर्मि व्रतमीदृशं॥ भृशमाराधने यत्तः स्वाराध्यस्य
मरुत्वतः॥४६॥ दुरक्षान्दीव्यता राज्ञा राज्यमात्मा वयं वधूः॥ नीतानि पणतां नूनमीदृशी भवितव्य
ता॥४७॥ तेनानुजसहायेन द्रौपद्या च मया विना॥ भृशमायामियामासु यामिनीष्वनुतप्यते॥४८॥
हृतोत्तरीयां प्रसभं सभायामागतह्रियः॥ मर्मच्छिदा नो वचसा निरतक्षन्नरातयः॥४९॥ उपा
धत्त सपत्नेषु कृष्णाया गुरुसंनिधौ॥ भावमानयने सत्याः सत्यंकारमिवांतकः॥५०॥ तामैक्ष
न्त क्षणं सभ्या दुःशासनपुरःसरां॥ अभिसायार्कमावर्त्य छायामिव महातरोः॥५१॥ अयथा
र्थक्रियारंभैः पतिभिः किं तवेक्षितैः॥ अरुध्येतामितीवास्या नयने बाष्पवारिणा॥५२॥ सोढवान्नो
दशामंत्यां ज्यायानेव गुणप्रियः॥ सुलभो हि द्विषां भंगो दुर्लभा सत्स्ववाच्यता॥५३॥ स्थितिमतिक्रां

युधिष्ठिरः१ दीनानि तत्पाणिमुखानां३ केशाकर्षणे४ अकार्षितो३ आनिंदिता१ दुःशासनेन आकृष्यमाणां४ सज्जनेषु१ समयस्योल्लंघनेन

38

वि॰

जयरहितस्य ३ खोजिता नि १ तुच्छानि १ समुद्राणां १ वैधुर्येण ५
उज्झामहे ५ दुराचारस्य ३ दुर्जनैः सह २ रूपं ४ नरुद्धया २ परित्यज्य ४ नगच्छापात ४

तिं कौरूणि स्वच्छान्याकुलितान्यपि ॥ तोयानि तोयराशिनां मनांसि च मनस्विनां ॥ ५४ ॥ घातैरा
ढ्यैः सह प्रीति वैरमस्मा स्वरूपत ॥ असन्मैत्री हि दोषाय कूलछायेव सेविता ॥ ५५ ॥ अपवादा द
भीतस्य समस्य गुणदोषयोः ॥ असद्वृत्तेरहो वृत्तं दुर्विभाव्यं विधेरिव ॥ ५६ ॥ धंमेतत् हृदयं सघः
परित्यक्तस्य मे परैः ॥ मघमर्षः प्रतीकारं नुजालंबनं न लंघयेत ॥ ५७ ॥ अवधूयारिभिर्नीता हरिणै
स्तुल्यवृत्तितां ॥ अन्योन्यस्यापि जिह्रीमः किं पुनः सहवासिनां ॥ ५८ ॥ शक्तिवैकल्यनम्रस्य निःसार
त्वाल्लघीयसः ॥ जन्मिनो मानहीनस्य तृणस्य च समा गतिः ॥ ५९ ॥ अलंघ्यं तत्तदुद्वीक्ष्य यद्यदुच्चै
र्महीभृतां ॥ प्रियतां ज्यायसीं मागान्महतां केन तुंगता ॥ ६० ॥ तावदाश्रीयते लक्ष्मीस्तावदस्य स्थि
रं यशः ॥ पुरुषस्तावदेवासौ यावन्मानान्न हीयते ॥ ६१ ॥ स पुमानर्थवज्जन्मा यस्य नाम्नि पुरःस्थि
ते ॥ नान्यामंगुलिमभ्येति संख्यायामुद्यतांगुलिः ॥ ६२ ॥ दुरासदवनज्यायान्गम्यस्तुंगोपि भू

गौरवहीनस्य ४ श्रेयसी ३ पुरुषगणने १ सहसीदिश्रितिः ४ प्रवृद्धः १ उन्नतोपि १
नसंज्ञावति १ औन्नत्यं ३

वयंशी॰ ५

॥ ४३ ॥ श्रं ग॰ ३

विरक्तं ४ तेजस्विनं २ पुरुषस्य धर्मः १ खलति सं ५ प्राप्यति १ अनुगताः २ नाशनाएवाशनेः ३
उपदेशप्रर्यसः ६ निक्षिप्यते ३ उज्झयंति २ सर्जयितुं ४ अकार्तिरेव ४ उत्पत्ने २ पुरुषाः श्रेष्ठाः २ उपलनुवज्ररय २ तं २ वैरिभिः शा॰ ४ योग्यमानि विषये ५

धरः ॥ न जहाति महौजस्कं मानप्रांशुमलंघ्यतां ॥ ६३ ॥ गुरून्कुर्वंति ते वंश्यानन्वर्था तैर्वसुंधरा ॥
येषां यशांसि शुभ्राणि ह्रेपयंतींदुमंडलं ॥ ६४ ॥ उदाहरणमाशीःषु प्रथमे ते मनस्विनां ॥ शुष्काश
निरिवामर्षो यैरातिषु पात्यते ॥ ६५ ॥ न सुखं प्रार्थयेनार्थमुदन्वद्वीचिचंचलं ॥ नानित्यता
शानेस्त्वस्यन्निविविक्तं ब्रह्मणः पदं ॥ ६६ ॥ प्रमार्ष्टुमयशःपंकमिच्छेद्यच्छमनाकृतं ॥ वैधव्यतापि
तारातिवनितालोचनांबुभिः ॥ ६७ ॥ अपहस्येथवा सद्भिः प्रमादो वास्तमोधियः ॥ अस्थानं
विहितायासः कामं जिह्रेतु वाजवान् ॥ ६८ ॥ वंशलक्ष्मीमनुद्धृत्य समुच्छेदेन विद्विषां ॥ निर्वा
णमपि मन्येहमंतरायं जयश्रियः ॥ ६९ ॥ ॥ युग्मं ॥ अज्ञन्मपुरुषस्तावद्गतासुस्तृणमेव च ॥
यावन्नेषुभिरादत्ते विलुप्तमरिभिर्यशः ॥ ७० ॥ अनिर्लोडितकार्यस्य वाग्जालं वाग्मिनो वृथा ॥ पु
रुषोक्तिः कथं तस्मिन्ब्रूहि त्वं हि तपोधन ॥ ७१ ॥ कृतं पुरुषशब्देन जातिमात्रावलंबिना ॥ यो

विफलयत्नः सन् ४ असमर्थं उज्झतु ४ विजयं विना २ नगच्छिपात २ विघ्नं ३ हतं २ अलं नाकिंचित्साध्यं २ योर्थ ४

मुखवक्षपाणिकिल्कसः सन्‌२ स्मरंति३ क्रूरातुध्५ पुरुषत्वनगण्यते२ लोके३ मघवता४ निर्मलस्य३ गार्हस्थ्यात्‌४
कि० कलंकाः४ अनुमोदंते२ कष्टेषुविषयेषु४ संमीलितमिवास्थितं२ सत्न्ययाः२ वधं कर्तुं इच्छया सलग्नाः५ प्रावित्वाः५ स०११

गीकृतगुरोः श्लाघ्यः सविस्मयमुदाहृतः ॥७२॥ ग्रसमानमिवोजांसि सदसा गौरवेरितं ॥ नामयस्याभिनंदंति द्विषोपि स पुमान्पुमान् ॥७३॥ ॥युग्मं॥ ॥ यथाप्रतिज्ञद्विषतो युधि प्रतिचिकीर्षया ॥ ममैवाध्येति नृपतिस्तृष्यन्निव जलांजलिं ॥७४॥ सवंशस्यावदातस्य शशांकस्येव लांछनं ॥ कृच्छ्रेषु व्यर्थया यत्र भूयते भर्तुराज्ञया ॥७५॥ कथं वादीयतामर्वाक् मुनिता धर्मरोधिनी ॥ आश्रमानुक्रमः पूर्वैः स्मर्यते न व्यतिक्रमः ॥७६॥ आसक्ता धूरियं रूढा जननी दूरगा च मे ॥ तिरस्करोति स्वातंत्र्यं ज्यायांश्चाचारवान्नृपः ॥७७॥ स्वधर्ममनुरुंधंते नातिक्रममरातिभिः ॥ पलायंते कृतध्वंसा नाहवान्मानशालिनः ॥७८॥ विच्छिन्नाभ्रविलायं वा विलीये नगमूर्द्धनि ॥ आराध्य वा सहस्राक्षमयशःशल्यमुद्धरे ॥७९॥ इत्युक्तवंतं परिरभ्य दोर्भ्यां तनूजमाविष्कृतदिव्यमूर्तिः ॥ अघोपघातं मघवा विभूत्यै तस्मै भवाराधनमादिदेश ॥८०॥ प्रीते

॥४४॥ ॥४४॥

एते पदार्थाः४ निवारयति४ नाशकं१ उद्धरिष्यामि२ मेघस्य३ विशीर्यवा३ तपसा रो०२

कि० हेपुत्रत्वं२ कृतं केनापि निवारितुमशक्यं पराक्रमः२ पुनराहरणं करिष्यासि२ अशनरहितः५ अनेकसंख्याकाः वासराः५ स्रुपोत्रिमुखं४ स०११

पिनाकिनि मया सह लोकपालैर्लोकत्रयेपि विहिताप्रतिवार्यवीर्यः ॥ लक्ष्मीं समुत्सुकयितासि भृशं परेषामुच्चार्य वाचमिति तेन तिरोबभूवे ॥८१॥ ॥इति श्रीकिरातार्जुनीये महाकाव्ये लक्ष्म्यंके भारविकृतौ महेंद्राधिगमनानामैकादशः सर्गः ॥ ॥१॥ ॥श्री॥ अथ वासवस्य वचनेन रुचिरवदनस्त्रिलोचनं ॥ क्लांतिरहितमभिराधयितुं विधिवत्तपांसि विदधे धनंजयः ॥१॥ अभिरश्मिमालि विमलस्य धृतजयधृतेरनाशुषः ॥ तस्य भुवि बहुतिथास्तिथयः प्रतिजग्मुरेकचरणं निषीदतः ॥२॥ वपुरिंद्रियोपतपनेषु सततमसुखेषु पांडवः ॥ व्याप नगपतिरिव स्थिरतां महतां हि धैर्यमविचिंत्यवैभवं ॥३॥ न पपात सन्निहितपंक्तिसुरभिषु फलेषु मानसं ॥ तस्य शुचिनि शिशिरे च पयस्यमृतायते हि सुतपः सुकर्मणां ॥४॥ न विसिस्मिये न विषसाद मुहुरलसतां न चाददे ॥ सत्वमुरुधृतिरजस्तमसी न हतस्म तस्य हतशक्तिपेलवे ॥५॥ तपसाकृ

२४ सि२

नागमरा१ संतापकारिषु विस्तारयति२ अनशनादिदुःखेषु सत्सु४ हिमालयइव४ पक्वानि संति सुगंधीनि२ अप्रयोजके२

40

कि०

परिधिना४ उत्कर्षः१ जयंकरं१ सः शुभुजे५ तिरस्कुर्वन्सनूर स्तावें४
अर्द्धरात्रेलोकेःपीः०२ युक्तं५ वनं५

शंवपुरुवाहस्वविजितजगत्त्र[illegible]योदयं॥ त्रासतां ननं मपितत्वविदां नतदस्तियन्नसुकरं महात्मनः॥६॥ ज्वलतोनलादनुनिशीथमधिकरुचिरंभसां निधेः॥ धैर्यगुणमवजयन्विजयादुदशोभसमुन्नततरः सशैलतः॥७॥ जपतः सदाजपमुपांशुवदनमभितो विसारिभिः॥ तस्यदशनाकिरणैः शुशुभे परिवेषभीषणमिवार्कमंडलं॥८॥ कवचं स बिभ्रदुपवीतपदनिहितसज्यकार्मुकः॥ शैलपतिरिव महेंद्रधनुःपरिवीतभीमगहनो विदिद्युते॥९॥ प्रविवेश गामिव कृशस्यनियमसवनाय गच्छतः॥ तस्य पदविनमितो हिमवान्गुरुतां नयंति हि गुणा न संहतिः॥

॥४५॥ ॥१०॥ परिकीर्णमुद्यतभुजस्य भुवनविवरे दुरासदं॥ ज्योतिरुपरि शिरसो विततं जगृहे निजान्मुनिदिवौकसां पथः॥११॥ रजनीषु राजतनयस्य बहुलसमयेपि धामभिः॥ भिन्नतिमिरनिकरं न जहे शशिरश्मिसंगमयुजा नभः श्रिया॥१२॥ महता मयूखनिचयेन शमितरुचि जिष्णुजन्मना॥ ॥४५॥

नत्यकं१ द्यावापृथिव्योरंतराले३ नम्रीकृतः४ हता१ संघातःभक्तिः४
कृष्णपक्षे२

लज्जितामिव१ दवाग्नितं२ सूर्यबिंबं१ मथितुमिच्छुः२ ऊर्ध्वप्रसृताः२ अवगतः२
सम्यं२
दुनरतिनिवारकं५ प्रमाणं५ समयाः५

न्मना॥ ह्रीतमिव नभसि वीतमले न विराजते स्म वपुरंशुमालिनः॥१३॥ तमुदीरितारुणजटांशुमधिगुणशरासनं जना॥ रुद्रमनुदितललाटदृशं ददृशुर्मिमंथिषुमिवासुरीः पुरीः॥१४॥ मरुतां पतिः स्विदहिमांशुरथ पृथुशिखः शिखी तपः॥ तप्तुमसुकरमुपक्रमते न जनोयमित्यवयये सतापसैः॥१५॥ न ददाह भूरुहवनानि हरितनयधाम दूरगं॥ न स्म नयति परिशोषमपां सुसहं बभूव न च सिद्धतापसैः॥१६॥ विनयं गुणा इव विवेकमपनयभिदं नयाइव॥ न्यायमवधयइवाशरणाः शरणं ययुः शिवमथो महर्षयः॥१७॥ परिवीतमंशुभिरुदस्तदिनकरमयूखमंडलैः॥ शंभुमुपहतदृशः सहसा न च ते निरीक्षितुमभिप्रसेहिरे॥१८॥ अथ भूतभव्यभवदीशमभिमुखयितुं कृतस्तवाः॥ तत्र महसि ददृशुः पुरुषं कमनीयविग्रहमयुग्मलोचनं॥१९॥ कुकुदे वृषस्य कृतबाहुमकृशपरिणाहशालिनि॥ स्पर्शसुखमनुभवंतमुमाकुचयुग्ममंडले

गर्ह४ रक्षितारं४ विशालतया१ नखाकुं२ ऊर्ध्वप्रसृतानि४ स्कंधे२
निस्त्रिंशः१

व्याप्नुवंतमिव स्थितं २ हिमस्य २ हिमाचलशिखरे ३ अनुरूपेन २ संकीर्णं विस्तृतं २ आकाशमार्गं
दिनाः ३ छायाः ५ लोकालोकसकलेन ३ श्यामीकुर्वता ४ नीलकंठेन उपलक्षितं ४ भासमानाः ४ हिमपुंजवद् ३

कि० सर्ग १२

द्वाईचंदने ॥२०॥ स्थितमुन्नते तुहिनशैलशिरसि भुवनातिवर्तिना ॥ साद्रिजलधिजलवाह
पथं सदिगंतमंगमिव विश्वमोजसा ॥२१॥ अनुजानुमध्यमवसक्तवितनवपुषा महाहिना ॥
लोकमखिलमिव भूमिभृता रवितेजसामवधिना धिवेष्टितं ॥२२॥ परिणाहिना तुहिनराशि
विशदमुपवीतसूत्रतां ॥ नीतमुरगमनुरंजयता शितिना गलेन विलसन्मरीचिना ॥२३॥ ब
हुभिर्भुजबाहुभिरहीनं तुरगवलयैर्विराजितं ॥ चंदनतरुभिरिवालघुभिर्धवलायतैर्मलयमे
दिनीभृतं ॥२४॥ स्फुटमालतीसितकपालकुमुदमुपरुद्धमूर्द्धजमिवाबिभ्रतं ॥ शेषमिव सुरस
रित्पयसः शिरसा विसारिशशिधाममबिभ्रतं ॥२५॥ ॥षड्भिः कुलकं॥ ॥मुनयस्ततोभिमुखमे
त्यनयनविनिवेशचोदिताः ॥ ॥पांडुतनयतपसा जनितं जगतामशर्म भृशमाचचक्षिरे ॥
॥२६॥ तरसैव कोपि भुवनैकपुरुष पुरुषस्तपस्यति ॥ ज्योतिरमलवपुषोपि रवेरभिभूय वृत्र

विस्तारे २

॥४६॥

॥४६॥

मरुयचलमिव ४ विकसितानि ४ व्यापिनाः ४ दुःखं सम्यक् २ निरस्तूय २
बल्मीकारेणैव संज्ञया २ प्रेरिताः २ सर्वस्यापि २

सुतं ४ तापवतः अस्य परस्य वनस्य आलिंगतं २ गमनेः २ कंपेन २ इंद्रियाणां निरोधेन २ अत्याश्चर्यं निश्चलं २
संहर्तुमिच्छतिः ५ मोक्षं ५ निकटवर्तः ४ किंचिन्नाविभ्रंशः ५ सोढुं ५

इव स्त्रीमविग्रहः ॥२७॥ स धनुर्महेषुधि बिभर्ति कवचमसिमुत्तमं जटाः ॥ वल्कमजिनमति चित्र
मिदं मुनिता विरोधि न च नास्य राजते ॥ चलनेवनिभृतलतितस्य करणानि यमे सदिग्ध्रखं ॥ लोक
मनुत्लवतिशांतमरुद्गुरुता रको गणमुतं नजस्तलं ॥२९॥ स तदोजसा विजितसारममरदिति
जोपसंहितं ॥ विश्वमिदमपिदधाति पुरा किमिवास्ति यन्न बलतेनदुष्करं ॥३०॥ विजिगीषते यदि
जगंति युगपदथ संजिहीर्षति ॥ प्राप्तुमभवमभिवांछति वा वयमस्य नो विषहितुं क्षमारुचः ॥
॥३१॥ किमुपेक्षसे कथय नाथ तव न विदितं न किंचन ॥ त्रातुमलमभयदार्हसि नस्त्वयि मा स्म
शासति भवत्पराभवः ॥३२॥ इति गां विधाय विरतेषु मुनिषु वचनं समाददे ॥ भिन्नजलधिजल
नादगुरु ध्वनयन्दिशां विवरमंधकांतकः ॥३३॥ बदरीतपोवननिवासनिरतमवगातमान्य
या ॥ पांतु रुदयनिधनेन जगतां न रणंश मादिपुरुषस्य गां गतं ॥३४॥ द्विषतः परासिसिषुरेषः

दि २

गंभीरं २ उत्पत्तिनाशौ २ अंतराळं २ दुर्गं स्थितेषु सत्सु ३ स्तुवंः २ आनीतं २
कर्तुं २ बदरीकाश्रमे नित्यवासिनं २ पराजवितुमिच्छु २

फि॰ रक्षति४ इंद्रस्य१ कश्चिद्सुरः२ बापकैर२च के१ नभान्कीति४ स१२

रंधे४ सम्यक्३ साक्षात्प्रकटं४ स्वीकृतं५

सकलभुवनाभितापिनः॥ क्रांतं कुलिशकरं वीर्यबलान्मदुपासनं विहितवान्महत्तपः॥३५॥ अय मच्युतश्च वचनेन सरसिरुहजन्मनः प्रजाः॥ पातुमसुरनिधनेन विभू भुवमभ्युपेत्य मनुजेषु तिष्ठतः॥३६॥ सुरकृत्यमेतदवगम्य निपुणमिति मूककदानवः॥ हंतुमभिपतति पाडुसुतं त्वरया तदत्र सह गम्यतां मया॥३७॥ विवरेपि नैनमनिगूढमभिभवितुमेष पारयन्॥ पापनिरतिरविशंकितया विजयं व्यवस्यति वराहमायया॥३८॥ निहते विडंबितवते पतिं किरातेन वपुषा रिपौ मया॥ मुक्तनिशितविशिखः प्रसभं मृगयाविवादमयमाचरिष्यति॥३९॥ तपसा निपीडितकृशस्य विरहितसहायसंपदः॥ सत्त्वविहितमतुलं भुजयोर्बलमस्य पश्यत मृधेधिकुप्यतः॥४०॥ इति तानुदारमनुनीय विषमहरिचंदनालिना॥ घर्मजनितपुलकेन लसद्गजमौक्तिकावलिगुणेन वक्षसा॥४१॥ वदनेन पुष्पितलतांतनियमितविलंबिमौलिना॥ बिभ्रदरु

युक्तिपुक्तेवचनं यथा२ सप्तावजं३ वज्रहं४ बद्धाः केशाः१

हृष्टः२ उत्पाद्य३ विपरिताः२ रेखाः२

॥४३॥

निर्मिताः४ प्रियं२ संलग्ने२ वेन्द्राधाः२ स्वस्थाना कुलितानि५ पक्षिगणश्च५ आरोपितः१

धाजीकृत्य५ विभज्य४ गणमुख्यैः३ मुक्तसंघाताभ्य आछिन्नाः४

णनयनेन रुचं शिखिपिच्छलांछितकपोलभित्तिना॥४२॥ व्यहद्हन्ज्वलदनादिधनुरुरुपहितैकमार्गणं॥ घमैनिचयसदृशं संववृते रुचिरः किरातपृतनापतिः शिवः॥४३॥ ॥त्रिभिर्विशेषकं॥ अनुकूलमस्य च विचिंत्य गणपतिभिरात्तविग्रहैः॥ शूलपरशुशरचापभृतैर्महती वनेचरचमूर्विनिर्ममे॥४४॥ विरचय्य काननविभागमनुगिरमथेश्वराज्ञया॥ भीममुनिनदपिहितोरुभुवः परितोपदिश्य मृगयां प्रतस्थिरे॥४५॥ क्षुभिताभिनिःसृतविभिन्नशकुंतनिमृगयूथनिस्वनैः॥ पूर्णपृथुवनगुहाविवरः सहसा भयादिव ररास भूधरः॥४६॥ न विरोधिनी रुषमियाय पथि मृगविहंगसंहतिः॥ घ्नंति सहजमपि भूरिभियः सममागताः सपदि वैरमापदः॥४७॥ चमरीगणैर्गणबलस्य बलवति भयेप्युपस्थिते॥ वंशविततिषु विषक्तपृथुप्रियबालवालधिभिरादेदे धृतिः॥४८॥ हरसैनिकाः प्रतिभयेपि गजमदसुगंधिकेसरैः॥ प्रस्थमभिददृशि

मृगसमूहेः२ भयंकरं२ सेसलितः१ कंपयामास४ प्रिप्ररोमणः२ पुच्छानि१

गुल्मेषु२ संनिहिताः२

स्कंधसटाः१

॥४३॥

43

कि०

उशिरैः३ निरुत्कंपेन स्थगितानि२ स्नानाः२ तृणविशेषाः४ हरन्सन्२ कासारान्४
संक्षोभः५ दुर्गमीकृतानि२ भुक्ष्णवर्णानि च औषधिविशेषाः२ पंकजिन्यो४
संक्षोभितानि४ पीडिताः४ निवासयन्सन्५ सलानरोः५

स१२

रसहसा प्रतिबोधं जृंभितं मुखैर्मृगाधिपैः॥४९॥ बिलुठद्बंधुरपद्धतिज्जठरशफरिकुलाकु-
लाः॥ पंकविषमिततटाः सरितः करिरुग्णचंदनरसारुणं पयः॥५०॥ महिषक्षतागुरुतमाल
नलदसुरभिः सदा गतिः॥ व्यस्तशुककनिभशिलाकुसुमः प्रणुदन्ववौ वनसदां परिश्रमं॥५१
मथितांभसो रयविकीर्णमृदितं कदळीवधूकाः॥ क्रांतजळरुहलताः सरसीर्विदधे निदा
घदवसत्वसंप्लवं॥५२॥ इति चालयन्नचलसानुवनगहनजानुमापतिः॥ प्राप मुदितहरिणी
दशनक्षतवीरुधं वसतिं महेंद्रसूनवीं॥५३॥ स तमालसांद्रघननीळमभिमुखमवस्थितं मु
नें॥ पोत्रीनिकषणविभिन्नभूरुहं दधानमतिशौकरं वपुः॥५४॥ कक्षांते सुरसरितो निधा
य सेनामन्वीतः स कतिपयैः किरातवर्यैः॥ प्रच्छन्नस्तरुगहनैः सगुल्मजाळैर्लक्ष्मीवाननुप
दमस्य संप्रतस्थे॥५५॥ ॥ इति श्रीकिरातार्जुनीये लक्ष्मांके भारवीकृतौ किरातागमो नाम

॥५८॥

पो-मुखस्य घर्षणेन२ अनेकैः२ दृष्टवान्४ तत्प्रांते२ आगतः४
आच्छादितः२ अनुसारेण२

त्यक्तं२ रक्षाणां४ गणनीयः१ वक्रैः२ उत्पादितवान्३ वराहं१
अक्ष्णानंदन्छन्नीव५ अभिधावतिस्म४
हरिणेषु५

द्वादशः सर्गः॥१२॥ श्री॥ वपुषा परमेण भूधराणामथ संभाव्यपराक्रमं विभेदे॥ मृगमाशु
विलोकयांचकार स्थिरदंष्ट्राग्रमुखं महेंद्रसूनुः॥१॥ स्फुटबद्धसटोन्नतिः स दूरादभिधाव
न्नवधीरितान्यकार्यः॥ जयमिच्छति तस्य जातशंके मनसीमं मुहुराददे वितर्कं॥२॥ घनपोत्र
विदीर्णशालमूलो निबिडस्कंधनिकाषरुग्णवप्रः॥ अयमेकचरोऽभिवर्तते मां समरायेव
समाजुहूषमाणः॥३॥ इह वीतभयास्तपोनुभावाज्जहति व्यालमृगाः परेषु वृत्तिं॥ मयितां
सुतरामसौ विधत्ते विकृतिः किं नु भवेदियं नु माया॥४॥ अथवैष कृतज्ञयैव पूर्वं शमासे
वितया रुषा न मुक्तः॥ अवधूय विरोधिनीः किमारान्मृगजातीरभियाति मां जवेन॥५॥ नमृ
गः खलु कोप्ययं जिघांसुः स्खलति ह्यत्र तथा भृशं मनो मे॥ विमलं कलुषीभवच्च चेतः कथय
त्येव हितैषिणं रिपुं वा॥६॥ मुनिरस्मि निरागसः कुतो मे भयमित्येष न भूतयेऽभिमानः॥ पर

धक्ष्यति२ निरपराधस्य१ मत्समीपात्२ सहर्२

कि॰ मृगयावनं२ आक्रम्य२ मृगाणां५ चकार३ स॥१३

महतुमिच्छन्नर२ स्खलिताः५

स्थाने ये पाति५ अवरोधार५

वद्भिषु बद्धमत्सराणां किमिवास्ति दुरात्मनामलंघ्यं ॥७॥ दनुजः स्विदयं क्षपाचरो वा वन
जे नेति बलं बतास्ति सत्वे । अभिभूय तथा हि मेघनीलः सकलं कंपयतीव शैलराजं ॥८॥
अयमेव मृगव्यसत्रकामः प्रहरिष्यन्मयि मायया शमस्थे । पृथुभिर्ध्वजिनीरवैरकार्षीत्
चकितोद्भ्रांतमृगाणि काननानि ॥९॥ बहुशः कृतसत्कृतेर्विधातुं प्रियमिच्छन्नथवा सु
योधनस्य । क्षुभितं वनगोचराभियोगाद्गणमाशिश्रियदाकुलं तिरश्चां ॥१०॥ अवलीढ
सनाभिरश्वसेनः प्रसभं खांडवजातवेदसा वा । प्रतिकर्तुमुपागतः समन्युः कृतवैरो यदि
वा वृकोदरेण ॥११॥ बलशालितया यथा तथा वा धियमुच्छेदपरामयं दधानः । नियमेन म
यानिबर्हणीयः परमं लाभमरातिभंगमाहुः ॥१२॥ कुतोहितनपां सन्मार्गदायी विजयायेत्स
लमनन्यशोन्मुनिर्मां । बलिनश्च वधादृतेस्य शक्यं व्रतसंरक्षणमन्यथा न कर्तुं ॥१३॥ इति ते

॥४७॥ ग३ ॥४७॥

तोजिगोय४ नक्षक पुत्रः४ ग२ वैरनिर्यातनार्थं४ मार्गनमयच्छन्नर२

वध्यः२ अदृष्टवान्१

आकृष्यमाणां२ धनुर्बाणं१ दधतार२ प्राप्तमोचक्रजातशक्तिः१ संचारेण३ सरलः१ दोषरहितः१

कोंतः४ आकृष्टंच५ महतःपूज्यं२ ग१ ज्यो२ जीवितसंदेहं प्राप४ तपसा क्षसलेसति२

बलाद्विकर्षणेन३

न विचिंत्य चापनाम प्रथमं पौरुषचिह्नमाललंबे । उपलब्धगुणः परस्य भेदे सचिवः शुद्ध इवाद
दे च बाणं ॥१४॥ अनुभाववता गुरुस्थिरत्वादविसंवादि धनुर्धनंजयेन । स्वबलव्यसनेपि
पीड्यमानं गुणवन्मित्रमिवानतिं प्रपेदे ॥१५॥ प्रविकर्षनिनादभिन्नरंध्रः पदविष्टंभनिपी
डितस्तदानीं । अधिरोहति गांडिवं महेषौ सकलः संशयमारुरोह शैलः ॥१६॥ ददृशेथ स
विस्मयं शिवेनास्थिरपूर्णायतचापमंडलस्थः । रचितस्तिसृणां पुरां विधातुं वधमात्मेव भ
यानकः परेषां ॥१७॥ विचकर्ष संहितेषुरुच्चैश्चरणास्कंदननामिताचलेंद्रः । धनुरायतभोग
वासुकिज्यावदनग्रंथिविमुक्तवह्नि शंभुः ॥१८॥ स भवस्य भवक्षयैकहेतोः सितसप्तेश्च वि
धास्यतोः सहार्थं । रिपुराप पराभवाय मध्यं प्रकृतिप्रत्यययोरिवानुबंधः ॥१९॥ अथ दीपि
तवारिवाहवर्त्मा रववित्रासितवारणादवार्यः । निपपात जवादिषुः पिनाकान्महतो भ्रादि

अविचलत्वात्कारिपतोः२ सज्यमकरोत्४ गुणेन सह योजितः४ विद्धं नेत्रभन्त्राकृतः४ अश्वाः३ विष्णुः तदेतोयस्य४

मृके दानवः वराहः२

कि०

वराहं निकषा निकटे ४ शिवबराहयोर्मध्ये ४ कृष्णवर्णाः ५
निःसरन् ४ शीघ्रयायिष्णुः ४

स० १

ववृधे धनुषः कृशानुः॥२०॥ व्रजतोस्य बृहत्पतत्त्रजन्मा कृततार्क्ष्योपनिपातवेगशंकः॥ प्रतिनादमहान्महोरगाणां हृदयश्रोत्रभिदुत्पपात नादः॥२१॥ नयनादिव शूलिनः प्रवृत्तैर्मनसोप्याशुतरं यतः पिशंगैः॥ विदधे विलसत्तडिल्लताभैः किरणैर्व्योमनि मार्गणस्य मार्गः॥२२॥ अपयन्धनुषः शिवांतिकस्थैर्विवरे सद्भिरभिख्यया जिहानः॥ युगपद्ददृशे विशन्वराहं तदुपोढैश्च नभश्चरैः पृषत्कः॥२३॥ स तमालनिभे रिपौ सुराणां घननीहार इवाविषक्तवेगः॥ भयविप्लुतमीक्षितो नभस्थैर्जगतीं ग्राह इवापगां जगाहे॥२४॥ सपदि प्रियरूपपर्वरेखः सितलोहाग्रनखः खमाससाद॥ कुपितांतकतर्जनांगुलिश्रीर्व्यथयन्प्राणभृतः कपिध्वजेषुः॥२५॥ परमास्त्रपरिग्रहोरुतेजः स्फुरदुल्काकृति विक्षिपन्वनेषु॥ स जवेन पतन्परःशतानां पततां व्रात इवारवं वितेने॥२६॥ अविभावितनि

॥५०॥ ॥५०॥

अप्रतिहतः ४ खेचरैः ४ आप ३ उच्चरन्१ ४ विशीर्वे ४
गच्छन्सन् अकृतयः २ सन् हा १ लोचनागोचराकृतेः १

गंगावान्किःसरणं प्रयाणं च १ वेदुं योग्यमीपं २ अनु दृश्य १ समर्थः सन् २
आंसा ५ मरणं ४ वैरिणसारं २ दीर्घनिद्रां ४ पातितुं २ प्राप्तुं यथा २ अनुज्ञा विना ३

ष्क्रमप्रयाणः शमितायाम इवातिरंहसा सः॥ सह पूर्वतरं नु चित्तवृत्तेरपतित्वा नु चकार लक्ष्यभेदं॥ ॥२७॥ स वृषध्वजसायकावभिन्नं जयहेतुः प्रतिकायमेषणीयं॥ लघु साधयितुं शरः प्रसेहे विधिनेवार्थमुदीरितं प्रयत्नः॥२८॥ अविवेकवृथाश्रमाविवार्थं क्षयलोभाविव संश्रितानुरागं॥ विजिगीषुमिवानयप्रमादाववसादं विशिखौ विनिन्यतुस्तं॥२९॥ अथ दीर्घतमं मेते प्रवेश्यन्सहसा रुग्णरयः ससंभ्रमेण॥ निपतंतमिवोष्णरश्मिमुर्व्यां वलयीकृततरुं धरां च मेने॥३०॥ स गतः क्षितिमुष्णशोणितार्द्रः खुरदंष्ट्राग्रनिपातदारिताश्मा॥ असुभिः क्षणमीक्षितेंद्रसूनुर्विहितामर्षगुरुध्वनिर्निरासे॥३१॥ स्फुटपौरुषमापपात पार्थस्तमथ प्राज्यशरः शरं जिघृक्षुः॥ न तथा कृतवेदिनां करिष्यन्प्रियतामेति यथा कृतोपकारः॥३२॥ उपकार इवासति प्रयुक्तः स्थितिमप्राप्य मृगे गतः प्रणाशं॥ कृतशक्तिरवाङ्मुखो गुरुत्वाज्जनितव्रीड इवात्मपौरुषेण॥३३॥ स समुद्धरता विचिंत्य तेन

त्यक्तः २ धावति स्म २ प्रच्छन्नशरः २
लोहकाराचमनमुखः १

58

कि॰ युक्तियुक्तं४ वृत्तः१ आरोग्यं१ अवलोकितः१ निवेदयितुं१ सर२३

शुद्धमहृद्यं५ अनौद्धत्ययुक्तं४ मन्त्रवाक्त्रियेन५

स्वरुचिं कांतिमिवोन्नमां धीरेन ॥ अनुयोगइव स्ववीर्तमुच्चैः परिरेभेनु नृशं विलोचनाभ्यां ॥ ३४ ॥
॥ ॥ युग्मं ॥ ॥ तत्र कार्मुकधरं महानुजः पश्यति स्म सहसा वनेचरं ॥ तं निकाशयितुमग्रतः स्थितं
शासनं मकरकेतुविद्विषः ॥ ३५ ॥ स प्रयुज्यत नये महीपते रात्मजा तसदृशं किलानतिं ॥ सांत्वपूर्व
मभिनीतिहेतुकं वक्तुमित्थमुपवक्रमेवचः ॥ ३६ ॥ शांततापिविनयायोगि मानसं त्वयिधाम विमले
तपस्कृतं ॥ प्राहतेनु सदृशी दिवौकसां मन्वबाय मवदीत माकृतिः ॥ ३७ ॥ दीपितस्त्वमनुभावसंप
दा गौरवेण लघयन्महीभृतः ॥ राजसे मुनिरपीहकारयन्नाधिपत्यमिवशातमन्यवं ॥ ३८ ॥ तापसो
पि विभुतामुपेयिवानास्पदं त्वमसि सर्वसंपदां ॥ दृश्यते हि भवतो विनाजनैरन्वितस्य सचिवैरिव
द्युतिः ॥ ३९ ॥ विस्मयः कयिव वाजयश्रिया नैव मुक्तिरपि नेदृवायसी ॥ ईप्सितस्य न भवेदुपाश्रयः
कस्यनिर्जितरजस्तमोगुणः ॥ ४० ॥ हे पयान्न हि मते जसं त्विषा सत्वमित्थमुपपन्नपौरुषः ॥ हंतुमर्ह
सि वराहमेदिनं नैनमस्य दधिपस्य सायकं ॥ ४१ ॥ स्मर्यनेतनुभृतां सनातनं न्याय्यमाचरणमुत्तमैर्न

लब्धपुण्स्तन२ कर्तव्यं२ दुर्लभान२ आस्पदं२
निर्त्यं आचरितं२

संपादयन्२ अनुकूलयन्२ सदाचारात्१ न्यायमार्गेण२ कर्तव्यं न५ कुमरस्मारस्य१ अपगमं१
आकृत्या५ संपाद्यमानः३ अस्वांति२ सा सहन्नतां२ कौशल्यं३ हन्तं५
प्रहरतः५

न्ति ॥ धंसते यदि भवादृशास्ततः कः प्रयातु वदतेन वर्त्मना ॥ ४२ ॥ आकुमारमुपदेष्टुमिच्छवः संनिवृ
त्तिमपथान्महापदः ॥ योगशक्तिजितजन्ममृत्यवः शीलयंति मुनयः सुशीलतां ॥ ४३ ॥ निष्ठतां तपसि पु
ण्यमासजन् संपदोनुगुणयन्सुखैषिणां ॥ योगिनां परिणमन्विमुक्तये केन नास्तु विनयः सतां प्रियः ॥ ४४ ॥
नूनमत्रभवतः शराकृतिं सर्वथायमनुयाति सायकः ॥ सोयमित्यनुपपन्नसंशयः कारितस्त्वमपथे
पदं यया ॥ ४५ ॥ अन्यदीयविशिखेन केवलं निस्पृहस्य भवितव्यमाहृतं ॥ निघ्नतः परनिबर्हितं मृ
गं व्रीडितव्यमपि ते चेतसः ॥ ४६ ॥ संततं निशमयंत उत्सुका यैः प्रयांति मुदमस्य सूरयः ॥ कीर्ति
तानि हसतेपि तानि यं व्रीडयंति चरितानि मानिनं ॥ ४७ ॥ अन्यदोषमिव सस्वकं गुणं ख्यापयेत्क
थमधृष्टताजडः ॥ उच्यते स खलु कार्यवत्तया धिग्विभिन्नबुधसेतुमर्थितां ॥ ४८ ॥ ॥ युग्मं ॥ ॥ दुर्व
चं तदथमास्म भून्मृगस्त्वय्यसौ यदकरिष्यदोजसा ॥ नेनमाशु यदि वाहिनीपतिः प्रत्यपत्स्यत तसि
तेन पत्रिणा ॥ ४९ ॥ कोन्विमं हरितुरंगमायुधस्थेयसीं दधतमंगसंहतिं ॥ वेगवत्तरमृते चमूपते

लङ्घितव्यं ४ अकथनेन२ रूपेरु ग्रहीतानि२ स्वामिनः चरितैः५ आहरणं१ प्रकल्पयेत्४
अनिष्टं२ स्वगुणाः३ कठिनां२ अतिक्रान्तसुजनमर्यादां२ न हनिष्यत२

॥५१॥ ॥५१॥ २५

57

कि॰ ननिराकृपतां२ मोक्षायुरू५ अर्थानां२ संकटे१ नान्यरक्षतःसीद४ तथैवमयगतःस्त्वेतेति१ स१३

भुजावहं२ गत्वर्यः३ अस्माकं केऽ५ गवेष्यंरुच्यं४ किरातनृपतिः१ ... रक्षितुं मयाकामिहि नान्येयाता२

हंतुमर्हति शरेण दंष्ट्रिणं ॥५०॥ मित्रमिष्टमुपकारि संशये मेदिनीपतिरयं तथा च ते ॥ तं विरोध्य भवता निरासि मा सज्जनेन कवसतिः कृतज्ञता ॥५१॥ लभ्य एक सुकृतेन दुर्लभो रक्षितारम सुरक्षभूतयः ॥ स्वंतमंतविरसा जिगीषतो मित्रलाभमनुलाभसंपदः ॥५२॥ चंचलं वसु नितांतमुन्नता मेदिनीमपि हरंत्यरातयः ॥ भूधरस्थिरमुपेय मागतं मावमंस्त सुहृदं महीपतिं ॥५३॥ ॥युग्मं॥ ॥जेतुमेव जवतां तपस्यते नायुधानि दधते मुमुक्षवः ॥ प्राप्स्यते च सकलं महीभृता संगतेन तपसः फलं त्वया ॥५४॥ वाजिभूमिरिभराजकाननं संति रत्ननिचयाश्च भूरिशः ॥ कांचनेन किमिवास्य पत्रिणा केवलं न सहते विलंघनं ॥५५॥ सावलेपमुपलिप्सिते परैरभ्युपैति विकृतिं रजस्यपि ॥ प्रार्थितस्तु नमहान्समी हतेज्ज्वलितं किमु घनं धनायितुं ॥५६॥ तन्नदीयुविशिखाति सर्जनादस्तु वा गुरु यदछया गतं ॥ राघवप्लवगराजयोरिव प्रेमयुक्तमितरेतराश्रयं ॥५७॥ नाभियोक्तुमनृतं त्वमिष्यसे कस्तपस्विविशिखेषु चादरः ॥ संति भूभृति शराहि नः परे ये पराक्रमवसूनि वज्रिणः ॥५८॥ मार्गणैरथतव

॥५२॥ ॥५२॥ विशिश श्च५

नोत्सहते२ यतिक्रमं४ गजोत्तानि खानं५ सगर्वं लब्धुं इष्टे सति४ अभ्युपैति४ प्रक्षेपणात्२ याचितस्तु४ दैन्यागतं२

सुग्रीवः१ सख्यं२ धनीकर्तुं३ अनुयोक्तुं अन्योन्याविषयं२ वज्रिणः१ सूच्यंते शैः२

समर्थ्ये२ स्वामार दृष्टानीत्यर्थः१

लीलयतां२ अभ्यघाति अभिहतः५

प्रयोक्तनं याचसे किमु पतिं न भूभृतः ॥ त्वद्विधं सुहृदमेत्य सोऽर्थिनं किं न यच्छति विजित्य मेदिनीं ॥५९॥ तेन सूरिरुपकारिताधनः कर्तुमिच्छति न याचितं वृथा ॥ सीदतामनुरूपं वन्धिवार्थिनां वेदयात्मप्रणयभंगवेदनां ॥६०॥ शक्तिरर्थपतिषु स्वयं ग्रहं प्रेम कारयति का रयस्य यं ॥ कारणद्वयमिदं निरस्यतः प्रार्थनाधिकबले विपत्फला ॥६१॥ अस्त्रवेदमधिगम्य तत्त्वतः कस्य चेह भुजवीर्यशालिनः ॥ जामदग्न्यमपहाय गीयते तापसेषु चरितार्थमायुधं ॥६२॥ अभ्यघानि मुनिचापलात्त्वया यन्मृगः क्षितिपतेः परिग्रहः ॥ अक्षमिष्ट तदयं प्रमाद्यतां संवृणोति खलु दोषमज्ञता ॥६३॥ जन्मवेषनपस्य विरोधिनीमाकृथाः पुनरमुं मपाक्रियां ॥ आपदेत्युभयलोकदूषिणी वर्तमानमपथेपि दुर्मतिं ॥६४॥ यद्विभिक्षुरसि पिसूनत सांप्रतं न त्वमर्हिचयि षुर्दिवौकसः ॥ दातुमेव पदवीमपि क्षमः किं मृगे ननु विशिखं न्ययं वीरशोऽविन ॥६५॥ सज्जनोसि विजहीहि चापलं सर्वदा कइव वासहि

गुरुवंशेर२ स्वीकृतः४ लोटवान्४ अविमृश्यकारिणां मपराधं अज्ञानताच आच्छादयति४

अर्चयितुं२ निक्षिलवान्२ अपकारमाकुरु२ प्राप्नोति३ अर्थितुं भिक्षुः नासि२ रक्षितुमेव२

58

कि॰ किरातः मात्रासीत्२ अस्माहितं४ चपला१ विस्मतिं४ सार्थ्य२ व्यापितः२ ॥९३॥

लोहं३ नत्रवेलं५ मगवध्यादि२ दुमांत स्थाने५ प्रत्यर्पयन्सन्३

ष्पते॥ वारिधीनिवयुगांतवायवः क्षोभयंत्यनिभृता गुरूनपि॥६६॥ अस्तु वेदविदयं महीपतिः पार्वतीयइति मांव्यजीगणत्॥ गोपितुं नु वमिमां न रूवता शैलवासमनुनीयलंघितः॥६७॥ तां तितिक्षसतमिदं मया मुनेरित्यवोचत वचश्च भूपतिः॥ बाणमत्र च कवते निजं दिशन्प्राप्नुहि त्वमपि सर्वसंपदः॥६८॥ ओमिति नानमुपतिष्ठते गुणाः संचवंत्यपरमं ति चापदः॥ इत्यनेकफलजाति मां स्मरन्दर्थिता कथमिवार्यसंगमे॥६९॥ दृश्यतामयमनोकहांतरे तिग्महेतिपृतनाभिरन्वितः॥ साहिवीचिरिवसिंधुरुद्धतो भूपतिः समयसेतुवारितः॥७०॥ सज्यं धनुर्वहति योहि पतिः स्थिवायाः स्थेयान् जयन्हरितुरंगमकेतु लक्ष्मीः॥ अस्यानुकूलयमतिं मतिमन्ननेन सख्या सुखं समधिया स्यसि चिंतितानि॥७१॥ ॥ॐ॥ इति श्रीकिरातार्जुनीये महाकाव्ये लक्ष्म्यंके कारविकृतौ द्यूतवाक्योपन्यासो नाम त्रयोदशोध्यायः॥ ॥१३॥ ॥ ततः किरातस्यव ॥५२॥

॥५२॥

ससर्पाः४ मनोरथान्२ अनुकूलां कुरु२

स्थूलतरः२ प्राप्नोसि२ स्थिरतरः२

स्फुटं वदति५ नादितः१ तंत्रगाद्३ फलांमुख्यात्४ प्रासं कौशलं५ स्फुटं५ दुर्जनं१ कार्यसंपादनं२

स्थितं२ ज्ञानं शास्त्रेः वेदितं येन२ प्रसिद्धार्थानि स्फुटानि प्राप्तानि४

चोभिरुद्धतैः परान्हतैः शैलरवार्णवाबुभिः॥ उहोनधैर्यकुपितोपि पांडवः सुदुर्ग्रहांतः करणा हि सत्तमाः॥१॥ सलेशमुल्लिंगितशात्रवेंगितैः कृतीगिरां विस्तरतत्वसंग्रहे॥ इदं प्रमाणीकृतकालसाधनैः प्रशांतसंरंभ इवाददे वचः॥२॥ विविक्तवर्णाभरणा सुखश्रुतिः प्रसादयंती हृदयान्यपि द्विषां॥ प्रवर्तते नाकृतपुण्यकर्मणां प्रसन्नगंभीरपदा सरस्वती॥३॥ भवंति ते सभ्यतमा विपश्चितां मनोगतं वाचि निवेशयंति ये॥ नयंति तेष्वप्युपपन्ननैपुणा गंभीरमर्थं कतिचित्प्रकाशतां॥४॥ स्तुवंति गुर्वीमभिधेयसंपदं विशुद्धिमुक्तेरपरे विपश्चितः॥ इति स्थितायां प्रतिपूरुषं रुचौ सुदुर्लभाः सर्वमनोरमा गिरः॥५॥ समस्य संभावयता गुणैरिमां त्वया समारोपितभारवत्तिनीं॥ प्रगल्भमात्मा धुरि धुर्यवाग्मिनां वनेचरेणापि सताधिरोपितः॥६॥ प्रयुज्य सामाचरितं विलोभनं भयं विरोधात्प्रयेषितः प्रदर्शितं॥ तथाभियुक्तं च शिलीमुखार्थिना यथेतरन्न्याय्यमिवाव

अर्थसंपातिः४ शब्दसामर्थ्यं४ व्याहरना२ प्रीतौ४

विभेदाय१ संयोज्य२ ददर्शिरे२ २२

कि॰

सेवकेन २ अनर्थदृष्टौ ३ स्थितचवत्स ४ अन्वेषणंनीतिः ३ स२४
व्यतिक्रमः ३ अस्या रहीतस्यमम ४ हतः ३ किरातबोधे ४
सन्नीतं ५ वारितोश्वा १

बन्धासे ॥१७॥ विरोधिसिद्धेरितिकर्तुमुद्यतः किं नवतानन्नृपतिः ॥ हितेनियोज्यः खलु भूतिमिच्छतास
हार्थनाशेन नृपोनुजीविना ॥१८॥ ध्रुवं प्रणाशः प्रहितस्य पत्रिणः शिलोच्चये तस्य विमार्गणं नयः ॥
नयुक्तमत्रार्यजनातिलंघिना दिशत्यपायं हि सतामतिक्रमः ॥१९॥ अतीत संख्या विहिता ममाग्नि
ना शिलीमुखाः खांडवमत्तुमिच्छता ॥ अनादृतस्यामरसायकेष्वपि स्थिता कथं शैलजनाशुगे
धृतिः ॥२०॥ यदि प्रमाणीकृतमार्यचेष्टितं किमित्यदोषेपि तिरस्कृता वयं ॥ अयातपूर्वा परिवाद
गोचरं सतां हि वाणी गुणमेव भाषते ॥२१॥ गुणापवादेन तदन्यरोपणाद्भृशाधिरूढस्य समंज
संजनं ॥ द्विधेव कृत्वा हृदयं निगूहतः स्फुरन्नसाधोर्विवृणोति वागसिः ॥२२॥ वनाश्रयाः कस्य
मृगाः परिग्रहाः शृणाति यस्तान्प्रसभेन तस्य ते ॥ प्रहीयतामत्र नृपेण मानिना न मानिता चा
स्ति भवंति च श्रियः ॥२३॥ न वर्त्म कस्मैचिदपि प्रदीयतामिति व्रतं मे विहितं महर्षिणा ॥ जिघांसु

आस्था ५ ॥५४॥ ॥५४॥

हितास्ति २ निऊंहृदय आच्छादयतः ३ व्याप्नोति २ वागेवखड्गः २ व्यासेन १ परनिंदासादं ५
त्यज्यतां २ मृगे २ भाकम्य वर्तमानस्य ४ उपदिष्टं २

शालिनाहं नुमिष्टे ३ साफल्यं भवति ५ हतः २ शत्रुसाधनं किलूतं ४ व्याधः १ किंप्रमाणं २
ज्ञायते ४ अकपटोस्ति ३ मोदितिक्रमात् ५ गाध्यतां ५ अलग्ने ४

रस्मान्निहतो मया पतन्नुतान्निरस्ता हि सतामळंक्रिया ॥२४॥ मृगान्विनिघ्नन्मृगयुः स्वहेतुना कृतोप
कारः कथमिच्छतां तपः ॥ कृपेति चेदस्तु मृगः क्षतः क्षणादनेन पूर्वं न मयेति का गतिः ॥२५॥ अनायु
धे सत्वजिघांसिते मुनौ कृपेति वृत्तिर्महतामकृत्रिमा ॥ शरासनं बिभ्रति सज्यसायकं कृतानुकंपः
स कथं प्रतीयते ॥२६॥ अथो शरस्तेन मदर्थमुज्झितः फलं च तस्य प्रतिकायसाधनं ॥ अविक्षते तं
त्र मयात्मसात्कृते कृतार्थता नन्वधिका चमूपतेः ॥२७॥ यदात्थ कामं भवता स याच्यतामिति क्षमं
नैतदनल्पचेतसां ॥ कथं प्रसह्याहरतोपि तान्प्रियाः परावनत्या मलिनीकृताः श्रियः ॥२८॥ अन्य
तमासज्य विरुद्धमीहितं बलादलभ्यं तवलीप्सितं नृपः ॥ विजानतोपि ह्यनयस्य रौद्रतां भवत्यपा
ये परिमोहिनी मतिः ॥२९॥ असिः शरा वर्म धनुश्च नोच्चकैर्विविच्य किं प्रार्थितमीश्वरेण ते ॥ अथा
स्ति शक्तिः कृतमेव याचया न दूषितः शक्तिमतां स्वयं ग्रहः ॥३०॥ सखा स युक्तः कथितः कथं त्वया

मयि ४ नयोपं ५

अभिमानवतां ४ मनोरथं ३ क्षत्रियाणां ४ विचार्य २ दुर्नयस्य ३ याचितं २ असत्यं विनाशकाले
आरोप्य ३ अल्पमेव १ लब्धुमिच्छति ३ बलात्कारेण हरणं १ योगः १ दुःखपरिपाकं ३

कि० नेत्रमिनं२ मास्तीर्ज५ धनुषि४ प्रत्यर्पताः पः३ कृशं२ स्थितं२ निराकृतः२ स्थितं३ स१४
धैर्ये४ सेनासमूहे२ परिकल्पितः५

संहतिः॥३४॥ ॥अथाष्टभिः कुलकं॥ ॥ततः सदर्पं प्रतनुं तपस्यया मदस्रुतिक्षाममिवैकवारणं॥
परिज्वलंतं निधनाय विद्विषां दहंतमाशा इव जातवेदसं॥३५॥ अनादरोपात्तधृतैकसायकं जये
नुकूले सुहृदीव सस्पृहे॥ शनैरपूर्णप्रतिकारपेलवे निवेशयंतं नयने बलोदधौ॥३६॥ निषण्णमा
३४ पत्प्रतिकारकारणे शरासने धैर्य इवानपायिनि॥ अलंघनीयं प्रकृतावपि स्थितं निवातनिष्कंपमि
वापगापतिं॥३७॥ उपेयुषीं बिभ्रतमंतकद्युतिं वधाद्दूरे पतितस्य दंष्ट्रिणः॥ पुरः समावेशित
सत्त्वसुंदिजैः पतिं पशूनामिव हूतमध्वरे॥३८॥ निजेन नीतं विजितान्यगौरवं गभीरतां धैर्यगु
॥५६॥ णेन भूयसा॥ वनोदयेनेव घनोरुवीरुधा समंधकारीकृतमुत्तमाचलं॥३९॥ महर्षभस्कंधम ॥५६॥
नूनकंधरं बृहच्छिलावप्रघनेन वक्षसा॥ समुज्जिहीर्षुं जगतीं महाभरां महावराहं महतोर्णवा
दिव॥४०॥ हरिन्मणिश्याममुदग्रविग्रहं प्रकाशमानं परिभूय देहिनः॥ मनुष्यभावे पुरुषं पुरा

आं४ उदारः२ स्वाकाविकेनथ
कठिनेन२ उद्धर्तुमिच्छु२

कथितः३ प्राप्तुः२ अहरं चक्रे४ गणाः३ स्थातं२
परवेष्टितं४ कथयंति५ अश्वत्थामोहं धतां३ स्थिताः५

ततं स्थितं उच्छादर्शइवांशुमालिनं॥४१॥ गुरुक्रियारंभफलैरलंकृतं गतिं प्रतापस्य जगत्प्रमा
थिनः॥ गणाः समासेदुरनीलवाजिनं महाचलं तोयघना घना इव॥४२॥ ॥कुलकं॥ ॥यथामोस्खे
रांसितं विक्रमाः पुरा मुनिप्रभावाक्षततेजसः परे॥ ययुः क्षणाद प्रतिपत्तिमूढतां महानुहिंसा
रः प्रतिहंति पौरुषं॥४३॥ ततः प्रजह्रे सममेव तत्र तैरपेक्षितान्योन्यबलोपपत्तिभिः॥ महोदया
नामपि संघवृत्तितां सहायसाध्याः प्रदिशंति सिद्धयः॥४४॥ किरातसैन्यादुरुचापनोदिताः समं चा५
समुत्पेतुरुपात्तरंहसः॥ महावनादुन्मनसः खगा इव प्रवृत्तपत्रध्वनयः शिलीमुखाः॥४५॥ गभी
रंध्रेषु भृशं महीभृतः प्रतिस्वनैरुन्नदितेषु सानुषु॥ धनुर्निनादेन जवादुपेयुषा विभिद्यमा
ना इव दध्वनुर्दिशः॥४६॥ विधूनयंती गहनानि भूरुहां तिरोहितोपांतनभोदिगंतरा॥ महीयसी
वृष्टिरिवानिलेरिता रवं वितेने गणमार्गणावलिः॥४७॥ त्रयीमृतूनामनिलाशिनः सतः
निर्जग्मुः५ शब्दं चक्रुः२ आगच्छता

52

कि॰प्र॰वं॰म॰ सातिः१ शत्रुनाशः३ द्यावापृथिव्यो॰ सुहृदेव२ दृढत्वं प्रापे२ आकांक्षितः४ स॰४
व्याप्य२ कल्पांतसमयरवरौद्रः४ आस्फोलयतः२ अतिक्रांतः५
आहरनिव३

पयाति पोषं वपुषि प्रहृष्यतः ॥ रणाय जिष्णोर्विदुषेव सत्वरं घनत्वमीये शिथिलेन वर्मणा ॥४८॥
पतत्सु शस्त्रेषु वितत्य रोदसी समंततस्तस्य धनुर्दुधूषतः ॥ सरोषमुल्केव पपात भीषणा बलेषु
दृष्टिर्विनिपातशंसिनी ॥४९॥ दिशः समूहन्निव विक्षिपन्निव प्रभां रवेराकुलयन्निवानिलं ॥ व्या३
मुनिश्चचाल क्षयकालदारुणः क्षितिं सशैलां चलयन्निवेषुभिः ॥५०॥ विमुक्तमाशंसितश
त्रुनिर्जयैरनेकमेकावसरं वनेचरैः ॥ स निर्जघानायुधमंतरा शरैः क्रियाफलं काल इवातिपा
तितः ॥५१॥ गतैः परेषामविभावनीयतां निवारयद्भिर्विपदं विदूरगैः ॥ भृशं बभूवोपचितो

॥५४॥

बृहत्फलैः शरैरुपायैरिव पांडुनंदनः ॥५२॥ दिवः पृथिव्याः ककुभां नु मंडलात् पतंति बिंबादुत
तिग्मतेजसः ॥ सकृद्विकृष्टादथ कार्मुकान्मुनेः शराः शरीरादिति तेऽभिमेनिरे ॥५३॥ गणाधि
पानामविधाय निर्गतैः परासुतां मर्मविदारणैरपि ॥ जवादतीये हिमवानधोमुखैः कृतापरा
आयतागैः३ नीत्वापि२ अदृश्यतां४ अतिक्रमितः१ ज्ञातवंतः२ प्रष्ठः४
नानुमंडलात्२ मरणं२

तेजस्विनं४ पादितपीडनं२ प्रहारान्१ मुक्ता२ दूरीकर्तुं न शेकुः४ पादिताः४
अवध्यं अभ्रमं४ अवकारे२

धैरिव तस्य पत्रिभिः ॥५४॥ द्विषां क्षतीर्याः प्रथमे शिलीमुखा विभिद्य देहावरणानि चक्रिरे ॥ न तासु
पेते विशिखैः पुनर्मुनेररुंतुदत्वं हि सतामगोचरः ॥५५॥ समुज्झिता यावदराति निर्यती सहैव चा
पान्मुनिबाणसंहतिः ॥ प्रभा हिमांशोरिव पंकजावलिं निनाय संकोचमुमापतेश्चमूं ॥५६॥ अ
जिह्ममोजिष्ठममोघमक्लमं क्रियासु बह्वीषु पृथङ्नियोजितं ॥ प्रसेहिरे सादयितुं न सादिताः
शरौघमुत्साहमिवास्य विद्विषः ॥५७॥ शिवध्वजिन्यः प्रतियोधमग्रतः स्फुरंतमुग्रेषुमयूखमा
लिनं ॥ तमेकदेशस्थमनेकदेशगा निदध्युरर्कं युगपत्प्रजा इव ॥५८॥ मुनेः शरौघेण तदुग्रर
हसा बलं प्रकोपादिव विष्वगायता ॥ विधूनितं भ्रांतिमियाय संगिनीं महानिलेनेव निदाघ
जं रजः ॥५९॥ तपोबलेनैव विधाय भूयसीस्तनूरदृश्याः स्विदिषून्निरस्यति ॥ अमुष्य माया
विहतं निहंति नः प्रतीपमागत्य किमु स्वमायुधं ॥६०॥ हता गुणैरस्य भयेन वा मुनेस्तिरोहिताः
समंताच्छेता३ दृढस्नुः४ मनुष्यसंबंधिनी३ मुनेः२
प्रत्यक्षं१ व्याहतं३

कि०

अस्मान् ऊिता२ स्थावर जंगमाय२
दैवेन४ अनेकलंख्याणकाः१
तपितानि५

स्विसह हरंति देवताः॥ कथन्व भीसं तत मस्यसायका न्न वं त्यनेक ऊळ घेरिवो भयः॥ हराज येन कश्वि
द्विरमे दय राणा ऊ वे दपि स्वस्ति चरा चराय वा॥ तता प्रकीर्णा न्न पलन्तु मार्गणैरिति प्रतर्कोकुलिता
पताकिनी॥६२॥ ॥विशेषकं॥ ॥अमर्षिणा कृत्यमिव क्षमाश्रयं मदो द्धतेनेव हितं प्रियं वचः॥
बलीयसा तद्विधिनेव पौरुषं बलं निरस्तं न रराज जिष्णुना॥६३॥ प्रतिदिशं प्लवगाधिपलक्ष्मणा
विशिखसंहतितापितमूर्तिभिः॥ रविकरग्लपितैरिव वारिभिः शिवबलैः परिमंडलता दधे॥६४॥
प्रमनसि शरजालच्छन्नविश्वांतराले विधुवति धनुराविर्मंडलं पांडुसूनौ॥ कथमपि जयलक्ष्मी
स्मीरू तं जीने व हातुं विषमनयनसेनापक्षपातं विषेहे॥६५॥ ॥श्री॥ ॥इति श्री किरातार्जु
नीये महाकाव्ये लक्ष्मांके भारविकृतौ युद्धवर्णनो नाम चतुर्दशः सर्गः॥ ॥१४॥ ॥अथ भूतानि
वार्त्रघ्नशरेभ्यस्तत्र तत्रसुः॥ भेजे दिशः परित्यक्तमहेष्वासा च सा चमूः॥१॥ अपश्यद्भिरिवेशानं र

हष्टवेतसि४ बिलुः१ प्रत्तांजोदरं४ समर्थाबलवत्३ चलष्टि२ अंकुश मार्गेः२
अर्जुन बाणेभ्यः१ अभिन्न संधान मोक्षादिकं यथा२

॥५८॥

स२४॥

॥५८॥

श्रो ता प्राप४ अचलः४ आपत्सु१ जयेन१ प्रपलं२ वस्ताः जपसंतापनाः१ यानसाध्यान्श्वार्यनसाध्या
नाष्ट्रकादेशान्तं प्राप्नोतिसः२
विसेलो युक्तः५ आरोपितः२ हिनस्ति४ सलक्ष्ये३ सबलाः२ सधनुः२ श्वासी भुजावहरदेवं प्राप्नोतिसः
डस्त्रनकुर्वन्नसून्४ गच्छनः४

णान्निवद्धतेगणैः॥ मुसत्येवहिरूढेषु सन्न्वमं ज्वलितं मनः॥ २॥ खंडिताशंसया तेषां परान्मुख
तयातया॥ आविवेश कृपा केतौ कृतोच्चैर्वानरं नरं॥ ३॥ आस्थामालंब्य नातेषु वशांक्षा दूषरा
तिषु॥ व्यक्तिमापाति महतां माहात्म्यमनुकंपया॥४॥ ससासिः सासुसूः सासो येयायेयाययायपाः
ययः॥ लैलौलीलीलौलौलैलोलैः शशीशशिशिभुशीः शशान्नं॥५॥ त्रासजिह्मं यतश्चैतान्मंदमे
वान्वियाय सः॥ नातिपीडयितुं भग्नानिच्छंति हि महौजसः॥६॥ अथाग्रे हसता साचिस्थितेन
स्थिरकीर्तिना॥ सेनान्यातेजगदिरे किंचिदायस्तचेतसा॥७॥ ॥निरोष्ठ्यः॥ ॥मा विहासिष्ट सम
रं समरंतव्यसंतयः॥ क्षतं क्षुण्णासुरगणैरगणैरिव किं यशः॥८॥ विवस्वदंशुसंश्लेषद्विगुणी
कृततेजसः॥ अमी वो मोघमुद्गूर्णा हसंतीव महासयः॥९॥ वनेऽवने वनसदां मार्गं मार्गमुपेयु
षां॥ बाणैर्बाणैः समासक्तं शंके शंकेन शाम्यति॥१०॥ पातितोत्तुंगमाहात्म्यैः संहृतायतकीर्तिभिः॥
गुर्वकामापदं हंतुं कृतमावृत्तिसाहसं॥११॥ नासुरोऽयं न वा नागो धरसंस्थो न राक्षसः॥ नासुखोऽयं

कोऽप्रिकारेः
कोऽपि च भुवंस्त्वौ४ खेदं२ नाशिताः४ खिन्न५ महाखड्गाः२ रक्षके२ एकीकृता२ नात्युन्नत५ पलायनं२
धर्मेः२ पलायमानमेव वैयरं२ पार्थ२ उधताः२ उपायेन२ भूषितं२ महानुभाव२ मृगस बधिनं२ पुरुष२
इति अहं विचारयामि२ पर्वतस्थ२ सुखसाध्यः२

छन्नेन किंचित्२४

अक्षः५

इंद्रकीलः५ निवारणवचनमेव२ बाणपीडिताः१ परदत्त३ निशाचारी निश्चलाः५ ईदृक्कृते४ अदृश्यमानाः

किरा१५ विसर्पमाणमिव५ विचलितचित्ताः५

अनेकप्राकाराः शैलाः

सतान्निषेवे हिमांबुना॥३०॥ इन्नोस्तेरिबल्लादुनानिरेज्ञो बहुमेनिरे॥ चीताः शितशरान्नीताः
शंकरं तत्र शांकरं॥३१॥ पादादियमकं॥ महेषुजलधौ शत्रोर्वर्तमाना दुरुत्तरे॥ प्राप्य पारमिवे
शानमास स्वाससपताकिना॥३२॥ स बभार रणापेतां चमूं पश्चादवस्थितां॥ पुरः सूर्यादुपावृत्तां
छायामिव महातरुः॥३३॥ मुंचता शेशरांजिष्णो पिनाकस्वनपूरितः॥ दध्वानं ध्वनयंनाशाः
स्फुटन्निव धराधरः॥३४॥ तद्गणा ददृशुर्भीमं चित्रसंस्था इवाचलाः॥ विस्मयेन तयोर्युद्धं चि
त्रसंस्था इवाचलाः॥३५॥ परिमोहयमाणेन शिक्षालाघवलीलया॥ जैत्रवाविशिखश्रे
णिः परिजह्रे पिनाकिना॥३६॥ अवघन्पत्रिणः शंभोः सायकैरवसायकैः॥ पांडवः परिचक्रा ॥६०॥
म शिक्षया रणशिक्षया॥३७॥ चारचुंचुश्चिरारेची चंचच्चीररुचा रुचः॥ चचार रुचिरश्चा
रु चारैराचारचंचुरः॥३८॥ द्व्यक्षरः॥ स्फुरत्पिशंगमौर्वीकं धुन्वानः स बृहद्धनुः॥ धृतोल्का

प्रकटवितुमिच्छया२ अभ्यासेन२ रवइयन्सन३ अभ्यासस्य पाटवं चनयोः अतिशयेन४ शोभमानः२ संचारः२ सुंदरः२

गतिभिः३ गतिविशेषैर्युक्तः विज्ञातः विज्ञः२ चलनः२ अवसानकरः३

मुहुः समयस्य सदृशं आचरणं२ वैरिणाः ... करोति सः२

क्षिप्ताः३ निरस्य२ आच्छादयामासुः१ उद्वेल्लः शब्देन बधिरीकृतं त्रैलोक्यं यया सा४

सांद्राः२ मयूरेभ्यः४ क्रियः नीराकरणमेव३ उल्लसिताः२ स्वर्गाकाशौ४ व्यापिनी४

पक्षाः४

नज्जयोगेन तुल्यमंशुमता बभौ॥३९॥ पार्थबाणाः पशुपतेरावव्रुर्विशिखावलिं॥ पयोमुच इ
वारंध्राः सावित्रीमंशुसंहतिं॥४०॥ शरवृष्टिं विधूयोर्वीमुदस्तां सव्यसाचिना॥ रुरोध मार्गणैर्मा
र्गं तपनस्य त्रिलोचनः॥४१॥ तेन व्यातेनिरे भीमा भीमार्जुनफलाननाः॥ न नानुकंप्य विशि
खाः शिखाधरजवाससः॥४२॥ कांचीयमकं॥ द्युवियद्गामिनी तारसंरावविहतश्रुतिः॥ हैमी
षुमाला शुशुभे विद्युतामिव संहतिः॥४३॥ [illegible]चतुर्थः॥ विलंघ्य पत्रिणां पंक्तिं भिन्नः शिवशि विद्धः५
लीमुखैः॥ ज्यायो वीर्यमुपाश्रित्य न चकंपे कपिध्वजः॥४४॥ जगतीशरजालेन युक्तेहरिकांतं सुधासि
उपाश्रित्य लाघवः३ तः॥ दानवर्षीकृताशंसौ नागराजरवाबभौ॥४५॥ विफलीकृतयत्नस्य क्षतबाणस्य शंभुना॥
गांडीवधन्वनः खेभ्यो निश्चचार हुताशनः॥४६॥ सपिशंगजटावलिः किरन्नुरुतेजः परमेण
मन्युना॥ ज्वलितौषधिजातवेदसा हिमशैलेन समं विदिद्युते॥४७॥ शतशो विशिखानवघ

विजृंभितः३ हिमाचलः ऐरावतः शेषद्व२ रक्षणं४ सीहद्व४ प्रियः५

इद्रियरंध्रेभ्यः२ निष्क्रांतः२ ज्वालाजातं कुर्वंति तेषां रेणविहितः४ दिदीपे२ खंडिताः३ सुष्ठु दधाति सः श्मश्रुः४ सुधया धवलः४

५८

कि॰स॰२५

खंडयते१ बळशाक्तान्यासहितः४ दर्शयन्सन्२ समूह३ विवेश३ खंडयन्सन्४ आच्छादयन्सन्५ लताविशेषेण ईर्द्धं कुप्रवेशं२ असंगः४ अज्ञातस्य४ स्वगानिविशेषात्५ विस्तारंप्रापुः५

तेनू रामस्मेरतावे गशालिने ॥ प्रथयन्ननिवार्यवीर्यतां प्रजिघायेषुमघानुकं शिवः॥४८॥ नेनूरामसैरतावेगशालिने ॥ प्रथयन्न निवार्यवीर्यतां प्रजिघायेषुमघातुकं शिवः ॥४८॥
शंकोर्धनुर्मंडलतः प्रवृत्तं तं मंडलादंशुमिवांशुमर्तुः ॥ निवारयिष्यन्निदधे सिताश्वः शिलीमु
खच्छायवृतां धरित्रीं ॥४९॥ घनं विदार्यार्जुनबाणपूगं ससारबाणो युगलोचनस्य ॥ घनं विदा
र्यार्जुनबाणपूगं ससारबाणोयुगलोचनस्य ॥५०॥ रुजन्महेषून्बहुधाशुपातिनो मुहुः शरौघै
रपवारयन्दिशः ॥ चलाचलोऽनेकइवक्रियावशान्महर्षिसंघैर्बुबुधे धनंजयः ॥५१॥ विकाशमी
युर्जगतीशमार्गणाविकाशमीयुर्जगतीशमार्गणाः ॥ विकाशमीयुर्जगतीशमार्गणा विकाशमीयुर्जगतीशमार्गणाः ॥५२॥ महायमन्केन मुरजंबंधः ॥ संपश्यतामितिशिवेनवितायमानं लक्ष्मीवतः क्षितिपतेस्तनयस्यवीर्यं ॥ अंगान्यभिन्नमपि तत्त्वविदां मुनीनां रोमांचमंचितविकं रं विनेराववाचस्व (?) ॥५३॥ ॥श्री॥ ॥इति श्रीकिरातार्जुनीये लक्ष्म्यंके महाकाव्ये ... तरं विनरावद्भुवु ॥५३॥

॥६१॥ मर्गसंधानैतिते३ ५२ निबिडं२ सितं४

महादेवस्य मः पृथिव्यां लोके विषमातितं४ पक्षिणा गमनयं४ अर्जुनस्य४ महादेवस्य हरोमहर्षयः आकाशं प्रापुः३ स्य२ पृथिवीं पीडयंतितेराक्षसान् मारयंतिते मारः श्वेतेषां हर्ष२ भ्रमयाः दिगंगानाः इत्यूर्ध्वं प्रापुः४ अतिरुचिरं२ विस्तायमाणं२

गंभीरः५ नसंचरंति२ निष्कंपकः शान्यस्य२ पुष्पानाविक्षिताः३ संग्रामकर्मे औन्नत्यं३ नावृता४ पराक्रमवंतः३ मिश्रितां४ नानावर्णयाः४ चित्रवर्णीकुर्वंतिवास्तितेन४ चंचला५

र्जुनयुक्तेनामपंचदशःसर्गः ॥ ॥१५॥ ॥श्री॥ ततः किराताधिपतेरलघ्वीमाजिक्रियां वीक्ष्य
विवृद्धमन्युः ॥ सतर्कयामास विविक्ततर्कश्चिरं विचिन्वन्निति कारणानि ॥१॥ मदस्रुतिश्या
मितगंडलेखाः क्रामंति विक्रांतनराधिरूढाः ॥ सहिष्णवो नेह युधामभिज्ञा नागा नगोच्छ्रायमि
वाक्षिपंतः ॥२॥ विचित्रया चित्रयतेव भिन्नां रुचं रवेः केतनरत्नभासा ॥ महारथौघेन न संनि
रुद्धा पयोदमंद्रध्वनिना धरित्री ॥३॥ समुल्लसत्प्रासमहोर्मिमालं परिस्फुरच्चामरफेनपंक्ति ॥
विभिन्नमर्यादमिहातनोति नाश्वीयमाशा जलधेरिवांभः ॥४॥ हताहतेत्युद्धतभीमघोषैः समु
ज्झितायोद्धभिरभ्यमित्रं ॥ न हेतयः प्राप्ततडित्त्विषः खे विवस्वदंशुज्वलिताः पतंति ॥५॥ अन्या
यतः संयति धूमधूम्रं व्यापि प्रजानां ... वातकस्य ॥ रजः प्रतूर्णाश्वरथांगनुन्नं तनोति न व्योम
निमानरिश्वा ॥ ... नुरेणुनारासकधूसरेणतिरोहिते कर्मनिलोचनानां ॥ नास्त्यत्र ते ... दिशं वि

उल्लंघितासंख्याउच्छ्रंखलं यथास्यात्४ अश्वानां समूहः४ सत्त्वाः एव५ वेगवत्तराः२ उद्धतं२ आगच्छत वायुः२ योद्धारैः२ धूसरं२ नवितोति४

कि॰स॰२६

परस्परस्पर्द्धसंबंधात् विदधिगानानि नातिरस्कुर्वीत राजः सूत्रनः महांति पार्श्वितानि
रक्तस्रवंतीनां वर्द्धमानीयमाने पंथानं दुःसंचारां कुर्वद्भिः
रषधुधाभ्यते यो द्धानाम् विघ्नातं न हृत्वा करोति जैराणां धारासंपातइव यो द्धानांश्री
विदारिते महानुकम्पानां

रुत्सुकानामहिप्रदोषःसुरसुंदरीणां॥७॥रथांवासंक्रीडितमश्वहेषाबृंहतिमत्तद्विपबृंहिता
नि॥संघर्षयोगादिवमूर्छितानिह्रादं निगृह्णंति न दुंदुभीनां॥८॥अस्मिन्यशःपौरुषलोलुपा
नामरातिभिःप्रत्यरसंक्षतानां॥मूर्द्धानरायंमुहुरस्थिनद्धिनासारश्वा तंकरिशीकरां॥९॥
असृग्नदीनामुपचीयमानैर्विदूरयद्भिःपदवीं ध्वजिन्याः॥उत्तुयभायातिनशोणितौघैःपंके
रिवाश्यानघनैस्तपांति॥१०॥परिक्षतेवक्षसिदंतदंतैःप्रियांकथीनानजसःपतंती॥नेहप्र
मोहंप्रियसाहसानांमंदारमालाविरलीकरोति॥११॥निषादिसंनाहमणिप्रभौघेपरीय
माणोकरिशीकरेण॥अर्कत्विषोन्मीलितमभ्युदेतिनखंडमाखंडलकार्मुकस्य॥१२॥महीभृ
तांपक्षवनेवचित्राविगाह्यमध्यंपरवारणेन॥नावर्तमानानिनिरंतितमपांनिघेरा
पवंदेघलिन्याः॥१३॥महारथानांप्रतिदंतनीकमधिस्यदस्यंदनमुत्थितानां॥आमूललूनै

प्रहारमूर्छाः धैर्यं वर्णौरोः उत्पादितः सैन्यं हस्तिपकानीकवचाद्यानां यापमाने
सामात्याः नखाइंकुर्वंति मैनाकेन महारथाः प्रस्थितानां

॥६२॥ ॥६२॥

शीघ्रं प्राणान् नरुध्यते हस्तिपकानां नोच्छ्वाटयंति कल्पांतइव निरस्तागायनपत्र
निरस्य वक्षसितोमरस्य नक्षत्रात् नश्यंति

रतिमन्युनेवमातंगहस्तैर्ध्रियते नपंथाः॥१४॥धनोत्पलापीडइवप्रियायाःशिरोरुहाणांशिथिलः
कलापः॥नबर्हभारःपतितस्यशंकोर्निषादिवक्षःस्थलमाततान॥१५॥उत्तुंगसंहारइवास्तसंख्य
मन्तायते ज्ञास्विषु तेविताति॥ लोकत्रयास्वादनलोलजिह्वं न व्यादरास्याननमंतमृत्युः॥१६॥द्वृ
यं च दुर्वारमहारथानामाक्षिप्यवीर्यं महतां बलानां॥शक्तिर्भमावस्यतिहीनयुद्धे सौरीवतारा
धिपधाम्निदीप्तिः॥१७॥कुब्ज क॥ मौलिं दिषामतिविच्नमोनुधस्तं नुमेवीर्यमुत्ताऽहमन्यः॥गां
डीवमुत्क्षिप्य यथा पुरा मे पराक्रमं तेन शराः किरंति॥१८॥पुंसःपदं मध्यममुत्तमस्य द्विधेव कुर्वन्ध
नुषःप्रणादैः॥नूनं तथा नैष यथास्य वेषः प्रच्छिन्नमप्यूहयते हि चेष्टा॥१९॥धनुःप्रबंधध्वनितं
रुषेव सरूहि दृष्ट्वा वितनेव मौर्वा॥संधानमुत्कर्षमिव व्युदस्य मुष्टेरसंभेदइवापवर्गे॥२०॥अंसा
ववष्टभ्यनतौसमाधिःशिरोधरायारहितप्रयासः॥धृताविकारास्त्यजतामुखेन प्रसादलक्ष्मीः
शशलांछनस्य॥२१॥प्रहीयते कार्यवशागतेषु स्थानेषु विष्टब्धतयान देहः॥स्थितप्रयातेषु स

स्थिरोन्नत अतिक्रमेण न कायते तृणवत्प्रारं तदपि स्वरूपं स्वर्गं बाणमोचनसमये
ग्लानि तर्कयते वर्जयित्वा स्थिरतया स्थिराणि वा न ग्लानि

याप

(58)

किरा१६ विचार्य४ अनिवर्य४ हनस्यापि२ मर्मणि ज्ञातव्ये१ असाधारणमानुषस्य

तमःसंहतिः६ संततः५ संहरन्सन्४ कृष्णवर्णाछायाः६ व्याप्नोति५

सौष्टव... लक्ष्येषु पातः सद्यः शराणां॥२२॥ परस्य कृत्यान्विवेकेन्ति योगैः प्रसत्त संरक्षणमात्म
रंध्रे॥ आष्मेयसंज्ञाव्यमिदं गुरौ वा नसं नवत्येव वनेचरेषु॥२३॥ ॥कलापकं॥ ॥अंभ्रोक्तस्यां हव
दुर्मदस्य निवार्यमस्यास्त्वबलेन वार्य॥ अस्ती यसोप्यामयतुल्यवृत्ते महापकारायरिपोर्विवृद्धि॥
॥२४॥ स संप्रधार्य दमहार्यसारः सारं विनेष्यन्सगणस्य शत्रोः॥ प्रस्थापनास्त्रं द्रुतमाजहार धातं घना
न्हरदिवांशुराशिः॥२५॥ युग्मं॥ ॥प्रसक्तदावानलधूमधूम्रा संरुंधती धाम सहस्ररश्मेः॥ महावना
नीव निशातमिस्रा छायातताने शबलानि काले॥२६॥ आसादिता तस्य तमः प्रसत्त प्रागल्भ्यतायाः
पदवीं हरंती॥ सन्नेवनामाविदधे गणानां निद्राभिरासं प्रतिकाशुगस्य॥२७॥ गुरुस्थिराण्युत्तमवं
शजत्वाद्विज्ञातसाराण्यनुशीलनेन॥ केचित्समाश्रित्य गुणान्वितानि सुहृत्कुलानीव धनूंषि तस्थुः॥
॥२८॥ कृतान्तदुर्वृत्त इवापरेषां पुरः प्रतिद्वंद्विनि पांडवास्त्रे॥ अतर्कितं पाणितलान्निपेतुः क्रियाफला
नीव नदायुधानि॥२९॥ अंसस्थलैः केचिदभिन्नधैर्याः स्कंधेषु संश्लेषवतां तरूणां॥ मदेन मील

व्याप्तः५ महा५ ॥६३॥ ॥ ८४ ॥६३॥

व्याप्नोति५ अप्रतिकूले सति धार्ष्ट्यमेव छलानि४ धाष्ट्र्यस्य५

देवदुर्व्यवहितेव२ परिचयेन२ प्राप४ सहसेव२ कष्टादीनां२

नवाङ्गनामिव३ अङ्गानांनिरस्य३ श्लथाः१ ऊर्ध्वं२ निद्रा२ विकासनां४ तपस्विनिः२

पाटलीकृताः४ प्रातःसंध्या४ महादेवस्य२ वस्तुप्रकाशं विस्तारयति२ सन्नहेन५

अपगमेन विनिद्राः५

न्नयनाः सलीलं गजा इव स्वस्ति करानिषेदुः॥३०॥ तिरोहितेंदोरथ शंभुमूर्ध्नः प्रणाम्यमानं तपसां
निवासैः॥ सुमेरुवप्रादिव बिंबमार्कं पिशंगमुच्चैरुदियाय तेजः॥३१॥ छायां विनिर्धूय तमोमयीं तां
तत्त्वस्य संवित्तिरिवापविद्यां॥ ययौ विकाशं द्युतिरिंदुमौलेरालोकमभ्यादिशती गणेभ्यः॥३२॥ त्विषां
ततिः पाटलितांबुवाहा सा सर्वतः पूर्वसरीव संध्या॥ निनाय तेषां द्रुतमुल्लसंती विनिद्रतां लोचन
पंकजानि॥३३॥ पृथग्विधान्यस्त्रविरामबुद्धाः शस्त्राणि भूयः प्रतिपेदिरे ते॥ मुक्ता वितानेन बला
हकानां ज्योतींषि रम्याइव दिग्विभागाः॥३४॥ घोरान्न नाम्नैव दिशः प्रसेदुः स्फुटं विसस्रे सवितुर्म
यूखैः॥ क्षयं गतायामिव यामवत्यां पुनः समीयाय दिनं दिनश्रीः॥३५॥ महास्त्रदुर्गे शिथिलप्रयत्नं
दिग्वारणेनेव परेण रुग्णे॥ भुजंगमास्त्रं गुरुवीर्यशाली तद्धनाय प्रति पाययतिश्च॥३६॥ जिह्मा
गोन्मुल्लसंत्यस्तकलसत्तडिल्लोलविषाग्निलानि॥ नागास्त्रिरस्ता मुरगेंद्रसेनान्नक्षत्ररेत्तस्वदवी
विवव्रे॥३७॥ दिग्नागहस्ताकृतिमुद्वहद्भिर्भोगैः प्रशस्तासितरत्ननीलैः॥ रजोरोसर्पाश्चकेरुल्लुसं

करोपर२ नक्षत्राणि५ तत्रौप्रजाते५ उपलक्षिता२ ऊर्ध्वप्रासेव५ प्रसन्ना बभूवुः५ प्रसृतं५ अल्पप्रयासं४

नदेसति२ उत्तमाग्नि२ नयात्२ श्लक्ष्णयोतिः२

59

विवं२
किस१६ रुक्संचारोपे४ गता४ सुखकरं२ आद्भिर्वं? सुवर्णवर्णः२
सर्पाणां२ गरुडानां४ नायकः५ दृष्टौ४ शत्रुवेष्टितस्य४

तीनरंगमाले वनजीर्णवस्य॥३७॥ निश्वासधूमैः स्थगितांशुजालः फणावतामुत्फणमंडलानां॥
गछन्निवास्तं वपुरभ्युवाह विलोचनानां सुखमुष्णरश्मिः॥३९॥ प्रतप्तचामीकरभासुरेण दि
शः प्रकाशेन पिशंगयंत्यः॥ निश्चक्रमुः प्राणहरेक्षणानां ज्वाला महोल्का इव लोचनेभ्यः॥४०॥ आ
क्षिप्तसंपातमपेतशोभमुद्वह्निधूमाकुलदिग्विभागं॥ वृतं नभो भोगिकुलैरवस्थां परोपरुद्ध
स्य पुरस्य भेजे॥४१॥ तमाशु चक्षुःश्रवसां समूहं मन्त्रेण तार्क्ष्योदयकारणेन॥ नेता नयेनेव प
रोपजापं निवारयामास पतिः पशूनां॥४२॥ प्रतिघ्नतीभिः कृतमीलितानि द्युलोकभाजामपि
॥६४॥ लोचनानि॥ गरुत्मतां संहतिभिर्विहायः क्षणप्रकाशाभिरिवावतेने॥४३॥ ततः सुपर्णव्रजप व्यास४ ॥६४॥
क्षजन्मा नानागतिर्मंडलयन्जवेन॥ जरत्तृणानीव वियन्निनाय वनस्पतीनां गहनानि वायुः॥
॥४४॥ मनःशिलाभंगनिभेन पश्चान्निरुध्यमानं निकरेण भासां॥ व्यूढैरुरोभिश्च विनुद्यमानं
नभः प्रसर्पद्विपुरः खगानां॥४५॥ दरीमुखैरासववारताम्रं विकाशि रुक्मछदधाम पीत्वा॥ जवा

शत्रूणां जेरसि वधः पक्षाः विघातेयषानेः४ गगनं४ प्रतिघातं कुर्वद्भिः५ विकासितनिचुः५ गरुडानां२ समूहः४
विद्युद्भिरिव४ दिशालैः वक्षोभिः२ प्रेर्यमाणं२

आमितानि२ अर्छादितः२ मतस्वर२ दूरीकृताः२ आयासिन्नेन२
सर्पास्त्रि४ गरुडैः२ अवसानं४

निव्राघूर्णितसानुजालो हिमाचलः क्षीब इवाचकंपे॥४६॥ प्रवृत्तनक्तंदिवसंधिदीप्तैर्नभस्तलं
गां च पिशंगयद्भिः॥ अंतर्हितार्कैः परितः पतद्भिः छायासमाचिक्षिपिरे वनानां॥४७॥ स भोगिसं
घः शममाशु यथा म्नां सैन्ये न नियोविनतासुतानां॥ महाध्वरे विध्यपचारदोषः कर्मान्तरेणेव म
होदयेन॥४८॥ साफल्यमस्त्रे रिपुपौरुषस्य कृत्वा गते भाग्य इवापवर्गं॥ अनिंधनस्य प्रधनेस
मन्युः समादधेस्त्रं ज्वलनस्य जिष्णुः॥४९॥ उद्धूतिरश्मीनभयघ्न कारौर्ज्वलासटैर्लंघितमे
घपंक्तिः॥ आयस्तसिंहाकृतिरुत्पपात प्राण्यंतमिच्छन्निव जातवेदाः॥५०॥ भित्त्वेव भाभिः सवि
तुर्मयूखान्जज्वालविष्वग्विसृतस्फुलिंगः॥ विशीर्यमाणाश्मनिनादधीरं ध्वनिं वितन्वन्न
कृशः कृशानुः॥५१॥ चयानि वाद्दीनि वतुंगशृंगाण्युच्चिखुराणीव हिरण्मयानि॥ महावनानी
व चकिंशुकानां ततान वह्निः पवनानुवृत्या॥५२॥ मुहुश्चलत्पल्लवलोहिताभिरुच्चैः शिखाभिः

लघनोघतः४ आकाशानिव२ प्रकटोवत्त्व४ प्राणिनां संहारं कर्तुं४ प्र४
आकृष्टा४

मुमुचे२ दृषाः१ अधोविलग्नेषु मुक्ताफलानीव२ लेढुमिच्छतिसतीव२

किरा१६ आहूतं दानं५ आशो२

शिखिनो वलीर्दैः॥ तटेषु मुक्ता विशदा बभूवुः सांद्रांजनश्यामरुचः पयोदाः॥५३॥ उल्लिलिक्षती वक्षयकालरौद्रे लोकं विलोलार्चिषि रोहिताश्वे॥ पिनाकिनाहूतमहांबुवाहमस्त्रं पुनः पाशभृतः प्रणिन्ये॥५४॥ ततो धरित्रीधरतुल्यरोधसस्तडिल्लतालिंगितनीलमूर्तयः॥ अधोमुखाकाशसरिन्निपातिनीरपः प्रसक्तं मुमुचुः पयोमुचः॥५५॥ पराहतध्वस्तशिखे शिखावतो वपुष्यधिक्षिप्तसमिद्धतेजसि॥ कृतास्पदास्तप्त इवायसि ध्वनिं पयोनिपाताः प्रथमे वितेनिरे॥५६॥ महानलेज्वलिन्नासिताम्बुपातिभिः समेत्य सद्यः क्वथनेन फेनतां॥ व्रजद्भिरार्द्रैर्घनवत्सरिश्रयं जलैर्विनिन्ये दिवि धूमसंहतिः॥५७॥

॥६५॥

स्वकेतुभिः पांडुविनीलपाटलैः समागताः शक्रधनुःप्रभाभिदः॥ असंस्थितामादधिरे विभावसोर्विचित्रचीनांशुकचारुतां रुचः॥५८॥ जलौघसंमूर्छनमूर्छितस्वनः प्रसक्तविद्युल्लसितैधितद्युतिः॥ प्रशांतिमेष्यन्धृतधूममंडलो बभूव भूया

मेलनेन वर्द्धितः२ अस्थिरां२ संततैः२ वर्द्धितां प्राप४ परिपाकेन४ विचित्रैः३ मिलिताः२ सधूमैः३ पट्टवस्त्रस्य२

किरा१६ रागः२ अनुशासनाय२ समूहैः४ स्मीता३ स्थूलतरालां२ अल्पधूनकः३ अत्यंतनिर्मलां५ मधुमान्५ रूपं४

न्निव तत्र पावकः॥५९॥ प्रवृद्धसिंधूर्मिचयस्थवीयसां चयैर्विभिन्नाः पयसां प्रपेदिरे॥ उपात्तसंध्यारुचिभिः सरूपतां पयोदविच्छेदलवैः कृशानवः॥६०॥ उपेत्यनंतद्युतिरप्यसंशयं विभिन्नमूलो नुदयाय संक्षयं॥ तथा हि तोयौघविभिन्नसंहतिः सहव्यवाहः प्रययौ पराभवं॥६१॥ अथ विहितविधेयैराशु मुक्ता वितानैरसितनगनितंबश्यामभासां घनानां॥ विकसदमलधाम्नां प्रापनीलोत्पलानां श्रियमधिकविशुद्धां वह्निदाहादिव द्योः॥६२॥ इति विविधमुदासे सव्यसाचीयदस्त्रं बहुसमरनयज्ञः सादयिष्यन्नरातिं॥ विधिरिव विपरीतः पौरुषं न्यायवृत्तेः सपदि तदुपनिन्ये रिक्ततां नीलकंठः॥६३॥ वीतप्रभावतनुरप्यतनुप्रभावः प्रत्याचकांक्ष जयिनी भुजवीर्यलक्ष्मीं॥ अस्त्रेषु भूतपतिनापहृतेषु जिष्णुर्वर्षिष्यता दिनकृतेव जलेषु लोकः॥६४॥ ॥

देवं४ यत्र

॥ इति श्रीकिरातार्जुनीये महाकाव्ये लक्ष्मकेतारविकृतौ महास्त्रक्षेपणो नाम षोडशः सर्गः॥१६॥

निष्फलतां अगमयत्२ नाशितुमिच्छन्४ वृष्टिं कुर्वता२ अखिलः३

किस१७ वदन्नतो१ नहि नुमिश्रा१

५नवत्वात्संश्रयिषु प्रियतामसुन्यः॥ समक्षमादित्सितया परेण वधे वकात्परितप्यमानः॥७॥ पतिं नव

शम्भुवन्४ लोकालय२ म्लानः२ अत्रैवं२ नर्मदया१

अथापदामुद्धरणक्षमेषु मित्रेष्विवास्त्रेषु तिरोहितेषु॥ धृतिं गुरुश्रीर्गुरुणाभिपुष्यन्स्वपौरुषेणेव शरासनेन॥१॥ ज्वरिप्रकाशैरमृगाभिपौगांशी तो...यां विकृतिं भृत तदा यवध्या॥ स्पष्टोप्यविस्पष्टवपुःप्रकाशः सर्पन्महाधूम इवाद्रिवह्निः॥२॥ तेजः समाश्रित्य परैरहार्यं निजं महन्मित्रमिवोरुधैर्यं॥ आसादयन्नस्खलितप्रभावं जीमेनुकाले बमि वारि दुर्गे॥३॥ वंशोचितत्वादभिमानवन्तं सम्प्राप्तमुन्मूलयितुं स्वरसावि पक्षं॥ लघुप्रयत्नं निगृहीतवीर्यस्त्रिमार्गगावेग इवेश्वरेण॥४॥ संस्कारवत्त्वाद्रमयत्सु चेतः प्रयोगशिक्षागुणभूषणेषु॥ जयं यथार्थेषु शरेषु पार्थः शब्देषु भावार्थमिवाशशंसे॥६॥ ॥कुलकं॥ ॥ ६६ ॥ न्यूनः समाधानविरुद्धतेजा नैवं पुरा युद्धमिति व्यथावान्॥ स निर्ववौ मौस्त्रिममर्षनुन्नं विषं महानाग इवेक्षणाभ्यां॥७॥ तस्याहवायाससविलोलमोलेः संरक्तताम्रायतलोचनस्य॥ निर्वापयिष्यन्निव रोषतप्तं प्रस्नापयामास मुखं निदाघः॥८॥ क्रो

धमतिस्म२ अश्रु२ उत्पादितं२ शिशिरं कुर्वन्निव१ प्रतिबद्धः५

संधानमोक्षादिः अभ्यासः मौर्वीचरणं४ स्वेदजनयामास१

॥ ६६ ॥

परमात्मानि४ आहवः१ नष्टोऽयं बभूवुः५ हितोपदेष्टत्वं२ शास्त्रनिर्दिष्टाः२ प्यासः१ आत्महिष्णुतेव२ वीतरागो१

धूमांशोः२ कर्षितवन्तः४ इत्थमस्य शरीरे५ प्रक्षिप्ताः४

धांधकारांतरितो रणाय न्यूनेन्दलेखाः सब तारति स्तः॥ घनोपरुद्धः प्रभवाय पच्छेद धीम्भूराज्ञीरिव घर्मरश्मिः॥९॥ सधानयन्नम्बुदनादि चापं हस्तेन दिग्नाग इवाद्रिभृंगं॥ बाणान्तरारिषु विस्तताप चेतांसि चिन्तासिव शरीरः॥१०॥ संह्रादितेवाभिनिविष्टबुद्धौ गुणाभ्यसूये विविपक्षपातैः॥ अगोचरे वागिव चोपरेमे शक्तिः शराणां शितिकंठकाये॥११॥ उमापतिं पांडुसुतप्रणुन्नाः शिलीमुखा न व्यथयां बभूवुः॥ मध्यस्थितस्याऽम्बुमतां ... सम्मूहमर्कस्य पादा इव हेमनस्य॥१२॥ संप्रीयमाणोनुबभूव तीव्रं पराक्रमं तस्य पतिर्गणानां॥ विषाणभेदं हिमवानसह्यं वप्रानतस्येव सुरद्विपस्य॥१३॥ तस्मै हिमाद्रेः प्रयतां तनूजां यतात्मने रोद्धरणोचमर्थं प्रदास्यतो बाहुमिव प्रतापं॥ चिरं विषेहेऽभिलवं सदानीसकारणानामपि कारणेन॥१४॥ प्रत्याहतौजाः कृतसत्त्ववेगः पराक्रमं ज्यायसि यस्तनोति॥ तेजांसि राजाभिसिनिः पतन्ति यथास्य वीर्यद्युतिताऽनितस्य॥१५॥ दृष्ट्वावदानानाथ तेरि

देवानामपि२ शंकरेण१ दातुमिच्छता३ उत्साहस्य२ महारणिव४ परात्मवः२

ऊरुक्षेति अतिशयः२ शत्रुरिपो२

ज्ञेयूतेजसि

॥ निर ॥

किरा२१

कंगाः४ कीलाः१ निघ्नतंकौ३ कारिष्यन्तु३ इत्यतिसम२
सः आरिलोकः२ उत्साहं१ भि२

लोकः प्रध्वंसमेति निर्व्यथितेनाचेतेजः॥ तेजोविहीनं विजहाति दर्पः शांताचिषं दीपमिव प्रकाशः॥१६॥
ततः प्रयात्यस्तमदावलेपैः संरुध्यतायाः पदवीं जिगीषोः॥ गंधेन जेतुः प्रमुखागतस्य प्रतिद्विपस्ये
व मतंगजौघाः॥१७॥ एवं प्रतिद्वंद्विषु तस्य कीर्तिं मौलेंदुलेखाविशदां विधास्यन्॥ इयेष पर्यायज
यावसादां रणकेलिपांशुरनुक्रमेण॥१८॥ ॥कलापकं॥ ॥मुनेर्विचित्रैरिषुभिः स भूयान्नि
न्ये वशं कृतपते बलौघः॥ सहासमालोकनसंमुखत्वादुर्गति स्वल्लावैरिव जीवलोकः॥१९॥ वित
न्वतस्तस्य शरांधकारं त्रस्तानि सैन्यानि रवेर्निशेमुः॥ अवर्षतः संततवेपथूनि क्षिपाघनस्ये ॥६३॥
व गवां कुलानि॥ स सादकान्साधु सविभ्रमाणां क्षिपन्परेषामतिसौष्ठवेन॥ शशीव दोषावृ
तलोचनानां विभिद्यमानैः पृथगाबभासे॥२१॥ क्षोभेण तेनाथ गणाधिपानां भेदं ययावाकृ
तिरीश्वरस्य॥ तरंगकंपेन महाहृदानां छायामयस्येव दिनस्य कर्तुः॥२२॥ प्रसेदिवांसं नत

दृश्यमानः२ शरवर्षघोषं१ निरंतरं वृपायमानाः५ राज्यां४
कृपाकुलानां शत्रूणां मध्ये२ प्रतिबिंबितस्य२ लाघवेन२ विकारं२ प्रसन्नचित्तं२

पर्यायेणावनः४ अस्फालनं४ स्थतिर्भेदं१ अपर१ ज्ञानुनशकांकारां२
दुष्टं५ प्रपत्नं४ विचराः जो२

नापकोपः क्व नु नः परस्मिन्पुरुषे रजो वा॥ आकारवैषम्यमिदं विभेजे दुर्लक्ष्यचिह्ना महतां हि वृत्तिः॥
॥२३॥ विस्फार्यमाणस्य ततो भुजाभ्यां भूतानि भर्तुर्धनुरंतकस्य॥ भिन्नाकृतिं ज्यां ददृशुः स्फुरंतीं
क्रुद्धस्य जिह्वामिव तक्षकस्य॥२४॥ स व्याप सद्यः ध्वनितो प्रचापं पार्थः किराताधिपमाशशंके॥
वेगस्य संपादितकर्णतालं यंता गजं व्यालमिवापराद्धं॥२५॥ निजघ्निरे चास्य हरेषु जालैः पतंति वृं
दानि शिलीमुखानां॥ ओजस्विभिः सिंधुमुखागतानि यादांसि यादोभिरिवांबुराशेः॥२६॥ वि
च्छेदमंतः पदवी निरोधं विध्वंसनं वा विदितप्रयोगः॥ नेतारिलोकेषु करोति यद्यत्तत्तच्चकारास्य शरा
२०२ रेषु शंभुः॥२७॥ सोढावगीतं प्रथमायुधस्य क्रोधोज्झितैर्वेगितया पतद्भिः॥ छिन्नेरपि त्रासितवाहि
नीकैः पेते कृतार्थैरिव तस्य बाणैः॥२८॥ अलंकृतानामृजुतागुणेन गुरूपदिष्टां गतिमास्थितानां
नां॥ सतामिवापर्वणि मार्गणानां भंगः सजिह्मोर्ध्वं तिमुन्ममाथ॥२९॥ बाणाछिदस्ते विशि

विश्लेषं४ अकांडे१ खंडनं४ गर्हितानि२ आजहार१ प्राप्तानां२

किरा१७

आश्चर्यकृद्दीणान्२ आघ्नत्या२ संनधीर२ इतूष्णमातेतति३ स्वकर्मकार२ कुतर२
शराणांवृष्टिवर्षं४ उच्चारिताः५ नस्पृशंतः४ त्वयेनव्याकुलाः२ प्रयत्नेन३

खास्पदारेखाङ्कखीकृतफल्गुः पतंतः ॥ अखंडितं पांडवसायकेभ्यः कृतस्य सद्यः प्रतिकारमापुः
॥३०॥ चिचीषमाणाननिलाघवेन प्रमाथिनस्तान्स्वमार्गणानां ॥ शंकाकुलः पाणिचरखानदूरं
बाणान्धजिन्याह्वदवेषरातिः ॥३१॥ तस्यातिपत्नादतिरिच्यमाने पराक्रमेन्योन्यविशेषलोन ॥ ह
नापुरांकुरिपौषकवर्षं निरासनेदागरखांबुमेघः ॥३२॥ अनाम्रशंतः धाचिदेवमर्मप्रियैषिरणा
नुग्रहितः शिवेन ॥ सुहृद्युयुक्ताइवनर्मवादाः शरामुनेः प्रीतिकराबभूवुः ॥३३॥ अस्त्रैः समाना
मतिरेकिणीं घापश्यान्निषुणामपि तस्य शक्तिं ॥ विषादवक्तव्यबलः प्रमाथी स्वमालुलंबेबलं
मिंदुमौलिः ॥३४॥ ततस्तपोवार्यसमुद्भृतस्य पारंयथासोः समरार्णवस्य ॥ महेषुजालान्यखि
लानि जिष्णोरर्कः पयांसीव समाचचाम ॥३५॥ रिक्ते सविस्मयमथार्जुनस्य निषंगवक्रे निप
पातपाणिः ॥ अन्यद्विपापीतजलेसतर्षमतंगजस्येवगोनेश्रमरंध्रे ॥३६॥ च्युते सतास्मिन्निषुधी

अधिकां४ स्महेशाः२ उत्साहभंगेन४ शत्रुमर्दनः४ अर्जुनस्य१
सहर२ प्रगल्भस्य३ सविस्मयं२
सहूलं१ बाणरहिते२

॥६८॥

धनं नाद्यामास२ पात्रयाता स्यौ२ सर्वं कर्म२ हस्तायुः२ अपचाराहिंसकान२ नीतिरूपायौ२
निस्तेज स्वरूपं सन्३ बाणक्षयरूपात् दुर्निमित्तेन४ असमर्थः५ प्रतिमान्२१ उपायः

शरैर्थो हस्तार्थसारे सहसेवबंधौ ॥ तूलाकमेोघ प्रणयः प्रपेदे निर्वाच्यतां कामदुवाग्निसुख्यं ॥३७॥
आघदृयामास गतागता स्त्यां सवे गमर्गौ गुलि रस्यतूर्णी ॥ विषयमार्गे मतिरूलब्धकूर्न सप्रयोगविवणां स्य२
त्रिणीवा ॥३८॥ बलार भन्यावृत्तिरर्जुनस्य स्तोमहेषुधीवातमहेषुजालो ॥ युगांतसंशुष्कजलौविति
स्नः पूर्वापरौ लोकरवांबुराशी ॥३९॥ तेनाभिनिमित्तेनतथा नपार्थस्तयोर्यथारिक्ततयानुतेपे ॥ स्वामा
पदंप्रोस्य विपत्तिमग्नं यो चंतिसंतोल्पकारिपक्षं ॥४०॥ प्रतिक्रियायै विधुरः सतस्मात् कृच्छ्रे णविश्ले
षमिवायहस्तः ॥ परांश्चखत्वे पिकृतोपकारात् तूणी गुरुवान्मित्रकुल्यादिवार्यः ॥४१॥ पश्चात्क्रियातूण
युगस्यभर्तुर्दुर्ज्ञातदानीमुपकारिता व ॥ संताव नायांविफलीकृता पांपत्यः पुरः साहसमासितव्यं ॥४२॥
न शांतु राक्षिप्य महेषुजालं लोहैः शरैर्मर्मसुनिस्तुदाद ॥ हतोत्तरं तत्त्वविचारमार्गे वितंडवदोषे बहुनि
र्विपक्षं ॥४३॥ ऊहार चास्माद् चिरेण वर्म ज्वलन्मणिद्योतितहैमलेखं ॥ चंडःपतंगान्मरुदेकनीडं

वियोगं४ तत्कालवैषम्ये४ यथपामास२ वादीर केवलं१
आहतानि२
प्रतिवादिनामिव१ अर्जुनं३

॥कि० स० १४॥ चेतन्यं अंगाच क्रुः५ फोपेर अवाग्भूतं ४ शापोहौठाकृते ७ एते पापे २ अचेतनत्वे ३ प्रति

निरस्तं मुक्तावृत्तानां यस्य २
स्वापनिव्यसने ४

तडित्वतः खंडमिवांबुदस्य ॥४४॥ विकोशनिर्धौततनोर्महासेः फणावतस्त्वच इव विच्युतायां ॥ प्रति
द्विपा बद्धरुषः समक्षं नागस्य चाक्षिप्तमुखच्छदस्य ॥४५॥ विबोधितस्य ध्वनिना घनानां हरेरपेत
स्य च शैलरंध्रात् ॥ निरस्तधूमस्य च रात्रिवह्नेर्विनातनुत्रेण रुचिं स लेभे ॥४६॥ ॥युग्मं॥ ॥ अचिं
तितायामपि नाम युक्तामनर्धतां प्राप्य तदीयवल्कं छो ॥ महागतीनां विषुधीतदानां विवेश तूणं ध्यानेन
पेव योगं ॥४७॥ स्थितं विशुद्धेन नभसीव सत्वे धाम्नां तपोवीर्यमयेन युक्तं ॥ शास्त्राभिघाते स्तिमितस्य
नीशास्त्वरूपं विवस्वंतमिवोल्लिलेख ॥४८॥ संरंभवेगोज्झितवेदनेषु गात्रेषु बाधिर्यमुपागतेषु ॥ ब
भूव तस्यागतिना हितेषो लौहत्तिरस्कारर्खवान्मन्यु ॥४९॥ ततोनुपूर्वायतवृत्तबाहुः श्रीमान्
क्षरल्लोहितदिग्धगात्रः ॥ आस्कंधवेगेन विमुक्तनादः क्षितिं विधुन्वन्निव पार्ष्णिघातैः ॥५०॥ सा
न्यं गते नाशनिनामघोनः शा॰ शांकलेखावनिपांडुरेण ॥ शंभुं बिभित्सुर्धनुषाऽजघान स्तंभं

विश्वकर्मा ४ ततस्य ४
लिप्सं २ उड्डीय २ आधापते अनेन नस्त्रिकं तु कर ३
जडतां ४
पुष्पकारे २ ग्लपघाने ३

॥६७॥

संकारः ३ विपदिशरतां ५ रणेपुर २ आसनं ३

नियमिता ४

विषाणेन महानिवेशः ॥५१॥ युग्मं ॥ रयेण सा संनिदधे पतन्ती भवोद्भवेनानतिचापयष्टिः ॥ समु
द्धतासिंधुरनेकमार्गपरिस्थितेनोऽभसि ऊर्मिवेन ॥५२॥ विकार्मुकः कर्मसु शोचनीयः परिच्युतौ
दार्य इवोपचारः ॥ विचिक्षिपे शूलभृता सलीलं स पत्रिभिर्दूरमदूरपातैः ॥५३॥ उपोढकल्याण
फलोभिरक्षन्नगरवृतं पुण्यपराक्रमस्कः ॥ जपोपवासैरिव संयतात्मा तेपे निमुक्तैरिषुभिः पि
वस्त्य ॥५४॥ ततोग्रमुग्रीमिव वसायासिद्धः सीमानमन्यैरतिदुस्तरं सः ॥ तेजःश्रियामाश्रयमुत्तमा
सिं साक्षादहंकारमिवालुलंबे ॥५५॥ शरानवद्यन्ननवद्यकर्मा चचार चित्रं प्रविचारमार्गैः ॥
हस्तेन निस्त्रिंशभृता सदीप्तः सार्कांशुना वारिधिरूर्मिणेव ॥५६॥ यथा निकोशस्य निशात...
त्रिः छायामयश्चाप्युसहस्ररश्मिः ॥ तथा समंतात् भुजगस्य व्यालीषु स्पष्टदृङ्मानर्हि दृश्ये सः ॥५७॥
सरूपदेशां दवर्जितांगः शिव प्रयुन्नेनाशिलीमुखेन ॥ अलंनासिस्तस्य पपात पाणेः घनस्य वप्रा

मुष्टिप्रदेशात् २ खड्ग ३ लुनः १ खड्यस्तन ४ अनिघं ४ खड्गे नगात्ति नेदे ४
आकाशे ३

॥६७॥

अपहसितिः२ जग्नाः२ अपमानतां२ निरस्तः२ शून्यः१
छिन्नं२ खलेः४ खचःशाखाः५ मज्जाश्च५ आच्छादितं४

दिवकैधुतोग्निः॥५८॥ आक्षिप्तसंचापमपावरोपुडाजच्छिन्नोत्तमासिः समं धैर्यधुर्यः॥ रिक्तप्रका
शश्चबभूव भूमेरुत्सादितोद्यान इव प्रदेशः॥५९॥ सखड्गनांप्राप्यपरादमर्षवान्सुलङ्घि
तायोपिविलंतुमिच्छया॥ ससर्जवृष्टिं परिखणपाददपांजवेनमेघः पयसामिवाश्मनां॥६०॥
नारंध्रेपरिगामितेस्त्रयंपषत्कैर्जितानाम्नामाधिपतिनाशिलावितानै॥ उच्छ्रायस्तंभितंनक्तोदि
गंतराळंचिक्षेपक्षितिरुहजालमिंद्रसूनुः॥६१॥ निःशेषंशकलितवल्कलांगसारैः कुर्वद्भि
र्भुवमनिलैः कषायचित्रां॥ ईशानः सकुसुमपल्लवैर्नगैस्तैरातेने बलिमिव रंगदेवताभ्यः॥
॥७०॥ ॥६२॥ उन्मज्जन्मकरइवामरापगायावेगेनप्रतिमुखमेत्यबाणनद्याः॥ गांडीवीकनकशिला ॥७०॥
निभंभुजाभ्यामाजघ्ने विषमविलोचनस्य वक्षः॥६३॥ अभिलषतउपायं विक्रमं कीर्तिलक्ष्म्यो
रसुगमरहितसैन्यैरंकमभ्यागतस्य॥ जनकइवशिशुत्वे सुप्रियस्यैकसूनोरविनयमपिसेहेपांडवस्य
दुरासदं१ वक्षः४ अपराधं१ रणे४
इंद्रस्य१ साधनस्त्वतं२

त्यक्ता३ मुष्टिघातैः उत्कृष्टः२ घातं६ निर्भातुल्यं६ अभिमानस्य५ गाढं यथा२
मुष्ट्याहताः४ लोहमुद्गरैरिव३

स्यस्मरारिः॥६४॥ ॥श्री॥ ॥इति श्रीकिरातार्जुनीये महाकाव्ये लक्ष्म्यंके भारविकृतौ अर्जुनस्यास्त्राक्षे
पोनाम सप्तदशः सर्गः॥ ॥१७॥ ॥ततउदग्रतरंस्वहिरद्भिदुनोरणमुपेयुषिभीमभुजायुधे॥ धनुर
पास्यसबाणधिशंकरः प्रतिजघानघनैरिवमुष्टिभिः॥१॥ हरपृथासुतयोर्ध्वनिरुत्सतन्न्वमृदु
संवलितांगुलिपाणिजः॥ स्फुटदनल्पशिलारवदारुणः प्रतिननाददरीषुमहीभृतः॥२॥ शि
वभुजाहतिभिन्नपृथुक्षतीः सुखमिवानुबभूवकपिध्वजः॥ कुलिशनामबृहन्मुनेर्नसांजवेदनुरुते ऊं५
रपिसत्ववतोक्षमः॥३॥ व्रणमुखच्युतशोणितशीकरस्थगितशैलतटाभभुजांतरः॥ अभि
नवोषसरागदृताबनौजडधरेणसमानमुमापतिः॥४॥ उरसिशूलभृतःप्रहितामुहुःप्रति
हतिंययुरर्जुनमुष्टयः॥ पृथुरयाइवसह्यमहीभृतः पृथुनितंबशिलाविसिंधुमहोर्मयः॥५॥ निपतितेऽ
धिशिरोधरमापतेसममरालियुगेयुगचक्षुषः॥ त्रिचतुरेषुपदेषुकिराठिनालुलितंदष्टिमदा
दिवचस्कले॥६॥ अभिजिन्नवोत्थितमन्युविदीपितः समभिसृत्यस्नेहंसांजयमोजसा॥ करयुगेन नेणं४
मुष्टियुगे२ अभिलिप्य१ विह्वला२

किरा१८ हस्तचरणादिनो बंधनेन गुरुः२ कंपस्य१ दाता१ अधः२ चारुपथा५

विलङ्घ्यमौ सेददेशशिकलान्नरणास्युत्तुङ्गदर्पं ॥६॥ प्रववृते थ महाहवमल्लयोश्चलसंचलनोद्धरणो-
रणाः ॥ करणशृंखलसंकलनागुरुर्गुरुभुजायुधगर्वितयोस्तयोः ॥७॥ अयमसौ भगवानुत पाण्डवः
स्थितमवाङ्मुनिना शशिमौलिना ॥ समधिरूढमजेन नु जिष्णुना स्विदिति वेगवशान्मुमुहे गणैः ॥
॥८॥ प्रचलिते चलितं स्थितमास्थिते विनमिते नतमुन्नतमुन्नते ॥ वृषकपिध्वजयोरसहिष्णुना मु-
हुरभाविजयादिव कल्पता ॥९॥ करणशृंखलनिःस्वनयोस्तयोः कृतनुदाघनिवल्गुविवल्गतोः ॥ च-
रणपातनिपातितरोधसः प्रससृपुः सरितः परितः स्थलीः ॥१०॥ वियति वेगपरिप्लुतमन्तरा समभि-
सृत्य रयेण कपिध्वजः ॥ चरणयोश्चरणानमितक्षितिर्निजग्रहे तिसृणां जयिनं पुरां ॥११॥ विस्मितः ॥२१॥
सपदि तेन कर्मणा कर्मणां क्षयकरः परः पुमान् ॥ क्षिप्तुकाममवनीतमः कामं निष्पिपेष परिरम्य व-
क्षसा ॥१३॥ न पपात तथा न मुमूर्छ नगवान्यथा विपुलसत्वतया ॥ गुणसंहतेः समतिरिक्तम-
हो निजमेव सत्वमुपकारि सतां ॥१४॥ अथ हिमशुचिभस्मभूषितं शिरसि विराजितमिंदुलेखया ॥

गाढमालिलिंग३ अधिकं२

॥२१॥ न४

व्याप५ कवचितं२ व्याप्ताः५ लोकपालानां४ शासुराः५ विमानानि५ मुखरा ताकिंकिण्यादिनि५

स्ववपुः प्रतिमनोहरं हरं दधतमुदीक्ष्य ननाम पाण्डवः ॥१५॥ सह शरधिनिजं तदा कार्मुकं वपुरतनु त-
थैव संवर्मितं ॥ निहितमदितथैव पश्यन्नासिं वृषध्वजगति रूपाययो विस्मयं ॥१६॥ सिषिचुरवनिमं-
बुवाहाः शनैः सुरकुसुममियाय चित्रं दिवः ॥ विमलरुचि भृशं नदोदुंदुभेर्ध्वनिरखिलमनाहतस्या-
नेशे ॥१७॥ आसेदुषां गोत्रभिदोनुवृत्त्या गोपायकानां भुवनत्रयस्य ॥ रोचिष्णुरत्नावलिभिर्वि-
मानैर्द्यौराचिता तारकितेव रेजे ॥१८॥ हंसा बृहन्तः सुरसद्मवाहाः संह्रादिकण्ठाभरणाः पतन्तः ॥ च-
क्रुः प्रयत्नेन विकीर्यमाणैर्व्योम्नः परिध्वंसमिवाभ्रपक्षैः ॥१९॥ मुदितमधुलिहो वितानीकृताः
स्रजरजःपरिपिंजरस्रौसौ तानकाः ॥ जलदरवनिषेदिवांसं वृषे मरुदुपसुखयांबभूवे श्वरं ॥२०॥
कृतधृतिपरिवंदिते नोच्चकैर्गणपतिभिरभिन्नरोमोद्गमैः ॥ तपसि कृतफले फलज्यायसी अभिष्टुतिरि-
ति जगदे हरेः सूनुना ॥२१॥ शरणं भवंतमतिकारुणिकं भव भक्तिगम्यमधिगम्य जनाः ॥
जितमृत्यवो जितजरं वंति भयेष सत्वरसुरस्य गतः शरणं ॥२२॥ विपदेति तावदवसादकरीन च

विस्तायः४ देववृक्षस्य४ आलिंगनं५ उपविष्टं४ प्रह्लादनामासः४ श्रेष्ठः३ सुखकरी
स्फुतेनः२ आपदि२ रक्षितारो२ दयालुः२ भगवत्साक्षात्कारलक्षणा३

68

फि०स०१८ नेच्छति१ फलेप्रपद्यते३ पुरुषेण२ हेईश५
देषिणा कृता६ बुद्धिवैषम्यं५ कैवल्यं४

कामसंपदलिकामयते॥ननमंतिचैकपुरुषं पुरुषास्तव यौवदीशननतिःक्रियते॥२३॥ संसेवंते दानशीलामुंचिंत्यैसंपश्यंतोलन्मदुःखपुमांसः॥ यन्निःसंगस्त्वंफलस्यानतेन्यस्तत्कारुण्यंकेवलंनस्वकार्यं॥२४॥ प्राप्यते यदिह दूरमगत्वापुत्राःलक्ष्यमरलोकगताय॥ तीर्थमस्तिनजवाणीवराहंसार्वकामिकमूलतेरुवतस्तत्॥२५॥ व्रजतिशुचिपदंत्वयिप्रीतिमान्प्रतिहतमतिरेतिघोरांगतिं॥ इयमनघनिमित्तशक्तिःपरातववरदनचित्तलेदंःक्वचित्॥२६॥ दक्षिणाप्रणतदक्षिणामूर्तिनित्वतःशिवकरीमविदित्वा॥ रागिणोपिविहितानतवत्नक्वासंस्मृतिर्नैवनवस्तवबायं॥२७॥ इष्टोइष्टस्यान्यावरणीयानिर्विधायप्रेक्षाकारीयातिपदंमुक्तमपायैः॥ सम्यग्दृष्टिस्तस्यपरंपश्यतियस्त्वांयश्चोपास्तेसाधुविधेयंसविधत्ते॥२८॥ मुक्तास्यशक्त्यामुनयःप्रजानांहितोपदेशैरुपकारवंतः॥ समुच्छिनत्सिलमोचिंत्यधामाकर्मण्युपेनस्यदुरुत्तराणि॥२९॥ सन्निबद्धमपहर्तुमहार्यंनारिदुर्गतिनयंभुवनानां॥ अनुग्राकृतिमिमामतिमायस्त्वंबिभर्षिकरुणामयमायां॥३०॥ नरागिचेतःपरमाविलासितावपुः

विभस्य शुध्या४ शरणं प्रपन्नस्य२ स्मराणां५ विमुक्तये५ रागयुक्तेन२ कर्तव्यानि५
हेईश विग्रहलीलां१

॥७२॥ ॥७२॥

युक्तः५ लोमैः सहितं२ कटिसूत्रं२ संगता३
विपरीते स्त्री सर्पादिर्यस्य४ जन्म जरा मरणैः४

शरीरेतवनास्तिमन्मथः॥ नमस्क्रियाचोषसिधातुरित्यहोनिसर्गसिद्धौविभिदंतवेहितं॥३१॥ तवोत्तरीयंकरिचर्मसांगजंज्वलन्मणिःसारसनंमहानहिः॥ स्रगास्यपंक्तिःशवभस्मचंदनंकलाहिमांशोश्चसमंचकासति॥३२॥ अविग्रहस्याप्यतुलेनहेतुनासमेतभिन्नद्वयमूर्तितिष्ठतः॥ तवैववनान्यस्यजगत्सुदृश्यतेविरुद्धवेषाभरणस्यकांतता॥३३॥ आत्मलाभेपरिणामनिरोधैर्भूतसंघइवनत्वमुपेतः॥ तेनखंडेनुभवनातिगलोकेनोपमानमसिनाप्युपमेयं॥३४॥ त्वमंतकःस्थावरजंगमानांत्वयाजगत्प्राणितिदेवविश्वं॥ त्वंयोगिनांहेतुफलेरुणात्सिलंकारणंकारणकारणानां॥३५॥ रक्षोभिःसुरमनुजैर्दितेःसुतैर्वायल्लोकेप्यविकलमाप्तमाधिपत्यं॥ पाविन्याःशरणगतातिहारितातन्माहात्म्यंभवभवतेनमस्क्रियायाः॥३६॥ नरस्तान्भुवनानियोबिभर्तिधिनतिब्रह्मतयेःपरंपवित्रं॥ परितोदुरितानियःपुनीतेशिवतस्मैपवनात्मनेनमस्ते॥३७॥ भवतःस्मरतांसदासनेजयिनिब्रह्म

अजावति४ कर्मफलं४ हरीकरिष्यसि४ नतानां४ योगिनांशेष१ सामर्थ्ये२
संपूर्णं३ आसने१

॥७४॥

॥७५॥

॥इदं पुस्तकं किरातस्य॥राम॥

॥७५॥

70